

Univerzita Hradec Králové

Filozofická fakulta

Katedra archeologie

**Zaniklá středověká sídliště na toku řeky Bystřice
v oblasti Urbanické brázdy**

Bakalářská práce

Autor:	Jan Skala
Studijní program:	B7109 Archeologie
Studijní obor:	Archeologie
Vedoucí práce:	PhDr. Zuzana Bláhová, Ph.D.

Hradec Králové

2016

Zadání bakalářské práce

Autor: Jan Skala

Studium: F13383

Studijní program: B7109 Archeologie

Studijní obor: Archeologie

Název bakalářské práce: **Zaniklá středověká sídliště na toku řeky Bystřice v oblasti Urbanické brázdy**

Název bakalářské práce AJ: The deserted medieval settlements on the river Bystřice in the area of Urbanická brázda

Cíl, metody, literatura, předpoklady:

Obsahem práce bude identifikace a soupis zaniklých středověkých sídlišť na řece Bystřici a jejích přítocích v oblasti Urbanické brázdy. Hlavním cílem práce bude sestavení soupisu a lokalizace známých sídlišť včetně vymezení pojmů naleziště, lokalita, sídliště, osada, vesnice. Práce bude vycházet zejména z archeologických nálezů, písemných pramenů a terénní prospekce. Práce se bude zabývat popisem přírodních podmínek a identifikací sídelní strategie zaniklých osad. Dále se v ní pokusím objasnit vznik a vývoj středověkého osídlení na daném území. Archeologické nálezy pocházející z prostoru zaniklých středověkých sídlišť včetně soliterních mimosídlištních (osvětlujících vznik a vývoj středověkého osídlení) budou zpracovány formou katalogu. Výstupem bude soupis zaniklých středověkých sídlišť, analýza sídelní strategie, vzniku a vývoje středověkého osídlení na daném území včetně mapových příloh a katalog archeologických nálezů.

Černý, E. 1979: Zaniklé středověké osady a jejich plučiny: Metodika historickogeografického výzkumu v oblasti Dražanské vrchoviny. Praha.

Drnovský, P. 2013: Středověké osídlení na horním toku řeky Bystřice. Ústí nad Orlicí.

Frolík, J. - Sigl, J. 1995: Chrudimsko v raném středověku. Vývoj osídlení a jeho proměny. Hradec Králové.

Ježek, M. 2007: Jaroměřsko v raném středověku. Archeologické rozhledy 59, 523-570.

Nekuda, V. - Reichertová, K. 1968: Středověká keramika v Čechách a na Moravě. Brno.

Roubík, F. 1959: Soupis a mapa zaniklých osad v Čechách. Praha.

Sedláček, A. 1887: Hrady, zámky a tvrze království Českého V. Podkrkonoší. Praha.

Šimák, J.V. 1938: České dějiny I, část 5. Středověká kolonizace v zemích českých. Praha.

Garantující pracoviště: Katedra archeologie,
Filozofická fakulta

Vedoucí práce: PhDr. Zuzana Bláhová, Ph.D.

Datum zadání závěrečné práce: 24.11.2014

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracoval pod vedením vedoucí práce PhDr. Zuzany Bláhové, Ph.D. samostatně a uvedl jsem všechny použité prameny a literaturu.

V Hradci Králové dne 22. 7. 2016

.....
Jan Skala

Poděkování

Za cenné rady a nekonečnou trpělivost po řadu let nad mnohdy až všetečnými dotazy velmi děkuji Radku Bláhovi. Neméně velké poděkování patří vedoucí práce Zuzaně Bláhové, za čas, který věnovala mé práci až nad rámec svých povinností. Dále děkuji Heleně Krátké z Městského muzea Loreta v Chlumci nad Cidlinou, Janě Schovánkové z Městského muzea v Novém Bydžově a Františku Janošku Kašpárkovi z Východočeského muzea v Pardubicích za zpřístupnění muzejních sbírek. Vyslovuji také poděkování všem kolegům z řad detektorářů, zejména Martinu Lipenskému a Martinu Malému, kteří mi pomohli rozšířit nálezové soubory ze zaniklých vesnic.

Anotace

SKALA, Jan. *Zaniklá středověká sídliště na toku řeky Bystřice v oblasti Urbanické brázdy*. Hradec Králové: Filozofická fakulta, Univerzita Hradec Králové, 2016, 123 s. Bakalářská práce.

Práce se zabývá vývojem středověkých sídlišť od jejich počátků do 15. – 16. století v povodí Bystřice v Urbanické brázdě. V úvodu jsou řešeny i teoretické otázky, především definice pojmů. Vedle dosud známých archeologických a písemných pramenů vychází práce především z povrchových prospekcí autora, díky nimž se rozšířila dosavadní síť známých sídlišť. Byly sledovány vazby mezi osídlením a přírodními podmínkami, při jejich hodnocení se kromě tradičních charakteristik uplatnila i nová metoda – sledování vlastností půd dle kódu bonitované půdně ekologické jednotky (BPEJ). Text provázejí mapové přílohy, fotografie lokalit, evidenční a statistické tabulky s grafy a obrazová příloha dokumentující hmotnou kulturu sídlišť.

Klíčová slova: Čechy východní, středověk, Urbanická brázda, osídlení, archeologie.

Annotation

SKALA, Jan. *The deserted medieval settlements on the river Bystřice in the area of Urbanická brázda*. Hradec Králové: Faculty of Arts, University of Hradec Králové, 2016, 123 pages. Bachelor Dissertation Degree Thesis.

The present thesis deals with the development of medieval settlement in the Bystřice basin river (the area of Urbanická brázda) in eastern Bohemia since their beginnings up to the 15th – 16th century. Theoretical issues and definitions of terms are discussed in the introduction. The work is based on hitherto known archeological and historical sources but primarily it based on author's own surface prospections which helped to extend the network of known sites. Relations were studied between settlement and natural enviroment, a new method was applied in their assessment: the monitoring of ploughsoil characteristic by code valued soil-ecological units (BPEJ). The text is accompanied by maps, accounting and statistical tables with graphs and plates with drawings and photographs of the artifacts.

Keywords: Eastern Bohemia, Middle age, Urbanická brázda, settlement, archaelogy.

Obsah

1	Úvod a cíle práce	1
2	Vymezení pojmů	2
2.1	Naleziště a lokalita	2
2.2	Sídliště a sídelní areál.....	3
2.3	Osada a vesnice	6
3	Poloha a vymezení zkoumané oblasti.....	8
4	Přírodní podmínky	9
4.1	Geomorfologie, geologické podloží a půdní pokryv.....	9
4.1.1	Barchovská plošina.....	9
4.1.2	Dobřenická plošina	10
4.1.3	Libčanská plošina	11
4.1.4	Urbanická brázda.....	11
4.2	Klimatické podmínky	12
4.3	Hydrologické poměry.....	13
4.4	Vegetační pokryv	14
4.5	Bonita půdy	14
4.5.1	Tereziánský katastr	14
4.5.2	Bonitovaná půdně ekologická jednotka.....	15
5	Dějiny bádání.....	19
5.1	Stručný přehled bádání o zaniklém středověkém osídlení v Čechách a na Moravě 19	
5.2	Archeologické odkryvy ve sledované oblasti.....	22
6	Metody práce	24
6.1	Práce s kartografickými zdroji	24
6.1.1	Obecně zeměpisné mapy	24
6.1.2	Tematické mapy přírodních podmínek.....	25
6.1.3	Ortofotografické mapy	25
6.2	Terénní průzkum	25
6.2.1	Povrchový sběr	26
6.2.2	Prospekce s detektorem kovů	28
6.2.3	Zaměřování artefaktů.....	30
6.3	Analýza ortofotografických a LIDARových snímků	30
7	Chronologické členění	31

7.1	Obecná periodizace	31
7.2	Datování keramiky	31
7.3	Datování kovových artefaktů	33
8	Seznam lokalit a katastrálních území	35
8.1	Barchov	36
8.2	Barchůvek.....	40
8.3	Bydžovská Lhotka.....	40
8.4	Dobřenice	41
8.5	Hubenice.....	44
8.6	Hvozdnice u HK.....	45
8.7	Chudeřice	46
8.8	Chýšť	47
8.9	Káranice	51
8.10	Kosice.....	52
8.11	Kosičky.....	58
8.12	Kratonohy.....	64
8.13	Lhota pod Libčany	66
8.14	Libčany.....	69
8.15	Michnovka.....	76
8.16	Nové Město nad Cidlinou	80
9	Výsledky práce	86
10	Závěr.....	94
11	Seznam pramenů, použité literatury a internetových zdrojů	96
11.1	Prameny.....	96
11.2	Literatura	98
11.3	Internetové zdroje.....	109
12	Seznam použitých zkratek	112
13	Seznam příloh.....	112
13.1	Mapy.....	113
13.2	Tabulky.....	115
13.3	Grafy.....	115
13.4	Obrázky	116

1 Úvod a cíle práce

„Nikdy jsem si nemyslel, že to řeknu, ale hledej.“

† PhDr. Jiří Kalferst

Tato práce vychází z mého zájmu o poznání minulosti regionu, v němž žiji – Urbanické brázdy. Povrchové sběry a prospekci s detektorem kovů zde provádím ve spolupráci s Muzeem východních Čech v Hradci Králové od roku 2008. Jedna z prvních lokalit, kterou jsem procházel a upřesnil její vymezení, byla poloha „Svidenský“ u Roudnice, místo, kam (chybně, jak se mi podařilo později prokázat) August Sedláček lokalizoval roudnickou tvrz (*Sedláček 1892*, 345). Kromě pravěkých artefaktů jsem zde našel značné množství středověké keramiky a kovové artefakty, které se později ukázaly jako typické pro zaniklá středověká sídliště (nejen) v této oblasti.

Postupně jsem rozšiřoval prospekci v širokém údolí Bystřice od Roudnice až k Novému Městu nad Cidlinou. Kromě četných pravěkých lokalit jsem zde narazil na fenomén zaniklých středověkých sídlišť položených na terasách nebo v nivě řeky Bystřice. To vzbudilo můj zájem o jejich problematiku. Studium pokud možno všech dostupných písemných pramenů, s využitím výsledků výzkumné činnosti několika badatelů v této oblasti, porovnáváním nejstarších mapových děl se současnými leteckými a LIDARovými snímky a vlastním terénním průzkumem jsem se snažil dospět ke komplexnímu poznání potenciálních středověkých lokalit, které v řadě případů přineslo očekávané výsledky, jindy naopak jen několik let zatím marné snahy o terénní identifikaci písemně doložených a dokonce i zeměpisně lokalizovaných zaniklých vsí.

Výsledky terénního bádání společně s vyhodnocením přírodních podmínek a písemnými prameny z pohledu sídlištní struktury jsem zhodnotil v následujícím textu se zvláštním důrazem na sídliště zcela zaniklá, nepřevrstvená pozdějším osídlením. Tato sídliště představují snadno dostupný a bohatý zdroj nejen movitých nálezů, ale i reliéfních pozůstatků sídlištních komplexů. Umožňují tak studium určitého vzorku středověkého osídlení v oblasti, kde archeologické výzkumy v intravilánech dosud žijících vesnic přinesly zatím jen málo informací.

2 Vymezení pojmů

Na úvod považuji za vhodné nastínit problematiku názvosloví a diskutovat několik základních archeologických termínů, jak jsem je použil v této práci. Jde především o pojmy „naleziště“ a „lokalita“ v pohledu středověké archeologie, společně s termíny „osada“, „vesnice“, „sídelní areál“, ad.

2.1 Naleziště a lokalita

Naleziště a lokalita patří k základním archeologickým pojmům. Většinou jsou užívány téměř synonymně, ale někteří badatelé se je snažili vymežit a rozlišit.

Dle *K. Sklenáře, Z. Sklenářové a M. Slabiny (2002, 227)* je naleziště místo, kde došlo k archeologickému nálezu, zpravidla movitému.

Definici lokality podle výkladu *K. Sklenáře, Z. Sklenářové a M. Slabiny (2002, 183)* chápu následovně: lokalita je území vymežitelné na základě movitých a nemovitých archeologických památek, které představuje vyhodnocený funkční celek. Základními typy jsou sídliště, pohřebiště, výrobní nebo těžební místa, kultovní místa, hradiště.

M. Kuna (2004a, 19-21) se k těmto termínům vyjadřuje podobně (částečně vychází ze *S. Vencla (1995, 27-29)*); *S. Vencl* však neřeší vztah pojmů lokalita × naleziště, ale prokazatelnost lokality). Naleziště je místo, kde jsou doloženy (sídelní, těžební, výrobní...) komponenty nebo místo samotného nálezu. Lokalitu definuje jako prostor, kde se provádí výzkum a zjišťují sídlištní komponenty.¹

Z definice *M. Kuny* dle mého názoru vyplývá, že lokalitu považuje vlastně za nadřazenou jednotku k nalezištím a chápe ji jako místo výzkumu, ve kterém se nacházejí naleziště a ty obsahují komponenty (sídelní, výrobní, pohřební, ad.).

J. Benešová a P. Fejtová (2000, 2) nabízejí výklad, že buď oba termíny můžeme chápat jako navzájem zastupitelné, anebo že naleziště je místo movitých a nemovitých nálezů indikujících osídlení, zatímco pojem lokalita zahrnuje nejen přímé pozůstatky kulturních aktivit, nýbrž také krajinné prostředí, kde k aktivitám docházelo a lokality tvoří relativně uzavřené celky. Lokalitu chápou zároveň jako součást kulturní krajiny.

¹ V původním pojetí *E. Neustupného (1986, 226-227)* je název pro komponentu areál aktivit.

Ve vztahu přímo ke středověku a k „prokazatelnosti naleziště a povrchovým sběrům“ termíny rozvíjí *M. Ježek (2007, 525)*. Nepokládá každé naleziště za archeologickou lokalitu. Lokalitu chápe jako vymezenou plochu, která poskytuje doklady o svém využití v době, z níž nálezy pocházejí.

Ve své práci lokalitu (naleziště) považuji za místo, odkud byly získány archeologické nálezy nebo se tam jejich výskyt důvodně předpokládá. Lokalitou (nalezištěm) je i takové místo, které jsem uměle vymezil jako určitý prostor výzkumu či bádání. Nepovažuji za důležité odlišovat termíny naleziště a lokalita, přikláním se k názoru, že mají prakticky totožný význam, a chápu je a používám jako navzájem zástupné či zaměnitelné. Zároveň však nepopírám, že jejich důrazné rozlišení v jiných studiích má svůj opodstatněný význam (např. *Drnovský 2013, 14-15*).

2.2 Sídliště a sídelní areál

Na začátek kapitoly uvádím definice termínů použitých ve své práci. Učinil jsem tak z důvodu různého chápání těchto pojmů. Níže uvádím několik příkladů vymezení termínů různými badateli. Jde o následující pojmy:

sídlištní objekt – jakýkoliv středověký zahlobený útvar zjištěný při výzkumu sídliště

sídlištní jednotka – dům včetně jeho „parcely“ a příslušných hospodářských objektů

sídliště – shluk blízkých sídlištních jednotek, které lze považovat za přibližně současné nebo na sebe prostorově i časově navazující a jejichž obyvatelé tvoří komunitu

sídlištní komplex – sídliště se zázemím (pole, louky, lesy, rybníky, cesty, atd.), odpovídá zhruba novověkému katastrálnímu území

sídelní areál – krajina se sídlištními komplexy, vymezena podobnými přírodními podmínkami (zejména reliéfem krajiny)

Sídliště je plocha, na které registrujeme archeologické nálezy, které jsou buď přímo pozůstatky sídelní jednotky (domu, hospodářské usedlosti) nebo naznačují její blízkost či se můžeme domnívat, že v určitém místě stála, na základě přítomnosti např. zásobních jam, ohnišť, pecí, množství movitých artefaktů v ornici (*Sklenář – Sklenářová – Slabina 2002, 315*). S touto definicí se ztotožňuji a dodávám k ní, že za

sídliště považují i živou ves. K průkaznosti sídliště při povrchovém sběru více v kapitole 6.2.1.2.

Hierarchii sídelních jednotek pro raný a částečně i pro vrcholný středověk poněkud složitě rozpracovali *P. Meduna a E. Černá* (1992, 84-87) v Podkrušnohoří. Jejich systém je následující: nejmenší je sídlištní jednotka (dům jedné rodiny společně s dalšími objekty včetně pozemku, polností – tj. s hospodářským zázemím), takto definované sídlištní jednotky se seskupují do sídlišť nebo také primárních jader (v raném středověku střed sídliště, ve vrcholném středověku tvrze a kostely). Primární jádra (sídliště) se shlukují do sídelních komplexů. Sídelní komplexy se nacházejí na sídelních liniích (podél vodotečí). Badatelem identifikovaná povodí vodotečí na základě podobných přírodních podmínek (zejména reliéfu krajiny, geologických a geomorfologických) tvoří sídelní síť. Pro prvky mladší než primární jádro vymezili pojmy satelitní sídliště (nejstarší), sekundární jádro a nové sídliště (nejmladší). Satelitní sídliště je takové, které je vzdáleno okolo 350 m od primárního jádra. Sekundární jádro je sídliště vzdálené minimálně 750 m od primárního jádra nebo situované uprostřed mezi primárními jádry vzdálenými od sebe alespoň 1500 m. Nové sídliště leží mimo síť primárních jader v nadmořské výšce více než 400 m. n. m. Tuto strukturu považují za zbytečně složitou, nejasně definovanou (z jakého důvodu např. vzdálenost 350 a 750 m?) a pro účely mé práce spíše nevyhovující.

Jednodušší přístup nabízejí *J. Frolík a J. Sigl* (1995, 12). Omezují se pouze na sídlištní jednotky, které se nacházejí na sídlišťích. Sídliště se mohou seskupovat v mladší až pozdní době hradištní okolo centrálních bodů (církevních a šlechtických staveb) do sídlištních komplexů. Krajina využívaná sídlištním komplexem tvoří sídelní areál.

Podobnou strukturu pro pravěké období formuloval *M. Kuna* (2004c, 465-466), který zjednodušil a shrnul tzv. teorii sídelních areálů *E. Neustupného* (zejm. 1986, 226-234). Nejmenší jednotkou jsou komponenty (sídelní, výrobní, pohřební,...). Komponenty tvoří sídelní areál. Sídelní a mimosídelní areály (lomy, rondely, apod.) tvoří krajinu.

Základním prvkem hierarchie areálů je centrální místo – hradiště (*M. Kuna* 2004c, 471-473). Zjednodušeně řečeno, centrální místa mají tendenci se ustálit přibližně ve stejné vzdálenosti od sebe a centra nižšího řádu přibližně do poloviny vzdálenosti mezi

centrálními místy. Tato struktura je velmi podobná hierarchii primárních jader P. Meduny a E. Černé popsané výše.

Na okraj uvádím i členění sídelního prostoru podle geografa C. Votrubce (1980, 33). Nejmenší jednotkou je u něho sídelní jednotka (usedlost), ty se seskupují do sídel. Rozmístění sídel v krajině tvoří osídlení. Celý systém zastřešuje termín sídelní prostor – území osídlené člověkem.

Hierarchii sídelních jednotek C. Votrubec člení a definuje následovně (1980, 60). Budovy a hospodářské objekty tvoří sídelní jednotku (usedlost). Vymezené sídelní jednotky nazývá sídelní lokalitou. Sídelní lokality se nacházejí v aglomeracích, tj. populačních shlucích (souvisle zastavěná plocha s uliční sítí vzdálená alespoň 200 m od jiné). Členění a hierarchii podle C. Votrubce nepovažuji pro účely mé práce za vhodnou.

V raném středověku jsou výše popsané teorie platné jen pro části území, nejbližší okolí hradišť nebo terasy a soutoky vodotečí. Navíc narážíme na problém současnosti sídlišť. Časové zařazení je zpravidla závislé pouze na keramice, často pocházející ze sběrů. Její přesnější datování je téměř nemožné.

11. až 13. století se v Čechách vyznačuje dynamickým rozšiřováním osídlení a vznikáním nových sídlišť, ke konci období dochází ke stabilizaci sídelní sítě (Klápště 2012, 188). Pro toto období nemáme ve východních Čechách vypracovanou podrobnou chronologii keramiky.² Z té příčiny nemůžeme téměř posoudit současnost areálů a uplatňovat zde teorii primárních jader či centrálních míst (omezeně snad v případě blízkého okolí měst).

Současnost areálů můžeme jen rámcově podchytit v relativní chronologii na základě společných znaků hmotné kultury. Musíme tedy porovnat movité nálezy z každého sídliště. Pokud nalezneme shodu, je možné se domnívat, že sídliště existovala relativně zároveň. Vzhledem k tomu, že neznáme přesnou dobu trvání jednotlivých

² Je otázkou, zda podrobná chronologie keramiky (resp. jak podrobná) za současného stavu poznání je vůbec možná, či zda to dokonce vůbec samotná keramika umožňuje. Základní regionální literatura zabývající se mimo jiné i keramikou pokrývá sice celé období středověku (ačkoli starší úsek méně), nicméně badatelé se obecně vyjadřují k dataci v horizontech poměrně dlouhých (u nálezů z povrchových sběrů a sídlištních objektů) nebo naopak velmi krátkých, např. u výbavy hrobů okolo přelomu 10. a 11. století (srovnej např. Sláma 1990, 126-127, 132; Frolík – Sigl 1995, 69-70; Richter – Vokolek 1995, 57-79, tab. 148-151 ; Ježek 2007, 529; Mařík 2009, 28-37; Drnovský 2013, 6-9). Více k datování keramiky v kap. č. 7.2.

typických prvků v hmotné kultuře, nevíme, jak dlouhý časový úsek pokrývají. Může jít o pohyb (posuny) téhož sídliště v sídelním areálu a ne o současnou existenci více sídlišť.

Ve vrcholném středověku lze vidět ustálenou strukturu primárních jader či centrálních míst v síti měst. Jednotkami nižšího řádu v „pravidelné“ síti jsou pak sídliště, která se již ustálila na svém místě (doložená písemně, případně archeologicky do současnosti). Šlechtická sídla (tvrze) ani kostely jako takové ale původními centrálními místy nejsou. První bylo téměř vždy sídliště, až poté došlo ke stavbě tvrze nebo kostela. Tvrze a kostely vznikly v závislosti na osídlení, ne naopak. Později se zejména kostely centrálními místy staly. K tomu přispělo umístění kostela ve středu vsi či v dominantní poloze blízko intravilánu a zvláště pak „uvázání“ lidí k němu v rámci církevní správy (Štefan – Varadzin 2007; Klápště 2012, 182-188).

2.3 Osada a vesnice

Řada badatelů užívá téměř synonymně či zástupně pojmy osada a vesnice v celém období středověku. Nejprve k samotné definici pojmů.

Osada dle Ottova slovníku naučného (Redakce 1902, 904) je „*nynti tolik jako vesnice a také farní okrsek*“, u hesla Ves stojí, že ves je „*selská osada*“ (Redakce 1907, 596); osadou je pak i město (Kadlec 1901, 166): „*osady obehnané zdmi nebo náspy a příkopy a požívající zvláštního svého práva*“. Dle F. Roubíka (1959, 10) „*byla v minulosti nazývána osadou i malá skupina chalup (3-4)*“; E. Černý (1979) užívá pojmu osada obecně pro středověká sídliště; A. Habovštiak (1985, 9-11) shromáždil několik definic vesnice a souhrnně ji popisuje jako obytné a pracovní místo člověka, většinou zemědělského charakteru; M. Beranová a M. Lutovský (2009, 21) pracují už ve starší době hradištní s pojmy osada, vesnice, vesnická osada, přičemž tyto termíny používají téměř synonymně; J. Klápště (2002, 332) v souvislosti s problematikou terminologie půdorysů raně a vrcholně středověkých vsí, píše: „*pro klasifikaci raně středověkých vesnických půdorysů někdy slouží terminologie odvozená z hodnocení novověkých vesnic*“, nicméně spíše užívá termínů raně a vrcholně středověká sídliště, v jeho monografii *Proměna českých zemí ve středověku* (Klápště 2012) se pak nejvíce objevuje pojem „vesnice“. Z pohledu písemných pramenů a střední Evropy pracuje Bojana Radovanovićová (2013, 359) s latinským termínem „villa“. Ten definuje jako

menší sídlo, jejíž funkce a význam nepřesahuje místní centrum a která je založena na chovu zvířat, zemědělství, řemeslné výrobě a drobném obchodu.

C. Votrubec (1980, 109-110) uvádí z pohledu geografa několik definic vesnice, které se shodují v tom, že jde o sídliště, jehož obyvatelé jsou těsně spjati s půdou, žijí se především zemědělstvím a jejich počet je oproti městu malý. Termín osada jako takový *C. Votrubec* v půdorysných typech neuzivá (*1980, 105-119*). Ale jeho definice pojmu víska je osadě velmi blízký. Je to sídliště složené z několika volně seskupených samot (*Votrubec 1980, 106-109*).

Výše uvedené vymezení pojmů osada, vesnice, sídliště se později ukázala pro tuto práci jako téměř nepodstatná. Pojem osada by se mohl použít pro odlišení čistě raně středověkého sídliště (resp. do konce střední doby hradištní), které se zpravidla „archeologicky“ projevuje jen velmi slabě, v současné době to však nepovažuji za přínosné. Pro mladší období by sloužily termíny sídliště a vesnice, které lze chápat jako zastupitelné anebo za vesnici považovat písemně doložené sídlo a pro opačný případ používat sídliště. V této práci jsem však použil pojmy sídliště a vesnice zástupně.

3 Poloha a vymezení zkoumané oblasti

Zkoumaná oblast se nachází ve východních Čechách (*Mapa 1*), přibližně v jihozápadní části okresu Hradec Králové, mezi Novým Městem, Barchůvkem, Libčany, Hubenicemi a Chýští (*Mapa 2*) na ploše 116,9 km².

Vymezil jsem ji v rozsahu katastrálních území (*Mapa 3*), kterými protéká Bystřice a její přítoky v rámci geomorfologického podcelku Chlumecká tabule, jejímž středem je okrsek Urbanická brázda (*Demek – Mackovčín et al. 2006, 469-470; Geomorfologické jednotky*). Vymezením oblasti na základně přítoků Bystřice coby krajinných os i sledováním spádovosti terénu jsem se snažil docílit přirozeného tvaru v krajině z pohledu vodní sítě a reliéfu.

Studované území tvoří následující k. ú.: Barchov, Barchůvek, Bydžovská Lhotka, Dobřenice, Hubenice, Hvozdnice u Hradce Králové, Chudeřice, Chýšť, Káranice, Kosice, Kosičky, Kratonohy, Lhota pod Libčany, Libčany, Michnovka, Nové Město nad Cidlinou, Obědovice, Písek u Chlumce nad Cidlinou, Puchlovice, Roudnice, Stará Voda, Surovátka, Trávník u Osic, Trnava, Velké Babice a Želí.

4 Přírodní podmínky

Jedním ze základních kritérií výběru polohy sídliště jsou vhodné přírodní podmínky. Množství srážek, vzdálenost od vodního toku, vlastnosti půdního pokryvu, nadmořská výška apod. ovlivňovaly výběr polohy sídliště a tím postupné zkulturnění krajiny od pravěku dodnes.

Obecně charakterizují zkoumanou oblast níže, lokální detaily jsou zařazeny v popisu jednotlivých sídlišť. Vztahy přírodních podmínek k sídlištím jsem podrobněji rozebral v kapitole 9.

4.1 Geomorfologie, geologické podloží a půdní pokryv

Sledované území se nachází v nadmořské výšce 215 až 292 m. n. m. Patří do geomorfologické soustavy České tabule, podsoustavy Východočeské tabule, celku Východolabské tabule, podcelku Chlumecké tabule. Chlumecká tabule se dělí na okrsky Barchovskou plošinu, Dobřenicou plošinu, Libčanskou plošinu a Urbanickou brázdu nebo také bránu (*Demek – Mackovčín et al. 2006*, 62, 108-109, 122, 179, 267, 469-470, 504; *Dvořák 2014*, 27; jako podklad geografického vymezení okrsků jsem použil mapy Geoportálu ČÚZK: *Geomorfologické jednotky*).

Údaje uvedené níže k jednotlivým okrskům se vztahují vždy pouze k té části okrsku, která leží ve sledované oblasti. Vzhledem k přímé návaznosti geomorfologie, geologického podloží a půdního pokryvu na sebe jsem tyto přírodní podmínky sloučil do kapitol s názvem okrsku, který vymezuje příslušné území. Hranice geomorfologických celků jsem zvýraznil v základní mapě (*Mapa 4*).

4.1.1 Barchovská plošina

Okrsek leží v jihozápadní části Chlumecké tabule mezi údolními Bystřice a Javorky (*Demek – Mackovčín et al. 2006*, 62) na pravobřežních terasách Bystřice v pomyslném trojúhelníku mezi Nepochicemi, Puchlovicemi a Praskem (*Geomorfologické jednotky*). Popis u *J. Demka* a *P. Mackovčina* (2006) nesouhlasí s geografickým vymezením plošiny na Geoportálu ČÚZK. Na této mapě plošina končí na jižním okraji

údolí Králického a Štěpánského potoka, kde hraničí s Ohnišťanskou tabulí (*Geomorfologické jednotky*).

Podloží je zde tvořeno převážně sprašemi svrchního pleistocénu. V severní části okrsku (např. k. ú. Bydžovská Lhotka) se objevují jílovce svrchního coniacu. Podél vodotečí tvoří podloží hlíny a štěrkopísky středního pleistocénu až holocénu (*Geologická mapa 1:50 000*).

Půdní pokryv zde tvoří z drtivé většiny luvické a modální hnědozemě. Ze severu drobně zasahuje mezi Barchov a Barchůvek pelozem oglejená, objevuje se také na území Bydžovské Lhotky (*Půdní mapa ČR 1:250 000*).

Obecně lze tvrdit, že podloží okrsku tvoří spraše a půdní pokryv převážně luvické a modální hnědozemě.

4.1.2 Dobřenická plošina

Okrsek se nalézá v jižní části Chlumecké tabule, severně od Urbanické brázdy přibližně mezi Novým Městem, Dobřenicemi, Sedlicí, Starými Ždánicemi, Přelovicemi a Strašovem. Je to vyvýšená plochá pahorkatina mírně se zvedající nad terasy koryta Labe a Orlice, vzniklé ve středním pleistocénu (*Demek – Mackovčín et al. 2006, 122; Geologická mapa 1:50 000*).

Podloží je tvořeno zejména jílovcem svrchního coniacu. Objevují se zde osamělé kvartérní „ostrůvky“ spraše o ploše okolo 100 ha (západně od Nového Města a východně od Dobřenic). V místě vodotečí podloží tvoří opět hlíny a štěrkopísky středního pleistocénu až holocénu (*Geologická mapa 1:50 000*).

Půdní pokryv plošiny je velmi rozmanitý. Mezi Novým Městem, Káranicemi a vrchem Soudným (na východě k. ú. Chýšť) jsou rozšířeny modální pelozemě s menším ostrůvkem černozemí luvickou mezi Novým Městem, Starou Vodou a Kozí Horou (jihovýchodně od k. ú. Nové Město). Mezi Káranicemi a Michnovkou se vyvinuly modální černice. Od železniční stanice Kratonohy k vrchu Velké Dorotě (jihozápad k. ú. Dobřenice) převládá modální luvizem. Intravilány a blízké okolí Dobřenic a Syrovátky leží na modálních hnědozemích (*Půdní mapa ČR 1:250 000*).

Obecně lze tvrdit, že podloží okrsku tvoří jílovce a půdní pokryv západní části pelozemě, střed černice a luvizemě, východ hnědozemě.

4.1.3 Libčanská plošina

Okrsek tvoří plochá pahorkatina v severovýchodní části Chlumecké tabule přibližně mezi Hvozdnicí, Homylí a Hoříněvsí. (*Demek – Mackovčín et al. 2006, 267; Geologická mapa 1:50 000*).

V sledované části okrsku představují podloží v přibližně vyrovnané míře spraše svrchního pleistocénu, štěrkopísky spodního pleistocénu a jílovce svrchního coniacu. Nutno poznamenat, že jílovce se nacházejí pouze na svazích pahorků. V místě vodotečí se nacházejí holocenní hlíny a písky (*Geologická mapa 1:50 000*).

Většinu území tvoří modální hnědozemě, kromě oblasti mezi západní částí intravilánu Libčan, jižním okrajem jejich katastrálního území a plochým pahorkem „Na horkách“ severně od Roudnice, kde jsou rozšířeny kambizemě (*Půdní mapa ČR 1:250 000*).

Obecně lze tvrdit, že podloží okrsku tvoří ve vyrovnané míře spraše, jílovce, štěrkopísky a půdní pokryv hnědozemě.

4.1.4 Urbanická brázda

Jedná se o okrsek přibližně ve středu Chlumecké tabule. Rozkládá se v erozní sníženině pleistocenního Labe a dnešní Bystřice. Okrsek se dále dělí na podokrsky Kundratickou bránu, Chlumeckou bránu a Praskačskou bránu (*Demek – Mackovčín et al. 2006, 469-470; Geomorfologické jednotky*).

Do sledované oblasti spadá Chlumecká brána, kterou tvoří erozní sníženina Bystřice a soutok s Cidlinou. Jde o pruh zasahující mírně za terasy Bystřice a Cidliny od Pamětníku přes Chlumec nad Cidlinou po Roudnici. Hranice s Praskačskou bránou se nachází mezi Roudnicí a Dobřenicemi.

Praskačská brána je stejně široká jako Chlumecká, rozkládá se mezi Roudnicí a Praskačkou. Kopíruje erozní sníženinu pleistocenního Labe, kterou dnes protéká Roudnický potok a Hubenická svodnice (*Geomorfologické jednotky*).

Podloží v nivě Bystřice a jejích přítoků (v Chlumecké bráně) je tvořeno holocenními nivními sedimenty (hlínami a štěrkopísky). Terasy řeky Bystřice přecházejí ve štěrkopísky středního pleistocénu. V úzkém pruhu mezi Pískem,

Obědovicemi a Kratonohy se objevuje spraš svrchního pleistocénu (*Geologická mapa 1:50 000*).

Podloží Praskačské brány tvoří mezi Roudnicí, Hubenicemi a Syrovátkou štěrkopísek středního pleistocénu. Mezi Roudnicí, Libčany a Lhotou pod Libčany se nacházejí spraše svrchního pleistocénu s drobnou štěrkopískovou oblastí středního pleistocénu severovýchodně od Lhoty pod Libčany. Podloží v oblasti vodotečí tvoří štěrkopísky holocenního stáří (*Geomorfologické jednotky*).

Samotný půdní pokryv brázdy není příliš rozmanitý. V nivě řeky Bystřice od Kladruhu k Roudnici nalezneme fluvické černozemě. Výrazné terasy zvedající se od Bystřice jsou pokryty hnědozemí. Pouze mezi zaniklým dvorem Oktaviánovem (k. ú. Písek) až severovýchodním cípem k. ú. Káranic jsou kambizemě (*Půdní mapa ČR 1:250 000*).

Obecně lze tvrdit, že podloží okrsku tvoří převážně štěrkopísky, na východ od Roudnice spraše a půdní pokryv v nivě Bystřice černice, mimo nivu ve vyrovnané míře hnědozemě a kambizemě.

4.2 Klimatické podmínky

Území se nachází v teplé a mírně vlhké klimatické oblasti T2 (podle E. Quitta) s průměrným počtem letních dnů nad 50, mrazových pod 110. Průměrná teplota vzduchu je okolo 8,5 °C, v lednu okolo -2 °C, v letních měsících (červnu, červenci, srpnu) okolo 18 °C, maximální teploty ale mohou dosáhnout až 38 °C. Minima mohou v zimním období klesat i pod -30 °C bez závislosti na nadmořské výšce. Roční úhrny srážek se pohybují okolo 600 mm, z toho okolo 350 mm ve vegetačním a okolo 250 mm v zimním období. Dnů se sněhovou příkrývkou je okolo 40, dnů zamračených 130 a dnů jasných 40 (*Faltysová – Mackovčín – Sedláček 2002, 26-30*).

J. Vopravil et al. (2011, 10-12) uvádějí nové klimatické členění. Sledované území spadá do klimatického regionu T3, který je charakterizován jako teplý a mírně vlhký (T2 jako teplý, mírně suchý). Suma teplot nad 10°C je 2500 – 2800 °C za rok. Průměrná roční teplota se pohybuje v intervalu (7) 8 – 9 °C. Roční průměrný úhrn srážek činí 550 – 650 (700) mm. Pravděpodobnost suchých vegetačních období je 10 – 20 % a vláhová jistota ve vegetačním období 4 – 7 (množství srážek nad hranicí sucha připadajících na každý stupeň průměrné teploty ve vegetačním období).

Uvádím zde obě charakteristiky z důvodu, že klimatická členění J. Vopravila et al. sledují částečně jiné vlastnosti klimatu popsané výše a řada studií i dnes uvádí starší klimatické členění.

Z pozorování počasí po dobu, co provádím sběry (nejvhodnější podmínky jsou po dešti), jsem zjistil, že déšť, který přichází z různých světových stran kromě východu – odtamtud jen vzácně, se oblasti téměř vždy vyhne nebo jí zasáhne jen okrajově, to platí i pro výskyt blesků. Většinou jen v případech, kdy přes většinu českého území procházejí silné deště, prší i zde. Tuto drobnou lokální anomálii klimatická mapa nemůže postihnout.

Drobné poznámky k místnímu klimatu jsem sepsal u jednotlivých katastrálních území.

4.3 Hydrologické poměry

Hydrologickou páteř sledovaného území tvoří řeka Bystřice, levostranný přítok řeky Cidliny. Jedná se o vodní tok III. řádu v povodí středního Labe (*Faltysová – Mackovčín – Sedláček 2002, 30; Vlček et al. 1984, 73*). Jejými většími přítoky ve sledované oblasti jsou zleva Roudnický potok, Třesický potok, Starovodský potok, zprava Barchovský a Lhotecký potok. Tok Bystřice se v průběhu staletí několikrát změnil a byl regulován (o tom vypovídají mapy uvedené v kapitole 6.1.1).

Tok ovlivnily nejen regulace řeky, ale i stavba rybníků (a napájecích kanálů) nebo mlýnských náhonů, a to už od poloviny 15. století. K největším vodním dílům v oblasti patří nebo patřily rybníky Velkochlumecký, Písecký, Velký Kosický a Třesický. Kromě nich zde byla vybudována řada menších, např. Nový, Nesytý (*Kuča 1995, 127-131; Sedláček 1887, 296*). Rybníky byly ve velkém rušeny v 18. – 19. stol. (srovnej I. - III. vojenské mapování).

Z výše uvedených skutečností vyplývá, že rekonstrukce toku Bystřice ve středověku je téměř nemožná, z toho důvodu nivu Bystřice od Roudnice k soutoku s Cidlinou celou interpretuji jako průběh jejího toku. O tom, že v její nivě byly polohy nepatrně vyvýšené a osidlované minimálně od neolitu až do středověku (zaniklá ves Luhy či Třesice) nemusíme pochybovat, to jsem prokázal níže např. u lokality č. 18 – Kosičky „V zelnici“.

4.4 Vegetační pokryv

Oblast pokrývá především zemědělsky využívaná půda (louky v nivách, vzácně pastviny). Zalesněná je svém středu zcela minimálně, ojediněle jsou roztroušeny smíšené remízky smrků a listnatých stromů. Na okraji oblasti s postupným zvedáním terénu do plošin lesů přibývá. Dle podloží jsou tvořeny duby, buky, vzácně habry, smrky a borovicemi (*Demek – Mackovčín et al. 2006*, 62, 122, 267, 469-470). V nivě Bystřice se dochovaly podmáčené louky se soliterními stromy (vrbami a olšemi). Okolo vodotečí jsou dosud častá stromořadí topolů. Mnoho topolů rostlo na vesnických návších (např. Roudnice) a na krajích cest jako větrolamy, dnes jsou nahrazovány dřevinami méně vysokými, které neohrožují prostor pod sebou.

Potenciální přirozená vegetace v oblasti by byla tvořena z drtivé většiny černýšovými dubohabřinami. V nivě Bystřice mezi Puchlovicemi a Kosičkami bychom mohli nalézt střemchové jaseniny, místy s mokřadními olšinami. Od Kosiček po Bystřici až k Chlumci nad Cidlinou a dál ke Komárovu by měly růst jilmové doubravy. Ojedinělé „ostrovy“ bikových nebo jedlových doubrav by se vyskytovaly mezi Bydžovskou Lhotkou a Barchůvkem, v úzkém pruhu mezi Pískem a Třesickým rybníkem a v pásu mezi Dobřenicemi, Syrovátkou a Hubenicemi (*Neuhäuslová et al. 2007; Potenciální přirozená vegetace 2015*).

4.5 Bonita půdy

Bonitě a vlastnostem orné půdy přikládám ve své práci zvláštní význam. Sídliště pravěká či středověká byla závislá zejména na zemědělství. Chov dobytka nebo rybolov tvořily jistě důležitou složku obživy, ale prokázat jejich podíl lze jen stěží. Domnívám se, že výnosnost polí hrála vedle vhodné polohy sídliště velkou roli při formování středověké sídelní struktury.

4.5.1 Tereziánský katastr

Tereziánský katastr udává bonitní třídy orné půdy jako poměr objemu sklizeného zrna k zasetému (*Chalupa et al. 1964*, 13). Tyto hodnoty mohou být zatíženy chybou, neboť často byly pro snížení daně z polí účelově přiznávány nižší výnosy a je otázkou,

do jaké míry tzv. vizitační komise tyto podvody odhalily (*Chalupa et al. 1964*, 10-11). Především je také nutné přihlídnout k tomu, že se vztahují na celé tehdejší katastrální území. Výnosy z jednotlivých polí z něj nelze vyčíst.

Hodnoty, kterých k. ú. v mé oblasti nabývají, se pohybují od 4. do 8. bonitní třídy, od čtyřapůlnásobku po dvojjapůlnásobek sklizeného zrna k zasetému (*Chalupa et al. 1964*, 13, 156, 164, 170, 176, 178, 182, 258, 313, 314). V případě k. ú., která nejsou v tereziánském katastru evidována (resp. tehdy ještě neexistovala), jsem použil hodnoty nejbližšího k. ú., které přibližně odpovídá přírodními podmínkami.

Po vzoru M. Ježka a P. Drnovského (*Ježek 2007*, 538; *Drnovský 2013*, 18) jsem do mapy sledované oblasti (*Mapa 3*) zanesl obrysy k. ú. a hlavní vodoteče. Následně jsem tyto obrysy vyplnil pěti odstíny šedé odstupňované od nejtmaší (4. třída) po nejsvětější (8. třída). *Mapa 5* s vyznačenou bonitou odpovídá očekávané tendenci k postupnému zhoršování bonity s rostoucí nadmořskou výškou a vzdáleností od větších vodních toků, ale tím i od hlavních komunikací a větších sídel, tím mířím k tomu, že pokud porovnáme mapu výnosů tereziánského katastru (*Mapa 5*) s mapami průměrných, resp. potenciálních výnosů pšenice (*Mapa 8*) a žita (*Mapa 9*) výsledky nesouhlasí. Domnívám se, že bonitní třídy tereziánského katastru jsou ve skutečnosti spíše odrazem velikosti sídel a počtu hospodářsky vyspělých usedlostí na daném k. ú., samotná kvalita půdy hraje jen podružnou roli. O správnosti této domněnky nejvíce svědčí k. ú. Bydžovská Lhotka, která dle tereziánského katastru má nejhorší bonitu v celé oblasti, naopak ve výnosu pšenice, žita i zpracovatelnosti a těžitelnosti půdy nevybočuje z okolních k. ú. (porovnej *Mapy 5-9*).

4.5.2 Bonitovaná půdně ekologická jednotka

Detailně porovnat jednotlivá sídliště podle bonity orné půdy dovoluje bonitovaná půdně ekologická jednotka, zkráceně BPEJ (*Vopravil et al. 2011*, 5-13).

Kód BPEJ je možné zjistit z webového portálu ČÚZK – Nahlížení do katastru nemovitostí (*Publikace dat ISKN 2015*) po vybrání příslušné parcely. Z kódu BPEJ jsem zjistil číslo hlavní půdní jednotky (HPJ), seznam a charakteristiky HPJ obsahuje publikace *J. Vopravila et al. (2011, 19-96)*. Číslo HPJ jsem zjišťoval v přímé blízkosti sídliště, v případě žijících vsí jsem volil tu část intravilánu, ve které předpokládám středověké jádro. Celkem jsem vždy zprůměroval osm hodnot ve směru světových stran

od sídliště (postupně S, SV, V, JV, J, JZ, Z, SZ). U sídlišť, která jednou stranou přiléhají např. k nivě Bystřice, a kde lze předpokládat, že tato strana nebyla zemědělsky využívána, jsem zjišťoval osm hodnot v pravidelném rozestupu okolo předpokládaného středověkého jádra. Výsledky dle metod popsaných níže jsou zaneseny do mapy 1:50 000 s vyznačenými k. ú., které byly uměle rozdělny v případech, ve kterých se na jednom k. ú. nalézá více sídlišť. V každé mapě platí: čím tmavší odstín šedi, tím lepší výsledek.

Z charakteristik HPJ jsem pro porovnání mezi sídlišti vybral zpracovatelnost a těžitelnost zeminy, protože tyto vlastnosti půdy odrážejí náročnost orby.

Zpracovatelnost vyjadřuje energetickou náročnost orby. Byla rozdělena do sedmi kategorií. Čím vyšší kategorie, tím je energetický výdaj větší. Je závislá na skeletovitosti půdy (obsahu šterku a kamení), lepivosti, pevnosti ornice, apod. Především s vyšším stupněm skeletovitosti se orební odpor zvyšuje přibližně o 10% a koeficient energetické náročnosti roste o 0,1 až 0,15 (*Tab. 1; Novák 2000, 31; Vopravil et al. 2011, 100*).

Skupina zpracovatelnosti půdy	I	II	III	IV	V	VI	VII
Koeficient energetické náročnosti	0,5	0,7	0,9	1	1,2	1,5	1,8

Tab. 1. Skupiny zpracovatelnosti půd, převzaty od *P. Nováka (2000, 31)*.

Tabulka 2 vyjadřuje rozdíl mezi jednotlivými skupinami v procentech. V řádcích jsem porovnal koeficient energetické náročnosti. Hodnoty v zelených polích vyjadřují, o kolik procent je hodnota vůči porovnávané menší (o kolik procent je snazší půdu obdělat), hodnoty v červených polích naopak ukazují, o kolik procent je vůči porovnávané vyšší (o kolik procent je těžší půdu obdělat).

Skupina*	I	II	III	IV	V	VI	VII
I	0	40	80	100	140	200	260
II	40	0	29	43	71	114	157
III	80	29	0	11	33	67	100
IV	100	43	11	0	20	50	80
V	140	71	33	20	0	25	50
VI	200	114	67	50	25	0	20
VII	260	157	100	80	50	20	0

Tab. 2. Rozdíl mezi *skupinami zpracovatelnosti půd v procentech.

Průměrná zpracovatelnost ve sledované oblasti se pohybuje mezi hodnotami 1,5 a 6,4. Jejich rozdíl jsem vydělil pěti a graficky vyjádřil v odstínech šedi na *Mapě 6*.

Stupně těžitelnosti zeminy udávají jak obtížné je půdu pomocí různých nástrojů těžít (*Tab. 3*).

Těžitelnost zeminy	Popis
stupeň 1	kyprá zemina (ornice)
stupeň 2	kyprá – rypná (pomocně motykou, rýčem)
stupeň 3	rypná (tyč – pomocně krumpáč)
stupeň 4	kopná (motyka, krumpáč)
stupeň 5	kopná (krumpáč, klíny)
stupeň 6	odstřel

Tab. 3. Skupiny těžitelnosti zeminy. Podle *J. Vopravila et al. (2011, 17)*, upraveno do tabulky.

Průměrná těžitelnost zeminy se pohybuje v sledované oblasti mezi 1,25 a 3,5. Rozdíl mezi nejvyšší a nejnižší hodnotou jsem opět vydělil pěti a graficky vynesl do *Mapy 7*.

Další prvek sledovaný skrze bonitu půdy jsou výnosy pšenice a žita v tunách na hektar pro konkrétní HPJ a klimatický region (*Voltr 2012, příloha 1a, příloha 2b*). Výnosy pšenice a žita jsem sledoval proto, že se ve středověku sely z polních plodin nejčastěji, a také proto, že jejich výnosy na HPJ a hektar jsou zpracovány (*Voltr 2012, příloha 1a, příloha 2b*). Pšenice byla nejčastější obilovinou od příchodu Slovanů do 11.

století. Do počátku 13. století byla postupně nahrazována žitem, které od 14. do 1. pol. 19. století zcela převládalo (*Beranová – Kubačák 2010, 73-74; Válka 2014, 41-42*).

Lehce odlišný pohled podává palynologický záznam z lokality Na Bahně, k. ú. Běleč nad Orlicí, okr. Hradec Králové (*Beneš – Pokorný 2001*). Údaje platí zřejmě jen pro nejbližší okolí lokality (*Beneš – Pokorný 2001, 483-484*), ale snad do určité míry reflektují i změny v regionu. Autoři profil rozdělili do pěti zón, z toho tři lze použít pro moji práci. Jejich graf (*Beneš – Pokorný 485, obr. 2*) jsem pracovně upravil³, abych zobrazené hodnoty mohl interpretovat po jednotlivých staletích. Zdá se, že pšenice byla v dané oblasti rozšířena od 6. století, žito se začíná zřetelně objevovat od 10. století. Dále graf zobrazuje přibližně stejné rozšíření pšenice a žita v 10. až 15. století. Od 16. století byl podíl žita vyšší než pšenice. Možného rozptylu dat získaných radiokarbonovou metodou jsem si vědom (*Beneš – Pokorný 2001, 483*), stejně jako toho, že údaje převzaté výše jsem mohl z nezkušenosti interpretovat příliš zjednodušeně.

Rozdíly ve výnosech pšenice a žita v t/ha jsem porovnal opět graficky vnesením do mapy. Rozdíl mezi nejvyšší a nejnižší hodnotou jsem vydělil pěti a tím dosáhl porovnání s bonitními třídami tereziánského katastru. Průměrný výnos pšenice se pohybuje mezi 5,7 a 7,4 t/ha (*Mapa 8*), žita 3,36 a 4,4 t/ha (*Mapa 9*).

Sledováním výše uvedených charakteristik jsem se snažil postihnout možný vliv rozdílů ve vlastnostech ornice na vývoj a rozmístění středověkého osídlení v krajině. Seznam lokalit s kódy HPJ, zpracovatelností a těžitelností zeminy a průměrnými výnosy pšenice a žita na hektar jsem shromáždil v *Tabulce 4*. Tabulka v MS Excel se skládá ze tří listů, z Dat (seznam HPJ se sledovanými vlastnostmi), z Lokalit (seznam lokalit s osmi nejbližšími HPJ) a z Výsledků (seznam lokalit s průměrem sledovaných vlastností HPJ).

³ Každou zónu jsem mechanicky rozdělil na stejně široké části. Příklad: zóna NBR-3 je vymezena roky 800 – 1100 n. l. To znamená tři staletí. Úsek jsem rozdělil na tři části a konkrétní století jsem do nich zanesl.

5 Dějiny bádání

5.1 Stručný přehled bádání o zaniklém středověkém osídlení v Čechách a na Moravě

V následujícím přehledu bádání o středověkém osídlení jsem se zaměřil zejména na regionální badatele a odborné práce, ve kterých jsem viděl metodický vzor pro zpracování středověké krajiny spojené s povrchovými sběry. Tato podkapitola úzce souvisí s vlastní metodikou práce (kapitola 6).

Starší obecný soupis prací zabývajících se problematikou studia zaniklých středověkých sídlišť, který sestavil E. Černý (1992, 6-8), jsem použil jako jeden z bibliografických zdrojů.

Základním vzorem pro mě byla práce E. Černého (1979). Kromě obecně známých kapitol k půdorysům vrcholně středověkých sídlišť a jejich plužin jsem shledal velmi užitečnými i informace zmíněné jen na okraj, např. o nálezech vrstev železné strusky v otopných zařízeních domů, o kterých píše, že sloužily jako „výhřevné vrstvy s vysokou tepelnou kapacitou“ (Černý 1979, 109).⁴ Další zjištění, které považuji za důležité, je že zaniklé sídliště včetně plužiny se stalo často dominikální půdou a na tomto základě ho můžeme snadněji lokalizovat v mapě stabilního katastru (Černý 1979, 99).

Příkladem zpracování sídlištního komplexu může být práce Z. Smetánky a J. Škabradý (1975) zabývajících se mimo jiné i rozptýlenou formou sídliště zjištěnou povrchovými sběry a datovanou do mladší doby hradištní až 13. století. Autoři použili mimo jiného metodu vzorkování intravilánu současné vesnice na zahradách, pozůstatcích stavebních výkopů a v okolí stromů (Smetánka – Škabrada 1975, 80). Dále provedli systematické sběry do vzdálenosti 1 km od současné vsi, čímž zjistili rozptýlenou formu vesnice, k jejíž koncentraci došlo až po 13. století v okolí kostela

⁴ Tato poznámka může mít do budoucna velký význam pro určení přibližného počtu usedlostí sídliště z povrchových sběrů. Kromě čtvercové sítě a zjišťování kumulací keramiky můžeme při použití detektoru kovů vyhledávat i strusky s obsahem kovů. Při prohledávání středověkých sídlišť z 11. až 15. století jsem pozoroval, že na téměř každém sídlišti se vyskytuje struska či hornina, kterou přitahují zejména silnější neodymové magnety (např. sídliště Nové Město „SZ od nádraží“, Roudnice „Svidenský“, Hlušičky „U Bydžovského“, Kněžice „Benovice“). Z terénního pozorování jsem zjistil, že kumulace strusky se kryjí s kumulacemi keramiky i kovů. Vyhledávání strusky ale naráží na jedno úskalí, neboť výrobci detektorů se od počátku snaží omezit její detekci. Určité druhy strusky se totiž vyskytují často jako moderní odpad na polích. Z toho důvodu je nutné zvolit k jejímu vyhledávání zejména analogové přístroje s frekvencí okolo 18 kHz. K ověření těchto pozorování jsem bohužel neměl dostatek času a analýza strusky přesahuje rámec zadání práce.

(*Smetánka – Škabrada 1975*, 80). Otázkou však zůstává, jakým způsobem naložili se samotnými výsledky sběru, neboť vyhodnocení nálezů nepopisují (vyjma tvary keramiky, chybí zejména počty nalezených kusů). Jejich tvrzení o rozptýlené formě vsi nelze tedy nijak ověřit.

Soupis raně středověkého osídlení ve východních Čechách jako první předložil *J. Sigl (1972)*. Po více než 40 letech sestavení již samozřejmě neodpovídá stavu poznání, ale dosud trvají některé badatelské problémy, které *J. Sigl* už tehdy nastínil. Především otázku, proč ve východních Čechách téměř chybí lokality s keramikou pražského typu (*Sigl 1972*, I. 48-49, 93). Z nálezů uvedených v této práci mají pro mne význam například nálezy hradištních střepů na k. ú. Kratonohy (*Sigl 1972*, II. 33) a železný předmět (sekera?) z k. ú. Písek (*Sigl 1972*, II. 68).

Soupis raně středověkých lokalit ve východních Čechách aktualizovala k roku 1994 *J. Benešová (1995)*. Uvádí, že od diplomové práce *J. Sigla (1972)* se počet známých lokalit ztrojnásobil. Ale opět naráží na problém poznání pražského typu, kde chybí lokality nejen z nejstaršího nezdobeného stupně (*Benešová 1995*, 110).

Dalším příkladem zpracování středověké krajiny je monografie *J. Frolíka a J. Sigla (1995)*. Zpracování po jednotlivých katastrech je standardní forma, kterou jsem zvolil i já. Avšak způsob, jakým vyhodnotili nálezový fond, považuji za značně sporný. Počet keramických střepů indikujících lokalitu snížili až pod sedm kusů (*Frolík – Sigl 1995*, 7, 45-51). Jak naznačili sami autoři, pokud by se hranice registrace lokality zvýšila nad 15 kusů, vycházel by počet sídlišť výrazně menší (*Frolík – Sigl 1995*, 81). Domnívám se, že většina lokalit v jejich soupise je spíše odrazem aktivit v sídlištních komplexech, které různými způsoby kontaminovaly své okolí, než skutečných sídlišť, a zjištěné disperzní osídlení nemusí být skutečné. Na interpretační problematiku nálezového souboru mírně naráží i recenze *R. Koreného (1996)*.

Západní částí Rychnovska, konkrétně pravěkým a především středověkým osídlením povodím Dědiny, se zabýval *J. Horák (2004)*. Z jeho názorů přínosných pro mou práci lze uvést poznámku, že obecným jevem ve většině prací zabývajících se povrchovými sběry (což platí víceméně i v mé práci) je ignorace poloh vzdálených stovky metrů od dnešního vodního toku a tím ztráta možnosti odhalení specifických areálů (*Horák 2004*, 46). Podle mých vlastních zkušeností jsou takovým typem dočasná provizorní obydlí uhlířů nebo zaniklá sídliště v oblastech s vyšší hladinou spodní vody

využívající studně či umělé nádrže (v těchto polohách se nalézají např. lok. č. 13 – Káranice „Intravilán“ nebo lok. č. 20 – Lhota pod Libčany „Intravilán“). J. Horák uvedl seznam všech lokalit v daném území včetně chronologického zařazení, ale pouze jako krátké a stručné výpisy. Z metodiky (Horák 2004, 7-10) vyplývá, že k vyhodnocení středověkých lokalit užil obecně metody historicko-topografického průzkumu, ale u jednotlivých lokalit bohužel nepopsal, k jakým výsledkům došel. Z toho důvodu nejsou jeho závěry a názor na částečnou kontinuitu osídlení ověřitelné (Horák 2004, 49).

Kritický pohled na zpracování sběrového materiálu na Jaroměřsku⁵ vrhla práce M. Ježka (2007). Oproti starším krajinným analýzám zaměřeným na středověké osídlení dokládá v řadě případů kontinuitu sídliště od střední doby hradištní do 13. století a ustálení sídlišť v 2. pol. 13. století až na počátku 14. století (Ježek 2007, 531-536, 551-552). V jeho článku vidím určitý vzor práce s nálezy pocházejícími ze sběrů a jejich porovnání s historickými daty.

Velmi podobnou strukturu práce i metodiku použil k rozboru uměle ohraničené krajiny P. Drnovský (2013). Podobně jako M. Ježek dochází ke stejným závěrům, že totiž osídlení je občas kontinuální od střední doby hradištní až po 13. století, přičemž je spíše shlukového typu. Opět se potýká s problémy datace keramiky (Drnovský 2013, 6, 9, 37-40), tato poznámka je i v mé práci a pravděpodobně ani v blízké budoucnosti ze studií spojených s keramikou (hradištního až vrcholně středověkého období) nezmizí.

Strukturou osídlení Jičínska v pravěku i středověku se zabývá mnoho let E. Ulrychová. Ve vztahu ke středověku publikovala několik souhrnných soupisů středověkých sídlišť (Ulrychová 2004, 2006, 2007, 2008, 2010). Pro porovnání vývoje středověké krajiny je důležitý zejména článek z roku 2004, ve kterém uveřejnila katalog zaniklých středověkých vsí v okrese Jičín a statistické údaje či pozorování, např. doklady první kolonizační vlny v 11. – 12. století v okolí budoucích měst, druhé okolo roku 1300 společně se založením města Jičína, kdy vzdálenost mezi vesnicemi se pohybuje mezi 1,5 až 2,5 km. Dále studie obsahuje statistické vyhodnocení polohy vesnic, nadmořské výšky, vzdálenosti od vodního zdroje, využití starší fortifikace, počtu tvrzí, horizontů zániků a dalších jevů (Ulrychová 2004, 135-139).

⁵ Včetně kritiky metod klasických studií (Smetánka – Škabrada 1975; Frolík – Sigl 1995) zabývajících se vývojem osídlení středověké krajiny (Ježek 2007, 534-536). S jeho názory se v řadě případů ztotožňuji.

5.2 Archeologické odkryvy ve sledované oblasti

S výzkumem formou systematické exkavace, zaměřeným čistě na středověké sídliště, se ve studovaném regionu bohužel nesetkáme. Jen ojediněle došlo k zachycení sídlištních objektů při stavbách apod., dokumentovaných v rámci záchranných výzkumů. Sídlištní objekt s blíže nedatovanou středověkou keramikou (asi střední doba hradištní) byl odkrytý při záchranném výzkumu v písčově „Na požárce“ k. ú. Obědovice (*Kalferst 1997*, 47-48). V intravilánu Roudnice M. Vávra zdokumentoval porušenou zásobní jámu a zachránil soubor několika celých nádob přibližně z 13. století (*Vávra 1973*). Raně středověké objekty byly prozkoumány Katedrou archeologie Univerzity v Hradci Králové během záchranného výzkumu v poloze „Požárský“ na k. ú. Kratonohy (v nálezové zprávě chybně jako k. ú. Obědovice; *Drnovský 2010*, 4-5, obr. 9,17, tab. 1). Plocha výzkumu se nacházela přibližně 500 m od výše uvedeného výzkumu v Obědovicích „Na požárce“.

Naopak většina výzkumů už od 19. století mířila na pohřebiště – ať úmyslně, či jako záchranný výzkum. Nejstarší takovou akcí byly výkopy kostrového pohřebiště v Libčanech mezi roky 1845 až 1858. Nálezy získal a zpočátku zčásti i vykopával místní farář J. Kašpar, později také V. Krolmus a F. C. Kampelík (*Sklenář 2011*, 153-155).

Další kostrové pohřebiště bylo porušeno roku 1890 v Písku. V roce 1892 zde J. Honza z novobydžovského muzejního spolku prokopal několik kostrových hrobů a jeden výrobní (?) objekt (*Honza 1892*, 625-628).

V Dobřenicích bylo kostrové pohřebiště poprvé zjištěno v roce 1958 při těžbě písku v jižní části obce (*Zeman – Sochor 1961*, 649). Záchranný archeologický výzkum zde provedli J. Zeman a J. Sochor. Prozkoumali tři hroby a z dalších tří hrobů převzali nálezy od místních obyvatel, kteří hroby před jejich příchodem rozkopali. O rok později (1959) prozkoumal jeden hrob téhož pohřebiště V. Vokolek (*Zeman – Sochor 1961*, 652).

Na výzkumy pohřebiště v Dobřenicích navázal opět záchranným výzkumem J. Sigl v letech 1969 a 1974 (*Sigl 1977*, 34-51). Z výzkumu pochází několik movitých nálezů (záušnice, skleněné perly, ad.) a především kvalitní kresebná dokumentace, která

dovoluje zjištěné situace porovnat s dnešními výzkumy. Dobřeničské pohřebiště je možné datovat přibližně na přelom 10. a 11. století.

V nedávné době (2013) byl zahájen záchranný archeologický výzkum při postupné výstavbě rodinných domů ve Hvozdnici, který průběžně pokračuje. Zachycené a dosud zcela neprozkoumané kostrové pohřebiště předběžně z 11. století čeká teprve podrobné vyhodnocení (*Novák 2014*, 8).

Uvedl jsem zde pouze větší plošné odkryvy. Menší zásahy v intravilánech, sběry, ojedinělé nálezy či opětovný popis pohřebiště pro pochopení vztahu k sídlišti apod. jsem podrobně rozepsal pod příslušným katastrálním územím a lokalitou, ke které se akce vztahuje.

6 Metody práce

Postupům a metodám práce v terénu i teorii jsem považoval za vhodné věnovat vlastní kapitolu, aby bylo zřejmé, z jakých podkladů jsem vycházel, a jak jsem došel k popsaným výsledkům.

Různé metody použité v práci se mohou jevit jako značně roztržité a nejednotné. Důvodem je, že v počátcích mého bádání neměla prospekce jasný směr a cíl, šlo jen o prosté využití volného času a získání co nejvyššího počtu artefaktů. Postupně se můj přístup vyvíjel a stával systematictější. V současné době se moje základní postupy shodují s etapami výzkumu, které nastínil *E. Černý* (1992, 11-14), jakkoli ne vždy v uvedeném pořadí:

- 1) studium regionální historie a metodiky
- 2) analýzy mapových děl a přírodních podmínek oblasti
- 3) terénní prospekce
- 4) vyhodnocení získaných dat

6.1 Práce s kartografickými zdroji

Mapová díla jsou základním zdrojem informací, co se týče samotné zeměpisné polohy sídlišť, přírodních podmínek, vodních toků a jejich změn, rozsahu plužin, pozemkového katastru, pomístních jmen a v neposlední řadě porostových příznaků. Níže předkládám výčet map, které zasahují do oblasti práce, s nimiž jsem pracoval (všechny lokality jsem na uvedených mapách zkoumal) a které považuji z pohledu studia středověkých sídlišť za důležité.

K vybraným mapovým dílům jsem sepsal několik poznámek osvětlující jejich užitečnost pro studium (nejen) středověkého osídlení. *DMR 5G* a ortofotografická mapová díla jsem popsal v kapitole 6.1.3.

6.1.1 Obecně zeměpisné mapy

Obecně zeměpisné mapy ať současné nebo historické mají velkou vypovídací hodnotu ohledně možnosti lokalizace zaniklých středověkých vesnic zejména prostřednictvím názvů polních tratí, lesů, rybníků apod. Vycházel jsem z následujících

map: *I. vojenské mapování – Čechy, II. vojenské mapování, III. vojenské mapování, Klaudyánova mapa Čech, MEN, Müllerova mapa – Čechy, Stabilní katastr, Topo S-1952 1:10 000 a Základní mapy ČR.*

6.1.2 Tematické mapy přírodních podmínek

Mapy s vyobrazením přírodních podmínek mohou posloužit také k identifikaci zaniklých sídel, např. pleistocénní šterkopískové náplavy jsou na geologických mapách v nivách řek rozlišeny a zpravidla tvoří sotva patrné vyvýšeniny, často na zeměpisných mapách nezakreslené a jen málo patrné na mapě *DMR 5G*. Na těchto vyvýšeninách se občas objevují jak středověké tak i pravěké lokality, často sotva několik desítek centimetrů nad okolním terénem. Při popisu přírodních podmínek jsem použil tyto mapy: *DMR 5G, Geologickou mapu 1:50 000, Geomorfologické jednotky, Potenciální přirozená vegetaci a Půdní mapu ČR 1:250 000.*

6.1.3 Ortofotografické mapy

Nedílnou součástí prospekce je i letecká archeologie, jejíž metody jsem aplikoval na následující mapy: *Archivní ortofoto 1998-2012, Letecká, Letecký měřičský snímek 1936-1942, Ortofotomapa 50. léta, Ortofoto 2014 a Ortofoto Google Earth.*

Vedle nejnovějších leteckých snímků s vysokým rozlišením jsou překvapivě velmi užitečné i nejstarších letecké snímky (*Letecký měřičský snímek 1936-1942*). Zobrazují krajinu před poválečným rozmachem stavitelství, zcelováním polí a umožňují identifikovat památky pohřbené dnes pod zástavbou, např. rondely na k. ú. Roudnice v místě pozdějšího zemědělského družstva či zachycují přesný průběh tehdy neregulovaných vodních toků.

6.2 Terénní průzkum

Průzkum studované oblasti provádím ve spolupráci s Muzeem východních Čech v Hradci Králové, s pracovníky archeologického oddělení konzultuji postup, a tam také pravidelně odevzdávám movité nálezy s příslušnou terénní dokumentací.

Metody průzkumu v terénu jsem v průběhu let měnil a upravoval. Změny pramení z mého postupného poznávání problematiky dokumentace sběrů, snahy o zvýšení kvality a pokrytí co největšího území průzkumem.

6.2.1 Povrchový sběr

Povrchový sběr (společně s detektorovou prospekcí) je jedním ze základních metod poznání osídlení krajiny i přes jeho obecně kritizovanou výpovědní hodnotu (obecně *Gojda 1994, 78-82, více Vencl 1995*). Způsoby využití sběrů v mé práci jsou rozepsány v následujících podkapitolách.

6.2.1.1 Metodické postupy a terénní pozorování

V prospekci jsem nikdy nepoužil čtvercovou síť pro sběr keramiky nebo při hledání s detektorem kovů (kromě dvou případů uvedených níže). Sběry jsem prováděl nahodile, nesystematicky. V počátcích jsem sbíral všechnu keramiku a ostatní artefakty, které jsem našel. Později jsem dospěl k poznání, že prosté „hromadění“ keramiky bez podrobnější lokalizace jejího výskytu (shluků) nemá smysl a zaměřil jsem se pouze na vzorkování obzvláště typických kusů (okrajů, střepů s výzdobou, den se značkou, silných střepů ze zásobnic s příměsí grafitu). Přibližně od roku 2012 jsem začal se zaměřováním kusů keramiky výrazně se lišících kusů od běžného průměru naleziště (den se značkou a masivní kusy grafitových zásobnic). Dna se značkou patří na lokalitách k vzácnějším nálezům, ale neočekávám od zaměření vyšší vypovídací hodnotu, než kdybych zaměřoval veškerou keramiku (zaměřování dál provádím, střep je lépe lokalizovatelný, ale prozatím jsem pro tyto údaje nenašel přínosné využití). Zaměření masivních zásobnicových střepů jsem prováděl proto, že očekávám tendenci setrvání velkých kusů zásobnic spíše v prostoru původního umístění zásobnice, tj. v místě domu resp. sídlištní jednotky.⁶

Abych pokryl co největší plochu studované oblasti, prošel jsem značné množství teras a soutoků ve vzdálenosti desítek metrů od vodotečí (méně systematicky pak ve vzdálenosti stovek metrů). Povrchové sběry v místech, kde jsem očekával vyšší

⁶ Zásobnice zejména jako stacionární nádoby byly vystaveny menšímu riziku rozbití a pokud k němu došlo, byly často opraveny a užívány dál, o čemž svědčí reparační otvory, kterých si na řadě lokalit povšiml např. *L. Skružný (1965, 26, 32 – pozn. 21)*

pravděpodobnost výskytu zaniklého sídliště (např. v povodí Lhoteckého potoka a Barchovského potoka) jsem opakoval vícekrát.

Průzkum jsem prováděl i v místech dnešní zástavby. Sběr je v těchto místech velmi problematický⁷, nezastavěná místa pokrývá většinou travní porost. Soustředil jsem se tedy na místa, kde je narušen, zejména na krtince, paty stromů nebo záhony. Pokusil jsem se vzorkovat místa, kde jsem tušil nejvyšší šanci k nalezení datovatelných artefaktů, tj. v okolí kostelů, tvrzí a jistých či hypotetických jader sídliště.

Bohužel ke sběrům v žijících jádrech vsí je nutné přistupovat s ještě vyšší kritikou než ke klasickému sběru v otevřené krajině. Zásahy, které proběhly v intravilánech, jsou často téměř neznámé a z informací místních pamětníků jsem se nejednou dozvěděl o dosypávání políček, navážkách, rozvozu rybníčního bahna na pozemky a v neposlední řadě i o důsledném sběru jakýchkoliv větších kamenů, cihel i zlomků nádob z obdělávané plochy.⁸

Překvapivé byly časté negativní výsledky sběru na návších, odkud jsem očekával alespoň několik zlomků nejméně novověké keramiky. Ale různá pozorování mě ujistila v tom, že návsi byly podobně jako náměstí ve městech nezřídka uměle zarovnané, a to i relativně nedávno. Odlišná vrstva zeminy nebo travní porost prozrazuje místy průběh výkopů inženýrských sítí (i v dnešní době bohužel často nehlášených příslušné archeologické instituci), na jejichž povrchu, pokud byl k zahrnutí použit stejný materiál, se občas objevují zlomky keramiky.

O neúspěšných sběrech v intravilánech mám jistou hypotézu vyžadující dalšího zkoumání. Domnívám se, že především v případech, kdy sídliště nepřevrstvilo starší fáze středověkého osídlení, zejména u plánovitě zakládaných vsí, je možné, že odpad se kumuloval především v rozsahu stavební parcely, případně později jako hnojná příměs v polích. K vývozu odpadu na návěs téměř nedocházelo, a proto se jeví jako „čistá“. Když byl odpad vyvážen na návěs, byly jím zasypávány hlavně terénní nerovnosti a

⁷ Nejen z výše uvedených příčin, ale i kvůli až překvapivě negativnímu přístupu obyvatel vesnic k archeologům. Přístup na pozemky nebylo lehké získat a musel jsem často působit prostřednictvím místní osoby (příbuzného, knihovníka apod.), aby lidé byli vůbec ochotni jednat o umožnění vstupu na svůj pozemek. Jeden příklad uvádím za všechny ostatní – nejčastější věta, kterou jsem slyšel, bylo „né že mi to tady rozkopete“, následovaná mým dlouhým ujišťováním, že to není ani prakticky možné.

Na druhou stranu jsem se setkal i s úsměvnými případy, kdy lidé očekávali, že si vezmu rýč a pro získání nálezů část pozemku přeryji.

⁸ Jako příklad uvádím pole v Kosičkách na zahradě č. p. 8, jehož majitel pole každý rok dokonce místy přesíval. Důkazem jeho pečlivé činnosti byla „mohylka“ valounů na kraji stodoly, mezi nimiž se nacházely i větší kusy novověké keramiky. Nálezy silnostěnných grafitových střepeň zásobnic či jen větších fragmentů nádob, jsou v takovém případě na pečlivě obdělávaných pozemcích téměř nemožné.

mokřejší místa, které běžné výkopy poškodí jen zřídka. K tomu je nutné přihlédnout i k silným úpravám intravilánů zejména během posledních sta let. Například v Roudnici jsem pozoroval na březích potoka i více než metrové navážky stavební sutě a běžného odpadu nejspíše až z doby po 2. světové válce či naopak v nedalekých Plačicích byly v 19. století přímo z návsi odstraněny pravěké mohyly (*Sklenář 2011*, 223, č. 546).

6.2.1.2 Prokazatelnost sídlišť sběry

Problémy vypovídací hodnoty artefaktů pocházejících ze sběrů jsou všeobecně známé (souhrnně např. *Kuna 2004b*, 305-352). V prostředí středověké archeologie tuto problematiku řeší *Frolík – Sigl (1995, 7-8)* nebo *Drnovský (2013, 14-15)*.

Dle mého názoru může být indikátorem lokality již jeden zlomek keramiky. Otázkou je ovšem interpretace, je třeba posuzovat celý kontext nálezu a nezacházet s počty zlomků mechanicky. Za jednoznačně prokázané sídliště považuji lokality s desítkami střepů datovaných nejpozději do 13. století a doplněné soudobými nálezy kovových artefaktů. Od konce 13. století s hnojením polí vypovídací hodnota střepů klesá, všechny polnosti katastru jsou postupně kontaminovány keramikou. Zároveň ale nepochybuji, že „hnojná“ keramika má vypovídací hodnotu jako důkaz lidské aktivity v sídlištním komplexu a v nejbližším okolí sídliště (těsně „za plotem“) je velmi užitečným indikátorem života sídliště zejména v okamžiku, kdy chybí nálezy z intravilánu. Ke každé lokalitě přistupuji individuálně a v jejím popisu udávám důvod, proč ji interpretuji jako sídliště.

6.2.2 Prospekce s detektorem kovů

Jak jsem poznamenal v úvodu práce, prospekci kromě klasického sběru provádím od začátku s detektorem kovů. Vyšší spolehlivosti při prokazování lokality sídliště se může dosáhnout právě jeho použitím. Nejvyšší koncentrace výskytu kovových artefaktů podle mých zkušeností zpravidla souhlasí polohou i rozsahem s nejvyššími koncentracemi keramiky. Omezím se zde pouze na přístroje a metody, jimiž jsem prospekce prováděl, k řešení otázek teoretických, etických či právních více *Křivánek – Kuna (2004, 185-193)*, *Hajšman et al. (2009, 99-109)*, *Militký (2013, 47-49)*, *Vích (2015, 152-172)* aj.

Do léta 2009 jsem pracoval s digitálním detektorem značky Garrett, model Ace 150. Tento začátečnický přístroj jsem poté nahradil přístrojem firmy C.Scope, modelem C.Scope 1220XD. Šlo o analogový bezpohybový detektor s vysokou citlivostí i na předměty o rozměrech několika milimetrů, bohužel jeho velkou nevýhodou byla nedostatečná hloubka detekce (přibližně okolo 20 cm na předmět o velikosti pražského groše). Ke konci roku 2009 jsem zakoupil analogový detektor značky Golden Mask, model Golden Mask 3. Tento přístroj znamenal značný posun v prospekci, větší cívka (30×25 cm) znamenala nejen nárůst dosahu (až k 35 cm na pražský groš), ale i větší pokrytí plochy v poměru k době průzkumu. Nevýhodou detektoru byla nižší pracovní frekvence 8 kHz, která sice zvyšuje hloubkový dosah, méně však citlivost na milimetrové artefakty, nicméně při správném zacházení bylo možné nalézt i fragmenty drobných stříbrných mincí. Během podzimu 2010 jsem detektor Golden Mask 3 vyměnil za verzi 4, která měla vyšší frekvenci (18 kHz). Tento přístroj si zachoval hloubkový dosah starší verze, ale přinesl vyšší citlivost na drobné milimetrové artefakty. Velkou nevýhodou přístroje je jeho nestabilita (trpí tzv. prozvuky – falešnými signály) a citlivost na některá elektrická vedení, v husté zástavbě nebo v blízkosti některých vedení vysokého napětí je prakticky nepoužitelný. Přístroj používám dodnes.

Prospekci jsem nejprve prováděl nahodile v místech nejvyšší koncentrace keramiky. Po určité době (zpravidla když nahodilý průzkum přestal být nálezově přínosný) jsem přešel k prospekci způsobem „rovnoběžných křivek“, navazoval jsem rovnoběžně na své stopy v ornici, aby se pohyb cívkou úplně nebo téměř překrýval. Rovnoběžné křivky jsem používal do vzdálenosti několika desítek metrů od výskytu posledního středověkého kovového artefaktu, což obecně souhlasilo i s postupným ubýváním keramiky na povrchu ornice. Pouze na dvou lokalitách (lok. č. 18 – Kosičky „V zelnici“ a na k. ú. Michnovka „U Hlubokého rybníka“) byl AO MVČ HK aplikován systematický detektorový průzkum v pravidelné síti s rozměry 4×17-60 m (dle hranic polí), základní buňka měla rozměry 4×30 m.

Během prospekci jsem se zaměřoval zejména na předměty z barevných kovů, protože pole jsou obecně silně kontaminovaná recentním železným odpadem a absolutní odkovení lokality není z praktických důvodů možné (výzkum by trval velmi dlouhou dobu a železo vyžaduje okamžitou konzervaci, ta není vždy v konzervátorských dílnách MVČ HK možná).

6.2.3 Zaměřování artefaktů

V počátcích prospekce v roce 2008 jsem nevlastnil přístroj GPS, z toho důvodu nejsou první kovové nálezy přesně zaměřeny a jsou lokalizovány pouze přibližně polygonem v mapě. O rok později jsem zakoupil přístroj Garmin Etrex. Přesnost zaměření bodu v otevřeném prostoru (poli) se pohybuje mezi 3 až 5 m, v lese klesá na 5 až 10 m. Veškeré artefakty, které jsem našel, jsou zaměřeny tímto přístrojem.

6.3 Analýza ortofotografických a LIDARových snímků

Časté šterkopískové podloží v oblasti umožňuje místy velmi dobrou čitelnost půdních či porostových příznaků. Zkoumanou oblast jsem v průběhu let pečlivě sledoval na starých i nových snímcích (použité mapy v kapitole 6.1.2 a 6.1.3). Metody sledování vycházely nejprve z postupně nabývaných zkušeností, později zejména z metodiky *M. Gojdy (2004, 49-116)*.

Jako nejužitečnější jsem shledal mapy *Letecká* z roku 2009 a *Ortofoto Google Earth* z roku 2015. Tyto mapy poskytují velmi dobré rozlišení až do úrovně neolitických sloupových jam (např. mezi lok. č. 15 – Kosice „Kvočna“ a lok. č. 16 – Kosice „Přestavecko“). Cenný zdroj dat přinesly ale i starší mapy, např. *Ortofotomapa 50. léta*, na které můžeme vidět pozůstatky rozoraného tvrziště na lok. č. 12 – Chýšť „Nedabylice“, v jiných mapách sotva patrného.

LIDARová data jsem použil zejména k prospekci v lesích, protože v nich jsou dobře patrné zaniklé plužiny a komunikace (např. lok.č. 10 – Chýšť „Haškova Lhota“). Využití mají však i v intravilánech obcí pro přesnější lokalizaci zaniklých tvrzí. Data jsem opět nejprve analyzoval na základě postupně nabývaných zkušeností a díky cenným radám zaměstnanců AO MVČ HK. Jako zdroj dat pro práci jsem použil *DMR 5G*.

Základním vzorem pro zpracování nalezených reliéfů byla pro mě monografie *E. Černého (1979)* a monografie *Archeologie a letecké laserové skenování krajiny (Gojda – John et al. 2013)*.

7 Chronologické členění

7.1 Obecná periodizace

V této kapitole jsem jen stručně uvedl jednotlivé periodizační stupně středověku, do kterých jsem lokality zařadil, pokud to přesněji není možné. Periodizaci jsem převzal od *M. Lutovského (2001, 235)*, je ovšem třeba připomenout, že ji původně vypracoval a uvedl do literatury již *J. Eisner (1933, 239-269)*. Chronologii vrcholného středověku jsem čerpal z méně obvyklého zdroje, a to skript *J. Ungera (2008, 5)*, tu jsem poté lehce pozměnil dle *Archeologické datace*.

- časně slovanské období (RS.1): ± 568 – 600/650
- starší doba hradištní (RS.2): 600/650 – 800
- střední doba hradištní (RS.3): 800 – 950
- mladší doba hradištní (RS.4): 950 – 1200
- 13. století (VS.1): 1200 – 1300
- vrcholný středověk (VS.2): 1300 – 1500

7.2 Datování keramiky

Keramické nálezy uvedené v práci představují až na několik kusů pouhé fragmenty nádob pocházející ze sběrů, z odkrytých archeologických situací naprosto minimálně. Z toho důvodu považuji za nutné se během určování zaměřit v první řadě na okraje nádob a střepy s výzdobnými prvky, dále na profilaci nádob, keramickou hmotu (ostřívo, způsob výpalu) a jako na poslední pomocný prvek na barvu výpalu.

Chronologie keramiky je velmi rozsáhlé téma, značně překračující zadání práce. Přesto jsem se z počátku pokusil porovnat závěry co nejvíce studií ke chronologii keramiky z oblasti co nejbližší studovanému území. Předpokládal jsem, že do jisté míry bude možné sestavit podrobnější chronologii, než je tradiční dělení na keramiku časně slovanskou, staro-, středo-, mladohradištní, 13. století a vrcholně středověkou (14. – 15. století) nebo ji alespoň zpřesnit. Domnívám se však, že za současného stavu bádání to není možné.

Pro nejstarší období časně slovanské, které ale dosud není na Královéhradecku doloženo, jsem přihlédl k chronologii slovanského sídliště v Roztokách u Prahy (*Kuna –*

Profantová et al. 2005, obr. 84), přičemž jsem vzal v potaz i novější absolutní data (*Kuna et al. 2013*, 128-129, tab. 39).

Ani lokality se starohradištní keramikou nejsou bohužel ve východních Čechách příliš zastoupeny. Reprezentativní publikovaný soubor pochází z Vřesníku (*Zeman – Buchvaldek 1967*, obr. 4-6, 10, 12-13), ale pro chronologii starohradištní keramiky bylo opět nutné se podívat směrem na západ, na sídliště Staré Badry u Opolánek (*Princová-Justová 2004*, obr. 15).

Ze střední doby hradištní pocházejí rozsáhlé soubory keramiky z východočeských hradišť, např. z Hradce Králové (*Richter – Vokolek 1995*, tab. 82-94), Ostroměře (*Sigl 1972*, obr. 54-76), Češova (*Profantová 1999*, obr. 2, 5-8). Přihlédl jsem též k lokalitám vzdálenějším, jako je Libice nad Cidlinou (*Mařík 2009*, obr. 8), Chrudim (*Frolík – Sigl 1998*, 70-77) nebo i k Pražskému hradu (*Boháčová 2001*, obr. 46-48). Pro závěr trvání středohradištní keramiky a počátek mladohradištní jsem se seznámil s nádobami z kostrových hrobů z Lochenic (*Sláma 1990*, obr. 47-52), dále dosud zpracovávaným souborem z výzkumu v trase dálnice D11 u Stěžer (informativně *Hejhal – Novák 2015*, 40) i nálezy z pohřebišť patřících ke hradišti v Libici n. C. (*Mařík 2009*, tab. 1-80).

Pro poznání keramiky mladší doby hradištní až počátku 14. století jsem velmi důkladně prošel monografií *M. Richtera a V. Vokolka (1995)*, zejm. 57-89, tab. 149-151), avšak po seznámení s jejich metodami práce považuji zejména datování keramiky za nedostatečně podložené. Datace je založena na relativní chronologii vrstev, často navážkového původu (!), které však postrádají absolutní datování (např. dendrochronologicky nebo nálezem mince apod.), opírá se jen o několik lépe datovatelných souborů či nálezů (viz *Richter – Vokolek 1995*, 78-79). Dále jsem opět věnoval pozornost keramice z Chrudimi (*Frolík – Sigl 1998*, 78-91) a Libice n. C. (*Mařík 2009*, obr. 8). Pro rozeznání hranice mezi keramikou 13. a 14 – 15. století je důležitý soubor nádob z hrnčířské pece ze Starého Mýta (*Richter 1994*).

Údaje o vývoji keramiky zejména vrcholně středověkého období (až po počátek 16. století) jsem čerpal z *Korpusu české středověké keramiky datované mincemi (Radoměřský – Richter 1974)*, přičemž jsem se mimo rozsah Východočeského kraje věnoval také sousedním okresům Kolín, Mladá Boleslav a Nymburk. Dále jsem přihlédl např. k nálezům z tvrze v Třeboveticích (*Drnovský 2012*, 177-226) nebo ke keramice

severočeského Polabí (*Zápotocký 1978*). Pro nejmladší středověkou keramiku a její (ne)pokračování do novověku se ukázala jako velmi užitečná publikace *G. Blažkové a J. Vepřekové (2015)*.

7.3 Datování kovových artefaktů

Během řady detektorových prospekcí jsem shromáždil poměrně značný počet kovových nálezů ze středověkých sídlišť (vše uloženo na AO MVČ HK). Chronologicky citlivější artefakty stavím jako určitý protipól k dataci keramiky.

Artefakty, které považuji za snáze a přesněji datovatelné jsou mince, šperky (zejm. záušnice) a součásti oděvu (především prvky opasku) a ostruhy.

Jedním z častých nálezů byly předměty z olova. Určení těchto artefaktů, případně i bližší chronologické zařazení než prosté RS.4-VS.1 se opírá o studie *K. Wachowského (1974)*, *U. Pedersenové (2008)*, *J. Macháčka a R. Měchury (2013)* a dále vycházím z článku *R. Bláhy, P. Hejhala a J. Skaly (2013)*. U obrázků předmětů uvádím odkazy pouze v případě, že předmět svým provedením vybočuje z obvyklé řady olověných artefaktů. K olověným předmětům patří i projektily palných zbraní, zejména pišťal, analogické nálezy k vyobrazeným předmětům pocházejí např. z hradů Lopaty (*Novobilský 2008*, 84-86), Hasištejna (*Biederman 2013*, 9-10) nebo Siónu (*Koscelník – Kypta – Savková 2013*, 16-19).

Za cenné rady a pomoc při určování mincí tímto děkuji PhDr. Vojtěchu Brádlemu. Dále jsem vycházel ze základní numismatické literatury, např. z publikací *F. Cacha (1970; 1972; 1974)*, monografie *P. Radoměského (1976)* nebo *J. Smolika, K. Castelina a I. Pánka (1971)*.

Pro datování esovitých záušnic jsem použil údaje v článku *I. Štefana (2009)*, 171-205) ale také jsem přihlédl k diplomové práci *P. Dreslera (2002)*. Jsem si vědom, že v případech, kdy záušnice byla nošena dítětem, může být její průměr menší oproti běžnému normálu. Tuto možnost však v této práci opomím.

Středověký oděv v nálezech reprezentují jeho kovové součásti, zejména prvky opasku (přezky, nákončí, kování), kruhové spony (agrafy) a jejich varianty nebo knoflíky. Rozsáhlý soubor nálezů přezek a garnitur opasku pochází z pohřebiště na Slovensku z Moravan nad Váhom, okr. Trnava (*Ruttikay 1989*, 355-378). Dále jsem čerpal z práce *I. Fingerlinové (1971)* a také monografie *P. Mazáčové (2012)* nebo

článku *A. Zůbka (2002)*, obsáhlý katalog přezek nicméně z Velké Británie publikoval *R. Whitehead (1996)*. Při datování jsem primárně vycházel nejprve z geograficky nejbližších analogií (*Mazáčová 2012; Zůbek 2002*) a až poté ze vzdálenějších (*Whitehead 1996*).

Regionálně blízká literatura k typologii a datování knoflíků mi není známá, z toho důvodu jsem čerpal z katalogů z Velké Británie *B. Reada (2005)* a *G. Baileyho (2004)*. Ojediněle lze nalézt zejména v polské literatuře články (např. *Sawicki 2015*, 124, Tabl. 12), kde jsou knoflíky publikovány. Souhrnná studie ke knoflíkům bohužel dosud v střeoevropském prostoru chybí, nebo mi není známa.

8 Seznam lokalit a katastrálních území

V následujících podkapitolách jsem shrnul veškeré poznatky, které se týkají jednotlivých středověkých sídlišť ve sledované oblasti. Zvláštní zřetel je brán na písemné údaje osvětlující vznik a vývoj sídliště, tj. první písemný údaj, v případě zániku poslední zmínka dokládající sídliště žijící a kdy je případně uváděno jako pusté, vznik a zánik tvrzí, mlýnů, krčem. Menší pozornost jsem věnoval změnám majitelů či držitelů sídlišť, pokud nějakým způsobem neposkytují možnost nahlédnout do jejich podoby (existence více dvorů, tvrzí, apod.).

Sleduji zde také přírodní podmínky sídliště a skrze nálezy ze sídlištního komplexu se snažím prostorově a časově vymezit samotné jádro komplexu. Nálezy ze šlechtických sídel opomím, s výjimkou sídlišť, ze kterých nejsou jiné nálezy než právě z tvrzí, případně jestliže tyto nálezy významně obohacují nálezový fond dané lokality.

V případě, že ze sídliště nejsou středověké nálezy známy, anebo je jich minimum, **vymezil jsem jádro sídliště hypoteticky na základě vlastního úsudku, který vychází z půdorysů vsí a plužin publikovaných E. Černým (1979, 58-59, 89-93), z polohy vůči vodnímu zdroji a ze srovnání mapových děl uvedených v kap. č. 6.1.** Jsem si vědom toho, že novověká mapová díla nemusí vůbec odrážet podobu středověkého sídliště. **K vymezení lokalit, které jsem odvodil pouze z polohy sídliště vůči vodnímu zdroji a mapových podkladů, je nutné přistupovat s rezervou a považovat je za pracovní, podmíněné nedostatečným archeologickým poznáním sídliště, a zároveň je považovat za formu otázky, hypotézu, kterou je v budoucnu třeba potvrdit či vyvrátit terénními zjištěními při archeologických akcích v intravilánech žijících vsí.**

Na katastrální území nahlížím jako na uměle ohraničený sídlištní komplex současné vsi, respektive (zpravidla) vsi 18. století, který nemusí být ve shodě s původním středověkým vytyčením hranic parcel. Z toho důvodu v něm rozlišuji jednotlivá sídliště včetně intravilánu současné katastrální obce, případně specifická sídla (tvrze, poplužní dvory, mlýny apod.), která pokládám za zvláštní sídlištní jednotky. Zejména proto, že se takové sídlo někde nachází i v extravilánu, kde sice bylo se „základním“ sídlištěm (vsí) vzájemně propojeno (právně, hospodářsky apod.), ale nenavazovalo přímo na jeho zástavbu.

Katastrální území je pro účely této práce pouze plocha, ve které provádím výzkum a podle níž eviduji nálezy. Žijící vesnice, po níž nese k. ú. název, je pro mě jednou z lokalit, která se na jeho území vyskytuje (v katalogu je vždy uvedena ve tvaru Lhota „Intravilán“).

Jako jeden z hlavních informačních zdrojů k lokalitám jsem použil interní databázi AO MVČ HK „Excerpta“, aktualizovanou k 3. 5. 2012, a územní plány vypracované a uložené v AO MVČ HK, jemuž tímto děkuji za poskytnutí; autorem většiny archeologických podkladů pro územní plány a záznamů v databázi Excerpta je † PhDr. Jiří Kalferst. Geomorfologické údaje k jednotlivým lokalitám jsem čerpal z publikace *J. Demka a P. Mackovčina et al. (2006)*, údaje o geologickém podloží z *Geologické mapy 1:50 000*, o půdním pokryvu z *Půdní mapy ČR 1:250 000* a bonitní třídy tereziánského katastru z edice *A. Chalupy et al. (1964)*. Údaje o průměrných výnosech žita a pšenice, dále průměrné zpracovatelnosti a těžitelnosti z *Tabulky 4*.

Obsah každého hesla v seznamu lokalit má následující strukturu: nejprve jsem popsal polohu v krajině a přírodní podmínky, dále historický vývoj sídliště je-li znám, následují archeologické akce včetně terénních pozorování a v posledním odstavci je vyhodnocena samotná lokalita.

Občas jsem ke k. ú. sepsal i drobná pozorování nebo údaje o lokalitách, které nejsou sídelního typu, ty jsou pak v mapě příslušného k. ú. vedeny pod zvláštním názvem (např. Kratonohy „Vývoz tvrže“), nikoli pod identifikačním číslem (č. lok.) a v textu se nalézají přímo pod názvem příslušného k. ú.

8.1 Barchov

1) Barchov „Intravilán“ (Mapa 10:1)

Sídliště leží v nadmořské výšce 245 m n. m. v mírně svažitém terénu v pramenné pánvi bezejmenného levostranného přítoku Barchovského potoka. Z pohledu geomorfologie spadá do Barchovské plošiny. Dnešní zástavba je situována na štěrkopiscích, které krátce za hranicí intravilánu přecházejí ve spraše. Půdní pokryv severní poloviny intravilánu tvoří pelozem oglejená, jižní luvická hnědozem. Dle tereziánského katastru spadá území do 6. bonitní třídy. Průměrný výnos pšenice na

hektar činí 6,89 t, žita 3,86 t. Hodnota průměrné zpracovatelnosti půdy je 3,25 a průměr těžitelnosti půdy 2.

První písemná zmínka o vsi pochází z roku 1398 (*Profous 1947*, 27-28). K roku 1409 byl Barchov majetkem Mikuláše z Barchova. Rodu Barchovských patřil až do roku 1530, zřejmě tehdy přešel do držení Dobřenských z Dobřenic (*Sedláček 1887*, 345).

Tvrz v Barchově je zmiňována až k roku 1562 (*Sedláček 1887*, 345). V. Horyna píše, že zde stály tvrze dvě: jedna při č. p. 41, druhou nelokalizuje, pouze o ní píše jako o dřevěné (*Horyna 1968*, 106). Popis dřevěné tvrze velmi pravděpodobně převzal od A. Sedláčka (*1887*, 345), ten však uvádí tvrz pouze jednu a k němu se přikláním.

Údajné místo tvrze (č. p. 41) jsem navštívil 9. října 2015. Žádné pozůstatky nejsou viditelné. Nicméně majitelka parcely paní Hružová uvedla s drobnou nejistotou, že se zde dříve říkalo „Na valech“ a z dětství (v 70. letech 20. stol.?) si vybavuje malý pahorek těsně východně za plotem, ze kterého sáňkovali a který byl později rozvezen.

Na parcele č. 102 jsem provedl povrchový sběr na ploše menšího pole s negativním výsledkem, úspěšný jsem nebyl ani východně od této parcely na poli v těsné blízkosti plotu. Polohu tvrze u č. p. 41 jsem nedokázal potvrdit.

Povrchové sběry jsem také uskutečnil severovýchodně od vsi na poli vedle polohy „Velký les“ v místě bývalého dvora zakresleného na mapě *II. vojenského mapování* ale s negativním výsledkem.

Ze sídliště přes jeho středověký původ nepocházejí zatím žádné nálezy. Povrchový sběr pod čerstvě vyřezanými jalovci v ploše parcely 678/6 byl neúspěšný. Středověké jádro jsem vymezil pouze na základě vlastního úsudku s přihlédnutím ke *Stabilnímu katastru*. Počátek vsi lze klást za současného stavu poznání až do 14. století.

2) Barchov „Nová Ves“ (*Mapa 10:2; Obr. 1:1*)

Sídliště se nachází v nadmořské výšce 239 m n. m. na levobřežní terase Barchovského potoka. Geomorfologicky patří do Barchovské plošiny. Podloží nejbližšího okolí sídliště tvoří štěrkopísky a půdní pokryv luvické hnědozemě. V tereziánském katastru patří do 6. bonitní třídy. Průměrná výnosnost pšenice na hektar činí 7,12 t, žita 3,81 t. Hodnota průměrné zpracovatelnosti půdy je 4,5 a těžitelnost 2,5.

K. Kuča (1995, 82, 139) s tímto sídlištěm nazývaným dle něho také „Kuklínka“ (chybí odkaz) spojuje zápis z roku 1385 (*AC 31, 8*), ve kterém se uvádí že *Jessco* v *Noweywssy* zemřel a *Cuna de Lodyna* (z Lodína) obhajuje své právo na dědictví. *V. Horyna (1968, 105)* nejspíše výše uvedený údaj (u nějž v jeho práci chybí odkaz) spojil se západní částí sousedních (Velkých) Babic, která se nazývá Novou Vsí, ale její vznik spadá až do doby okolo roku 1800, jak dokládá *I. a II. vojenské mapování* (zakreslena až na druhém z nich).

Otázkou je, zda výše citovaný zápis z *AC 31* vůbec patří právě k této Nové Vsi. Může se vztahovat k jakémukoliv sídlu právě třeba v okolí Lodína. *K. Kuča (1995, 139)* totiž uvádí, že na *I. vojenském mapování* není sídliště zakresleno. Na první pohled tomu tak je, ale při bližším srovnání mapových listů jsem došel k závěru, že v této části mapy došlo k chybnému zakreslení objektů vůči sobě. Konkrétně v oblasti mezi Barchovem, Babicemi a Kosičkami, okolo soustavy rybníků Svinčete, Vysušila a Vondránka. Na mapovém listu č. 112 *I. vojenského mapování* se jihozápadně od Babic v blízkosti dvou bezejmenných rybníků nalézá skupina staveb. Podle mého názoru jsou tyto stavby ve skutečnosti právě sídlištěm zvaným „Nová Ves“, jenže chybně zakresleným. Rybníky pod touto lokalitou skutečně byly, jejich hráz je patrná dodnes.

K. Kuča (1995, 139) také uvedl, že „*zobrazení na mapě stabilního katastru vykazuje rysy sídliště spíše odumírajícího než nově vzniklého*“. S tímto názorem se ztotožňuji. Kdyby šlo o nově založenou raabizační ves, jistě by vypadala jinak.

Domnívám se, že lokalitu je možné kromě „Nové Vsi“ spojit také se zaniklou vesnicí Záhořím, zmiňovanou poprvé k roku 1454 (*Roubík 1959, 100*). Ves je sice lokalizována na neznámou stráň mezi Barchůvkem a Kosicemi (*Sedláček 1887, 345; Roubík 1959, 100*). Tíž autoři však také píší, že pak připadla k Barchovu a r. 1542 se uvádí jako zcela pustá v držení Mareše Dobřenského z Dobřenic. To znamená, že její sídlištní komplex by měl pravděpodobně být součástí k. ú. Barchov. Lokalizaci této vsi jsem věnoval nemálo prospekci po obou březích Barchovského a zvláště několikrát po toku Lhoteckého potoka, především okolo lokalizace uváděné v *Excerptech*, ale bezvýsledně (poloha na k. ú. Kosičky, východně od silnice poblíž rybníků Rožky a Kosického). Žádné středověké sídliště – a k mému překvapení ani pravěké – se zde

zjistit nepodařilo (pouze ojedinělý nález kamenné broušené sekery na stráni proti Nové Vsi u Barchova).

Během prospekci jsem zato narazil na mlýnský náhon, který vedl od bezejmenných rybníků na jižním okraji Barchova a těsně míjel západní hranice parcel 220/1 a 220/3 u Nové Vsi, kde je dosud dobře viditelný. Ke mlýnu nejsou žádné známé písemné údaje. Pouze na mapě *Stabilního katastru* svědčí samota č. 78 jižně od Nové Vsi o pozůstatcích mlýna (symbol vodního kola již chybí na mapě *Stabilního katastru* i *I. vojenského mapování*). Ojedinělý zlomek keramiky (*obr. 1:1*) nalezený během povrchového sběru na louce v místě výše uvedeného mlýna spadá do vrcholného středověku.

Za nejpravděpodobnější možnost považuji, že v uvedené poloze ležela zaniklá ves Záhoří, na jejímž místě byla později vysazena „Nová Ves“. Dobu osídlení lokality není za současných podmínek možné určit, ale na základě vývoje osídlení v okolí a existence tvrze považuji za pravděpodobné, že vznikla nepozději ve 14. století, zanikla v 15. nebo na počátku 16. století. Někdy po této době bylo sídliště v průběhu novověku obnoveno.

3) Barchov „SZ od Táborského rybníka“ (Mapa 10:3; Obr. 1:2-11)

Sídliště leží 250 m n. m. na mírném svahu klesajícím jižním směrem k meandru Barchovského potoka, v němž asi v 15. až 16. století vznikl Táborský rybník (je to období zakládání rybníků v oblasti, více *K. Kuča 1995*, 129). Z pohledu geomorfologie spadá do Barchovské plošiny. Lokalita se nachází na jílovcích, nicméně při terénní prospekci jsem pozoroval, že nejbližší okolí (okruh cca 100 m) je tvořeno jílovcí promíšenými se spraší (patrně jde pozůstatek tenké sprašové návěje). Půdní pokryv tvoří převážně pelozem oglejená, v menší míře luvická hnědozem. V tereziánském katastru patří území do 6. bonitní třídy. Průměrná výnosnost pšenice činí 6,75 t/ha, žita 3,78. Průměrná zpracovatelnost činí 3,75 a těžitelnost 2,25.

Sídliště jsem objevil v roce 2015 během povrchového sběru podél toku Barchovského potoka. Následně jsem zde provedl společně s několika spolupracovníky i detektorovou prospekci. Keramika, bohužel velmi fragmentární, by dovolila dataci obecně do střední doby hradištní, nicméně nález zlomku avarského kování opasku z 8.

století (*obr. 1:11*; obdobné viz *Szalontai 1995*, 205, tab. 6:1) svědčí snad o osídlení v 9. století. Keramické nálezy se nevyskytovaly v příliš velkém rozptylu ani množství, zřejmě zde stála poměrně krátkou dobu pouze jedna osamělá zemědělská usedlost.

8.2 Barchůvek

4) Barchůvek „Intravilán“ (*Mapa 11:4*)

Nevelké sídliště se nachází 260 m n. m. na temeni mírného návrší nad pramennou pánví bezejmenného přítoku Barchovského potoka. Z pohledu geomorfologie náleží Barchovské plošině. Východní část k. ú. se nachází na hlinito-kamenitých sedimentech, západní na šterkopískovém podloží. Půdní pokryv je tvořen převážně luvickou hnědozemí, v menší míře pelozemí oglejenou. Území spadá do 6. bonitní třídy. Průměrný výnos pšenice je 6,56 t/ha, žita 4,02 t/ha. Průměrná zpracovatelnost činí 3 a těžitelnost 2,25.

První písemná zmínka o vsi pochází až z roku 1454 („*Barchuowek villa*“; *Profous 1947*, 27-28).

Lokalitu jsem navštívil v roce 2015. Chtěl jsem zde provést sběr v intravilánu v okolí parcely 64/2 u rybníka na jihovýchodně straně vsi, nicméně to nebylo možné, protože okolí rybníka bylo oploceno a je užíváno jako pastvina.

Vzhledem k tomu, že z obce nepocházejí žádné archeologické nálezy a první písemná zmínka se klade až k roku 1454, nezbyvá než její vznik datovat do 15. století. Do budoucna považuji za důležité provést povrchové sběry co nejbližší pramenné pánvi pod vesnicí.

8.3 Bydžovská Lhotka

5) Bydžovská Lhotka „Intravilán“ (*Mapa 12:5*)

Lokalita se nachází v nadmořské výšce 260 m n. m. na temeni táhlého návrší. Západní část osídlení je položena k pramenné pánvi Lhoteckého potoka, ale většina zástavby leží okolo umělých nádrží na návsi. Geomorfologicky patří území do Barchovské plošiny. Od silnice, která tvoří osu vesnice směrem na sever je šterkopískové podloží, směrem na jih sprašové. Většinu katastrálního území pokrývá kambická pelozem. V tereziánském katastru patří do 8. bonitní třídy. To je vůbec

nejvyšší hodnota (tj. nejnižší výnosnost) ve sledovaném území, přitom blízký Barchov a Barchůvek patří do 6. bonitní třídy. Průměrný výnos pšenice na hektar činí 6,93 t a žita 3,92 t. Průměrná zpracovatelnost půdy je 3 a těžitelnost 2,25.

První písemná zmínka nepatří ke vsi jako takové, ale ke kostelu, který zde stál, a to k roku 1357 (*Kurka 1914*, 33). Ve 14. století je ves spojena s rodem Kosických a nazývána „Něprova Lhota“ („in *Nieprowie Lhotie*“; *Profous 1949*, 531). Název Bydžovská Lhotka se objevuje až na *III. vojenském mapování*. *K. Kuča (1995, 145)* píše, že za Pernštejnů byla Bydžovská Lhotka přikoupena k Novému Bydžovu, nicméně necituje zdroj údaje. Pravděpodobně čerpal z *A. Sedláčka (1887, 306)*, který uvádí, že v roce 1516 Havel Zvířetický z Vartenberka prodal Nový Bydžov spolu s dalším majetkem včetně „*Lhotky u Nechanic*“ Vilémovi z Pernštejna. *J. Prokop (2005, 42)* píše, že v roce 1517 Nový Bydžov vlastnil celou ves Nechanickou Lhotu, kterou ztotožňuje s Bydžovskou Lhotkou.

Lokalitu jsem osobně navštívil v roce 2015, konkrétně okolí novověké kaple s pokusem o sběr v okolí. U kaple byly patrné pozůstatky výkopů pro nové elektrické rozvody, ale na jejich povrchu jsem nenalezl keramiku ani zlomky kostí.

Ves s kostelem byla založena nejpozději ve 14. století, pro mladší období zprávy o jejím vývoji nejsou dostačující. Přestože na jejím východním okraji se nachází pramenná pánev Lhoteckého potoka, bylo pro založení vsi vybráno místo o několik set metrů západněji a hlavní vodní zdroj musel být umělý. Je otázkou, zda se v pramenné pánvi nenachází starší sídliště, ze kterého byla pozdější ves vysazena podle „německého práva“. Sběry v pramenné pánvi jsem dosud neprovedl, nejbližší až pod rybníkem jižně od silnice mezi Bydžovskou Lhotkou a Barchůvkem.

8.4 Dobřenice

Těsně za jihovýchodní hranicí k. ú. Dobřenice, na k. ú. Rohoznice přibližně 220 m severozápadně od pseudogotického loveckého zámku (*Málek 1996, 50-51*), nad Klechtáveckým rybníkem na ostré hraně Dobřenické plošiny jsem objevil v roce 2011 v odborné literatuře téměř neznámé tvrziště.⁹ Na tvrzišti jsem kromě velmi zrezivělé

⁹ V nedávné době jsem zjistil, že o tvrzišti se stručně zmiňuje *A. Sedláček (1882, 55, pozn. 1)*, který vychází ze zmínky F. A. Hebra.

lopaty zapomenuté nejspíše dávnými hledači pokladů (k pověsti o pokladu více V. Málek 1996, 129-130) nenašel nic, co by svědčilo o tom, že místo bylo někdy obýváno. Tvrziště na hraně ostrého svahu má úzký vstup ze severu, příkop dosahuje šířky až 10 m. Val tvrziště se nalézá na vnitřní straně příkopu a dosahuje výšky až 2,2 m, při šíři až 11 m.

Sídliště k tvrzi se nejspíše nacházelo již mimo studované území na k. ú. Rohoznice na dně nynějšího Klechtáveckého rybníka – na mapě *Stabilního katastru* je označen jako „Stary Rohozdnie“. Tuto domněnku vyvozují z nálezů měděné záušnice z 12. století, oloveného kolečko s otvorem, kolečka z ostruhy a několika kusů keramiky 12. až 14. století nalezených v poloze „Na hradech“ západně od Klechtáveckého rybníka. Charakter lokality nasvědčuje spíše plužině vsi než přímo poloze sídliště. Na západním břehu Klechtáveckého rybníka u polohy „Na hradech“ se má dle V. Málka (1996, 148-149) či P. Nožičky (*Hrady.cz - Rohoznice*) nalézat také tvrziště, nicméně po průzkumu, který jsem zde provedl, a na základě přítomnosti tvrziště uvedeného výše považují pahorek pouze za hromadu vykopaného rybničního bahna, které bylo mylně považováno právě za pozůstatky tvrziště. Sevřené údolí nedává mnoho možností, kde by se mohlo nacházet sídliště. Jestliže skutečně neleží v poloze „Na hradech“ (viz výše) je nutné hledat jeho pozůstatky na dně pozdějšího Klechtáveckého rybníka. Název rybníka „Stary Rohozdnie“¹⁰ by mohl napovídat, že zde původně ležela ves Rohoznice a její dnešní poloha je až výsledkem vrcholně středověké translace.

6) Dobřenice „Intravilán“ (Mapa 13:6; Obr. 2)

Dnes rozsáhlá vesnice se nachází v nadmořské výšce 265 m n. m na terénní hraně Dobřenické plošiny nad pramennou pánví bezejmenného přítoku Třesického potoka. Severozápadně pod od vsi pod ostrým svahem (výškový rozdíl vůči intravilánu až 15 m) tvoří podloží jílovce, jihovýchodně za hranou intravilánu spraš. Nejbližší okolí zástavby se nalézá na modální hnědozemí. Bonitní třída dle tereziánského katastru je 4. Třídy HPJ uvádím pouze z jihovýchodní části katastrálního území, u něhož předpokládám, že bylo obděláno jako první – na rozdíl od slínovců oddělených od jádra ostrým svahem. Průměrný výnos pšenice je 6,92 tuny na hektar, žita 3,96 t/ha. Průměrná zpracovatelnost půdy činí 2,75 a těžitelnost 1,87.

¹⁰ Dle A. Profouse (1951, 574-575) bylo slovo „rohoz“ starý název pro rákos. Dá se předpokládat, že ves stále na vlhčím místě, tedy snad v Klechtáveckém rybníce.

První písemný údaj (nepřímý) je z roku 1336. Pochází z ostatkové autentiky a dokládá vysvěcení dobřenickeho kostela v tomto roce (*Kurka 1914*, 431). Roku 1339 jsou doloženi první majitelé Zdeněk a Bohuněk z Dobřenic (*Rybička 1873*, 434; *Sedláček 1887*, 348). Dále *A. Sedláček (1887, 348)* uvádí, že „*rodnou tvrz*“ držel Jan z Dobřenic patně mezi léty 1382 – 1415. Rodu Dobřenských vesnice patřila až do roku 1863 (*Rybička 1973*, 434). Podle *A. Sedláčka (1887, 352)* byla tvrz asi po roce 1693 obnovena nebo přestavěna na zámek, nicméně dnes neexistuje žádný doklad její přesné polohy. Domnívám se, že mohla stát na místě dnešního zámku, a to proto, že při bližším pohledu na terén v intravilánu Dobřenic je zámek situován na mírném pahorku patrně umělého původu. Při současném stavu poznání považuji tuto možnost za jedinou, žádné jiné místo není tak vhodné.

První středověké nálezy z Dobřenic pocházejí z roku 1907 (č. kr. 598), od počátku jsou soustředěny zejména do školní zahrady (č. p. 32). V několika posledních letech rozšířil nálezový fond sběry v intravilánu J. Pízl (naposledy v roce 2015, př. č. 6/2016). Na k. ú. Dobřenice se nachází více lokalit s nálezy středověké keramiky (*Excerpta*) ale žádnou z nich nepovažuji za sídliště. Kromě sběrů zde byly také provedeny záchranné archeologické výzkumy kostrového pohřebiště z přelomu 10. a 11. století (více v kap. č. 5.2). V roce 2015 jsem identifikoval ve vzdálenosti 1400 m od intravilánu za hranicí dobřenickeho katastru (k. ú. Osičky; S-JTSK -653965, -1047887; k. ú. Osičky) na základě leteckých snímků z 6. 6. 2015 (*Ortofoto Google Earth*) rozoraný raně středověký mohylník (obdobné půdorysy mohyl pocházejí z nepublikovaného výzkumu ze Slezského Předměstí, kterého jsem se osobně účastnil; předběžná zpráva viz *Bláha – Horník 2015*).

V okolí Dobřenic jsem prováděl řadu povrchových prospekci a detektorových průzkumů, zejm. na pravěké lokalitě „*Mlaka*“, v poloze „*Na posvátníku*“ a „*Na farském*“. Na žádné z těchto poloh jsem nenalezl středověké osídlení.

Domnívám se, že na základě velmi blízkého kostrového pohřebiště je možné vznik sídliště datovat nejméně do počátku 11. století. Přesto nejstarší zlomky hradištní keramiky z intravilánu (RS.4-VS.1, 59 ks) lze řadit až do 12. – 13. století. Nejstarší osídlení se pravděpodobně nacházelo v okolí č. p. 32, případně směrem na západ k pramenné pánvi bezejmenného přítoku Třesického potoka.

8.5 Hubenice

7) Hubenice „Intravilán“ (Mapa 14:7; Obr. 3:1-2)

Sídliště se nalézá 240 m n. m. v mírném svahu klesajícím severním směrem na okraji geomorfologického okrsku Dobřeničská plošina. Hlavním vodním zdrojem byly pravděpodobně umělé vodní nádrže zachycené na mapě *Stabilního katastru*, rybník ve východní části vsi byl založen později. Podloží jižně od intravilánu je tvořeno jílovcí, severně spraší. Většina katastrálního území leží na luvické hnědozemi. Území patří do 7. bonitní třídy, přesto průměrný výnos pšenice je značně vysoký (7,32 t/ha), žita spíše nižší (3,71 t/ha). Naopak zdejší půda má vyšší stupeň zpracovatelnosti 5 i těžitelnosti (2,62).

Poprvé jsou Hubenice písemně doloženy k roku 1395 („Wenceslaus *Sdislai de Hubenicz*“; Profous 1947, 696). A. Profous ale také k roku 1395 ztotožnil zmínku „*decimae de aratura in Bidnicz villa solvebantur ecclesiae in Libczan*“ (Profous 1947, 636) s Hubenicemi a uvádí, že „Bídnice“ bylo starší jméno vsi. K roku 1454 je doloženo, že ve vsích Omlen, Mileč a Hubenice (bez upřesnění, která ves to byla) zemřeli Václav a Jan z Milče, a že také zemřela Běta z Bělé. O dědictví nastaly majetkové spory s neznámým koncem (AČ 37/I, 19-20, 103-104).

Asi roku 1455 jsou vesnice Omlen a Mileč již uváděny jako zaniklé (AČ 37/I, 104). Mileč se dle F. Roubíka (1959, 102) nacházela v okolí Kratonoh (více u k. ú. Michnovka). Ves Omlen F. Roubík (1959) neuvádí, nicméně na mapě *Stabilního katastru* se nedaleko Michnovky v západní části k. ú. Pravy nalézá místní jméno „*Womlinsky*“ u něhož leží rybníky „*Prouvka*“, Pustý a výběžek lesa zvaný také Pustý. Tyto místní jména v trochu jiné poloze se dochovala dodnes na mapě *ZM10*, jen název polní tratě „*Womlinsky*“ jako „*Vomlýnský*“, což považuji za zkomoleninu jména polní tratě „*Omlenský*“, ves Omlen se nacházelo pravděpodobně nedaleko, např. na jižních svazích polohy „*Na pravských vrších*“, nad rybníkem Kamencem.

Z výše uvedených vesnic se dodnes dochovaly pouze Hubenice, ty jsou připomínány v roce 1558, ve kterém „*Jaroslav z Pernštejna a na Pardubicích*“ prodal kromě jiného majetku i Hubenice (Profous 1947, 696).

V roce 1956 se na dvoře Josefa Dědiče č. p. 5 v hloubce 50 – 100 cm našly dva zlomky kachlů a fragment trojohé keramické pánve. Zlomek rezného heraldického kachle (*obr. 3:1*) nese znak saského rodu Wettinů. Tento typ se objevuje na konci 15. a během 16. století (*Pavlík – Vitanovský 2004*, 133-134). Totožný zlomek kachle pochází z hradu Sovince (*Tymonová 2005*, *obr. 4*). Přibližně ze stejného období je i kachel s prořezávanou čelní stěnou na *obr. 3:2*.

Č. *Pavlík* a *M. Vitanovský* uvádějí (*2004*, 133-134), že kachle se znakem Wettinů se objevují často na lokalitách, které spolu vůbec nesouvisí (nepatřily rodu či příbuzným). Nález z Hubenic patří pravděpodobně také do této kategorie.

Vznik Hubenic předpokládám ve 14. století. Dle nálezu výše uvedených kachlů, stála počátkem novověku ve vsi zřejmě i větší zemědělská usedlost či dokonce tvrz. Na mapě *Stabilního katastru* v místech, kde dnes stojí č. p. 5, je usedlost situována více do středu vsi, na rozdíl od ostatních přímo vedle malého návesního rybníka, a pole ležící za ní má větší výměru než ostatní. Pravděpodobně na místě č. p. 5 stávalo ve středověku malé šlechtické sídlo.

8.6 Hvozdnice u HK

8) Hvozdnice u HK „Intravilán“ (*Mapa 15:8, Obr. 3:3-8*)

Ves v nadmořské výšce 275 m n. m. leží na prudším svahu (sklon 10-15 %) v geomorfologickém okrsku Libčanská plošina. Dnešní osídlení je situováno mimo nedaleký přirozený vodní zdroj, přibližně 250 m západně od jádra vsi se nachází silná pramenná pánev bezejmenné vodoteče položená v údolí na místní poměry hluboce zaříznutém. Podloží v okolí sídliště tvoří spraš, půdní pokryv modální hnědozem. Území patří do 4. bonitní třídy. Průměrná výnosnost pšenice činí 6,58 t/ha, žita 3,89 t/ha. Průměrná hodnota zpracovatelnosti je 2,62 a těžitelnosti 1,5.

První písemný údaj o Hvozdnici pochází z roku 1365 (*Sedláček 1887*, 132), tehdy s dalšími vesnicemi patřila příslušníkům rodu z Hořic. Po určitou dobu byla ves majetkem opatovického kláštera, než přešla v roce 1465 na syny Jiřího z Poděbrad (*AČ 16*, 159-160).

Severně od jádra vsi, směrem k mohylám z doby bronzové v Zálušním lese bylo odkryto kostrové pohřebiště z 11. století (předběžně *Novák 2014*, 8; výzkum bude

pokračovat). Za okrajem intravilánu směrem na jih, východně od rybníka Dolního Renešáku na dvou malých polích v louce jsem provedl v r. 2015 povrchový sběr s pozitivním výsledkem. Několik keramických střepů lze jen hrubě datovat do mladší doby hradištní až 13. století. Nálezy nejsou podle mého mínění přímým dokladem sídelní jednotky v této poloze, ale výsledkem kontaminace polí blízkými středověkými usedlostmi při vyvážení hnoje. V blízkém Zádušním lese jsem našel řadu středověkých artefaktů, dokládajících důležitou komunikaci z Libčan směrem na východ k Hradci Králové a dál do Kladska (uloženy na AO MVČ HK pod k. ú. Libčany).

Přes poněkud pozdní písemnou zmínku i zde jako v případě lok. č. 6 – Dobřenice „Intravilán“ lze předpokládat podle mého názoru vedle kostrového pohřebiště z 11. století i existenci sídliště a kladu počátky osídlení Hvozdnice do tohoto období. Jádrem středověkého osídlení se našlo asi okolo malé návsi u novověké kapličky sv. Marka v dolní části intravilánu. Dále se domnívám, že další stopy nejstaršího středověkého osídlení lze hledat v západní části zástavby nad rybníkem Horním Renešákem.

8.7 Chudeřice

9) Chudeřice „Intravilán“ (*Mapa 16:9; Obr. 4, 5:1-2*)

Chudeřice jsou položeny v rovině na pomezí Urbanické brázdy a Dobřenické plošiny v nadmořské výšce 238 m n. m. Hlavním vodním zdrojem byly umělé vodní nádrže. Strouhy v okolí slouží jen k odvodnění polí při průtrži mračen, tání sněhu apod., jinak jsou suché. V nejbližším okolí vsi tvoří podloží jílovce, půdní pokryv modální pelozem. Chudeřice patří do 4. bonitní třídy. Průměrný výnos pšenice činí 7,08 t/ha, 3,87 t/ha. Průměrná hodnota zpracovatelnosti je 3,75 a těžitelnosti 2,5.

První písemná zmínka o vsi je z roku 1318 (*Profous 1949, 67*). Ves měla několik majitelů, než se v roce 1521 stala součástí Chlumeckého panství (*tamtéž*). Tvrz ani poplužní dvůr zde doloženy nejsou. Avšak *J. Jizba (1931, 117)* uvádí, že „*poblíže obce na zalesněném kopci stávala také tvrz, jejíž zbytky jsou dodnes viditelné*“. Při pohledu na krajinu, základní mapu a s Jizbovým údajem téměř soudobý *Letecký měřický snímek 1936-1942* se nabízejí dva vrcholy (již v k. ú. Chýšť), na které mohl J. Jizba umístit domnělou tvrz: zalesněný pahorek „Vražednice“, vzdálený přibližně 1500 m jihozápadně od Chudeřic, a kóta 288 cca 1200 m jihovýchodně od vsi v poloze „Vrše“.

Oba kopce jsem v minulosti navštívil, ale ani na jednom jsem nenalezl stopy po možném opevněném sídle. Jen na vrchu Vražednici se nachází blíže nedatovaný mohylník.

Několik kusů keramiky pokročilého 15. století bylo nalezeno v roce 1974, asi okolo č. p. 26 (*Excerpta*).

S jistotou lze říci, že Chudeřice byly založeny nejpozději na začátku 14. století. Středověké jádro jsem vymezil na základě porovnání situace v nejbližším okolí návsi na mapách *I. vojenského mapování* a *Stabilního katastru*. Domnívám se, že shluk usedlostí na mapě *Stabilního katastru* v jižní části intravilánu vznikl na konci 18. století po Raabově reformě.

8.8 Chýšť

10) Chýšť „Haškova Lhota“ (*Mapa 17:10, 18:10*)

Zaniklé sídliště se nachází 251 m n. m. na sotva patrných potočních terasách dnes vyschlé bezejmenné vodoteče. Přestože na první pohled to v terénu vypadá, že lokalita leží v rovině, ve skutečnosti je situována spíše na dlouhém, mírně klesajícím severním svahu. Před několika lety na jaře, při oblevě po sněhové pokrývce o výšce jen 10 cm, jsem zde pozoroval doslova „plovoucí les“: jen málo míst bylo suchých a na kraji lesa vzniklo rozsáhlé zatopené území.

Lokalita geomorfologicky spadá do Dobřenické plošiny. Podloží tvoří jílovce, půdní pokryv modální černice. Bonitní třída dle Tereziánského katastru je 6. Průměrný výnos pšenice činí 6,94 t/ha, žita 3,89 t/ha. Průměrná hodnota zpracovatelnosti je 3,75, těžitelnosti 2,25.

Poprvé je ves zmíněna k roku 1454 (*Profous 1949, 536*). V roce 1513 ji („*dědinu svou věnnou*“) Mikuláš Rohovlad z Bělé a Jan Šust z Chotče prodali Vilémovi z Pernštejna (*AČ 17, 561*). *K. Kuča (1995, 187)* píše, že v roce 1571 jsou v chlumeckém urbáři uvedeny jen lesy „Na Lhotách“ (ves již nestála).

Ves jsem se pokoušel najít po několik let neúspěšně především v lese a okolo rybníka Lhotáčku, ke kterému bývá zpravidla lokalizována (*Profous 1949, 536-537; Kuča 1995, 187*). Nenalezl jsem nic, co by potvrdovalo, že zde ves stála. Pouze v poloze „Lazarka“ jsem objevil několik pozůstatků milířů, které se v terénu projevovaly jako

nepatrné přibližně kruhové vyvýšeniny o průměru cca 10 m s množstvím uhlíků a rozpadajících se hrudek hlíny vypálených do oranžových tónů.

V roce 2015 jsem na mapě *DMR 5G* registroval síť linií okolo myslivny západně od Lhotáčku. Domnívám se, že jde o pozůstatky mezi zaniklé plužiny Haškovy Lhoty. Zobrazení *DMR 5G* jsem interpretoval na *Mapě 11*.

Před rokem 2015 jsem lokalitou procházel náhodně, bez povědomí, že by se zde mohla nacházet zaniklá ves. V roce 2015 jsem mířil do lesa k myslivně již cíleně, avšak dosud jsem nenalezl žádný artefakt spojitelný s existencí vsi. Nicméně v okolí byly patrné starší jámy po detektorářích.

Náznakem, že ves stála skutečně ve výše uvedené poloze, je místní název „Mezi obcemi“ (na mapě *Stabilního katastru* jako „Mezy obcy“). Tato poloha se nachází v polích přesně v polovině pomyslné linie mezi Haškovou Lhotou a Obědovicemi. Dalším možným indikátorem je hranice katastrálních území Chýšť a Kratonohy. Obě katastrální území mají vůči svým intravilánům excentrický tvar směrem k Haškově Lhotě a hranice k. ú. leží na lesní cestě, která dělí nejen les na dvě přibližné poloviny ale i předpokládaný sídlištní komplex vymezený pozůstatky plužiny vsi a polohou „Mezi obcemi“. Z toho lze vyvodit, že došlo k rozdělení pozemků Haškovy Lhoty mezi Chýšť a Kratonohy.

Ves pravděpodobně vznikla nejpozději v 15. století, či spíše již v období hlavního zakládání Lhot, tj. v 13. až 14. století (*Klápště 2012*, 248-249) a zanikla v průběhu 16. století. Příčiny zániku vidím v nevhodných přírodních podmínkách popsanych v úvodu hesla. Zachovalá plužina představuje vzácný pohled do podoby středověkých polí v regionu, ve kterém jinak drtivá většina zcela zaniklých středověkých sídlišť skončila rozorána.

11) Chýšť „Intravilán“ (Mapa 17:11)

Lokalita leží v nadmořské výšce 257 m n. m. na temeni návrší vybíhajícího z Dobřenické plošiny, na hraně rozvodí drobných vodotečí směrem na sever k Cidlině a jih k Labi. Hlavním vodním zdrojem byly patrně pramenné pánve na severním a jihozápadním úbočí návrší. Sídlíště se nachází na jílovcích, převažující půdní pokryv tvoří karbonátová pelozem. K. ú. patří do 6. bonitní třídy. Průměrný výnos pšenice činí 6,61 t/ha, žita 3,97 t/ha. Průměrná zpracovatelnost půdy je 3,87 a těžitelnosti 2,5.

První písemná zmínka o Chýšti pochází z roku 1368 (jako „Hyscz“; *Profous 1949*, 86). V roce 1521 byla již ves součástí chlumeckého panství, které koupil Vilém z Pernštejna (*Kuča 1995*, 143-144).

Poněkud zajímavě se jeví půdorys vsi na *Stabilním katastru*, má tvar písmene „H“. Avšak za nejstarší jádro považují zástavbu okolo návsi v severní části vesnice. Dle písemných pramenů datují vznik sídliště nejpozději do 14. století. Z intravilánu dosud nepocházejí žádné archeologické nálezy.

12) Chýšť „Nedabylice“ (*Mapa 17:12; Obr. 5:3-10; Obr. 6-7*)

Zaniklá ves se nachází na levém břehu Starovodského potoka 245 m n. m v geomorfologickém okrsku Dobřenicá plošina. Podloží se skládá z jílovců. Půdní pokryv severně od Starovodského potoka tvoří modální pelozem, jižně pelozem oglejená. Sídlíště patří do 6. bonitní třídy. Průměr zpracovatelnosti půdy je 6,37, těžitelnosti 3,5.

Pole jsem měl možnost na této lokalitě pozorovat na jaře po tání sněhu, v létě po diskování strniště i později po orbě v průběhu několika let. Na jaře trvá v porovnání s polnostmi jiných sídlišť výrazně delší dobu, než pole vyschne a je připraveno k setbě. Kromě toho místní hlína je velmi přilnavá, lepivá. Naopak když v létě vyschne, dosahují hroudy značné tvrdosti a ani moderní technika je dokonale nerozbije. Obdělávat tuto půdu ve středověku muselo být nepochybně velmi náročné. Samozřejmě je možné uvažovat o chovu dobytka, ale to podle mého názoru vyvrací skutečnost, že pole jsou od silnice mezi Chudeřicemi a Chýští směrem na východ až na kraj Chýšťského lesa pokryta po celé ploše drobnými zlomky keramiky hradištního rázu (přibližně 13. století). Kromě vyznačeného jádra sídliště netvoří střepy kumulace a byly pravděpodobně rozvečeny s hnojem.

Ves je prvně písemně doložena k roku 1377 jako majetek Bransuda z Nedabylic. V roce 1411 zde patrně existoval dvůr, neboť *J. Kurka (1914, 431)* uvádí, že ze dvora v Nedabylicích věnoval Příbek z Nedabylic 1 kopy grošů úroku kostelu v Dobřenicích. Poslední zmínka o vsi je z roku 1480 (*Profous 1951, 188*), později (roku 1570) je

v chlumeckém urbáři pouze zmínka lesy a louky u pustých Nedabylic (*Profous 1951*, 188).

Tvrz v písemných pramenech doložena není, ale zřejmě její zbytky byly pozorovatelné ještě na konci 19. století, neboť *A. Sedláček (1887, 302)* popisuje tvrziště obehnané dvěma vodními příkopy, s rybníkem Kocuřím na třetí straně a přístupem ke tvrzi po hrázi rybníka. *V. Horyna (1968, 200)* píše, že při hlubší orbě staří hospodáři naráželi na zdivo. Během prospekce v roce 2013 mi kolemjdoucí člověk řekl, že pole dříve patřilo jeho předkovi a ten zde údajně narážel při hlubší orbě na zbytky mohutných trámů (přibližně v 1. pol. 20. století).

Polohu tvrze se mi podařilo určit v roce 2012 díky ortofotografii *Letecká* z téhož roku. Na snímku je patrný kruhový útvar o vnějším průměru 45 m a vnitřním průměru 21 m. Tento porostový příznak interpretuji jako vodní příkop rozorané nedabylické tvrze (je patrná také na *Ortofotomapě 50. léta*). Její poloha se shoduje s výše uvedeným popisem *A. Sedláčka* s výjimkou toho, že ony dva vodní příkopy nejsou v současné době patrné, případně je otázkou, zda okolo tvrze vůbec dva příkopy byly.

Následně jsem zde provedl několik detektorových prospekcí a povrchových sběrů. Keramické nálezy (*Obr. 5:3-10; Obr. 6*) pokrývají celé období života vsi od závěru 10. století po období těsně po polovině 15. století. Kovové nálezy lze řadit jen přibližně do období mladší doby hradištní až vrcholného středověku. Z obvyklých nálezů ze středověkých sídlišť vybočuje římský denár (patrně císaře Traiana; *Obr. 7:1*). Mince má provrtaný otvor a jeví známky nošení. Z polohy vsi je to jediný nález z doby římské, nejbližší evidovaná lokalita tohoto období leží 3 km severovýchodně na k. ú. Michnovka okolo Hlubokého rybníka (vlastní prospekce). Mince byla nalezena stejně jako follis Bély III. (*Obr. 7:2*) přímo uprostřed rozorané tvrze.¹¹ Domnívám se, že ve středověku sloužila jako přívěsek (amulet). Neméně zajímavý je i nález výše zmíněné mince Bély III. (1172-1196), z osobního sledování různých detektorářských internetových stránek jsem zjistil, že tato mince se občas nachází na Moravě (tedy blízko tehdejších Uher), v Čechách však naprosto ojediněle, a pravděpodobně tak

¹¹ Při výzkumu kostela ve Starém Městě u Bruntálu byly v situaci ze 13. století nalezeny mince z 3. – 4. stol. n. l., nález je interpretován jako stavební obětina při přestavbě kostela (*Kohoutek – Militký 2003*, 405-424). Stavební obětinou římská mince z Nedabylic patrně nebyla, nicméně jestliže nebyla do místa tvrze přenesena společně s hlinou, dokládá stejně jako nález ze Starého Města tehdejší zájem o staré mince nejen jako zdroj suroviny, ze které byly vyrobeny (mince má otvor k zavěšení).

dokládá napojení obyvatel lokality do dálkového obchodu či účast na bojové operaci apod.

K dalším nálezům z Nedabylic patří např.: miniaturní bronzová přezka bez bližších analogií (Obr. 7:8); měděný zlacené špendlík také bez bližších analogií (Obr. 7:9); plechové cínování či stříbřené opaskové (?) kování/nákončí (Obr. 7:10) snad z 14. století (podobně publikovala P. Mazáčová 2012, 131, č. 123); zlacené měděné kování (Obr. 7:11) pravděpodobně z koňského postroje, bohužel analogie pocházejí až z Velké Británie (*Harness pendant*); fragment oloveného předmětu (Obr. 7:12) mohl být kdysi součástí např. poutnického odznaku, nicméně bližší analogie jsem nenalezl; olovený knoflík (Obr. 7:13) je pravděpodobně z 16. až 17. století (podobný viz Read 2005, 243, č. 235); olovený korálek (Obr. 7:14) má analogie v hrobu z přibližně přelomu 10. a 11. století na pohřebišti „U cukrovaru“ v Libici nad Cidlinou (viz Mařík 2009, 103, Hrob 50, 259, 75:35); olovený předmět (Obr. 7:16), tvarem velmi blízký bipolárním závažím z železa a bronzu byl nalezen také v hornickém areálu Cvilínek (Hrubý et al. 2012, 377-379, Obr. 76:17).

Keramika i kovové nálezy se vyskytovaly jen v nejbližším okolí tvrziště, plocha sídliště patrně nepřesáhla jeden hektar. Je ale možné, že starší a menší osamělá usedlost se nalézala i na protějším břehu Starovodského potoka, protože v těch místech byl nalezen denárový depot z přelomu 10. a 11. století (Kašpárek 2016; soubor je dosud vyhodnocován). Před nalezením depotu jsem ve stejném místě prováděl povrchový sběr, nicméně jsem nezaznamenal zvýšenou koncentraci keramiky.

Nedabylice vznikly nejspíše v průběhu 10. století a přetrvaly až do druhé poloviny 15. století (jak dokládá nález halěře se lvem; obr. 7:4), během něho zcela zanikly. Domnívám se, že ves zanikla z ekonomických důvodů. Velmi těžké obdělávání půdy společně s válečnými událostmi 15. století nebo získání nového majetku majitelem vsi Janem Strakou na Náchodsku (asi okolo roku 1450; Sedláček 1887, 302) a současně jeho přesídlení vedlo k zániku Nedabylic.

8.9 Káranice

13) Káranice „Intravilán“ (Mapa 19)

Ves leží v rovinné poloze v nadmořské výšce 235 m n. m., neprotéká jí žádná vodoteč, hlavním vodním zdrojem byly patrně umělé vodní nádrže. Lokalita patří do geomorfologického okrsku Urbanická brázda. Podloží tvoří jílovce, půdní pokryv

modální pelozem. Lokalita se nachází v 4. bonitní třídě. Průměrný výnos pšenice činí 6,91 t/ha, žita 3,87 t/ha. Průměrná hodnota zpracovatelnost je 2,87, těžitelnosti 1,87.

První písemný doklad o Káranicích je z roku 1429 (AČ 2, 60). Ves tehdy patřila k majetku Unky z Přestavlk, který ji převedl spolu s dalším majetkem na Dobřaně z Kochovic a Vaňka Kavalce z Lipoltic (AČ 2, 59-61; *Sedláček 1887*, 296). A. *Sedláček* (1909, 400) uvádí, že Káranice byly rozděleny na dva díly (k tomu zřejmě došlo právě během výše uvedeného převodu). Před rokem 1521 byl jeden díl Káranic připojen k chlumeckému panství, v roce 1521 i druhý díl (*Profous 1949*, 204).

O tom, že Káranice byly rozděleny majetkově na dvě části, zřejmě svědčí dvě jádra vesnice zakreslená na mapě *Stabilního katastru* a patrná v půdorysu vesnice dodnes. Další zajímavostí je, že sídliště se nachází uprostřed lánového uspořádání polí (*Stabilní katastr*), avšak parcely usedlostí nejen že nenavazují na jednotlivé lány, ale naopak budí dojem, jako by zástavba převrstvila plánovité uspořádání plůžiny. Zdá se, že původně mohla být ves vyměřena jako lesní lánová ves se záhumenicovou plůžinou (*Černý 1979*, obr. 65). Osu zástavby by pak tvořila silnice v úseku od západního okraje intravilánu po železniční stanici Káranice.

Vznik sídliště je možné podle písemných pramenů datovat až do počátku 15. století. Z vesnice zatím bohužel nepocházejí archeologické nálezy.

8.10 Kosice

14) Kosice „Intravilán“ (*Mapa 20:14; Obr. 8:1-8*)

Lokalita se nalézá na pravobřežní terase Bystřice v nadmořské výšce 223 m n. m v Urbanické brázdě. Jádro vesnice leží na štěrkopíscích, ale ty v extravilánu přecházejí v hlinito-kamenitý sediment a ten dále ve spraš. Půdní pokryv nejbližšího okolí intravilánu tvoří luvická hnědozem. K. ú. patří do 4. bonitní třídy. Průměrný výnos pšenice činí 7,05 t/ha, žita 3,67 t/ha. Průměrná hodnota zpracovatelnosti je 3,75 a těžitelnosti 2,62.

Kosice jsou prvně písemně doloženy k roku 1315 v predikátu Rudolta z Kosic (jako „*Gossycz*“; *FRB III*, 225). Méně obvyklý zápis o vzájemném zabití synů a následném soudním sporu (božím soudu) v Hradci Králové mezi Rudoltem z Kosic a Věňkem

z Třesic pochází z Kroniky tak řečeného Dalimila (*FRB III*, 225). Avšak v roce 1318 se Kosice uvádějí jako majetek pravděpodobně bratří (?) Budislava, Bernarta a Hroznaty (*Sedláček 1887*, 301; Kosice byly jejich dědictvím, viz *RTV*, č. 22). V roce 1407 je zmíněna tvrz v souvislosti s Jindrou z Labouně (*Sedláček 1887*, 301). Majetkem rodu Labouňských byla až do roku 1519, ve kterém ji Bohuněk z Labouně prodal Vilému Kostkovi z Postupic a ten ji připojil k chlumeckému panství (*Sedláček 1887*, 301).

Tvrz lokalizoval *V. Bošek (1940, 189)* do míst č. p. 24, přičemž dále uvádí, že „zbytky po tvrzi se nezachovaly, neboť v minulém století byly srovnány s okolím“. *V. Horyna (1968, 214-215)* ji také umístil do zahrady č. p. 24, ale samotné tvrziště popisuje jako původně dřevěné, okrouhlého tvaru, dobře patrné s příkopem napájeným z Bystřice. Také uvádí, že do 1. světové války zde bylo několik klenutých sklepů, a dále že v roce 1925 byly při rovnání terénu nalezeny „zčernalé piloty a trámoví“ (*Horyna 1968, 214-215*). Podobně tvrziště popisují i *P. Křížek a M. Řezník (1992, 42)*. Píší o neúplném okrouhlém tvrzišti v zahradě č. p. 24, které „tvoří vyvýšenina se zbytkem kamenného zdiva“ a příkopu na jejím jižním okraji, napojeném na Bystřici (*Křížek – Řezník 1992, 42*).

Lokalitu jsem osobně navštívil dvakrát (2015, 2016). Obyvatelka sousedního č. p. 94 mě ochotně pustila přes svůj pozemek ze středu obce na louku, po které jsme došli k jižnímu okraji oplocené parcely 14/1 se zbytkem zdiva, které s nejvyšší pravděpodobností registrovali i *P. Křížek a M. Řezník*. Domnívám se, že zdivo nepatří pozůstatkům tvrze, ale usedlosti zakreslené na *Stabilním katastru* mezi parc. č. 38 a 36. Obyvatelka č. p. 94 uvedla na moje dotazy ohledně tvrze, že zde asi stávat měla, ale že nic bližšího neví. Sdělila mi však důležitou informaci, že na parcele 14/1 byl terén srovnán asi šesti až osmi „tatrovkami“ hlíny. Po příkopu jsem nenašel v terénu sebemenší stopy, jediné, co by se za pozůstatek příkopu mohlo považovat, je slepé rameno Bystřice zachovalé okolo parcely 14/1. Je také zvláštní, že na mapě *Stabilního katastru* není jediný náznak parcelace pozemků, který by mohl svědčit o pozůstatcích tvrze. Ani na leteckých snímcích není žádný náznak tvrziště, patrné je pouze zaniklé koryto Bystřice, která protékala velmi blízko zástavby. Na kraji slepého ramena jsem v krtincích našel tři notně omleté keramické zlomky (*Obr. 8:1-2*), datovatelné jen přibližně do 12. až 14. století. V těsné blízkosti domnělého tvrziště na poli parc. č. 11

jsem měl možnost krátce nahlédnout za dobrých podmínek na ornici a provést povrchový průzkum, nenalezaly se tu však žádné artefakty.

Za současných podmínek nelze rozhodnout, zda zde tvrz skutečně stávala nebo ne, osobně se spíše přikláním k názoru, že nikoli – vzhledem ke skutečnostem uvedeným níže.

V roce 2016 jsem identifikoval na mapě *Letecká* z roku 2015 jižně od Kosic v nivě mezi rameny Bystřice a Mlýnské Bystřice dva obdélníkové objekty vzdálené od sebe 55 metrů. Větší objekt (blíže zástavby) má vnější rozměry 53 × min. 35 m (severní strana končí v korytě Mlýnské Bystřice), vnitřní 35 × 27 m, šířka příkopu se pohybuje mezi 7-10 m. Menší objekt blíže vlastní Bystřice má vnější rozměry 34 × 36 m, vnitřní 22 × 27 m a šíři příkopu 5-6 m. V terénu vystupuje vnitřní obdélník každého z objektů jen 20-40 cm nad okolní terén, příkopy se zahlubují vůči okolí přibližně o 20 cm. Na povrchu každého z objektů jsem vždy v několika krtincích našel pár drobných fragmentů atypické keramiky datovatelné jen přibližně do 13. až 14. století (*Obr. 8:3-8*).

Objekt s podobným půdorysem, interpretovaný jako tvrz byl odkryt ve Mstěnicích (*Nekuda 1985, 33-50*). Stejně jako v případě Kosic základna mstěnické tvrže sotva převyšuje okolní terén a její vnitřní půdorys má rozměry 28×28 m, příkop dosahuje šíře 11 m, celá plocha pak má rozměry 39×39 m (*Nekuda 1985, 33-50, 171-172*). Další tvrže s obdélným půdorysem jsou známé např. z Rokycanska (více *Novák – Vařeka 2012, 454-456*).

Na otázku v jaké časové posloupnosti jsou oba objekty, které interpretuji jako tvrže vůči sobě, není bez sondáže možné prozatím odpovědět. Zda vedle tvrzí existoval i dvůr nebo byl položen výše na terase, jako dnešní ves také nelze rozhodnout. Jediná písemná zmínka o dvoru je z roku 1519 ve výčtu majetku při prodeji Kosic (*Sedláček 1887, 301*).

Vznik Kosic i přes několik kusů velmi fragmentární keramiky (*Obr. 8:1-8*) datují do 13. století. Jejich středověké jádro se patrně nacházelo buď přímo okolo tvrže/í nebo spíše v místech dnešní zástavby na jižní straně vesnice.

15) Kosice „Kvočna“ (*Mapa 20:15; Obr. 8:9, 9-10*)

Zaniklá vesnice se nalézá v nivě Bystřice 220 m n. m. v Urbanické brázdě. Podloží se skládá ze směsi štěrkopísků a říčních usazenin. Půdní pokryv tvoří fluvická černice.

Dle Tereziánského katastru patří lokalita do 4. bonitní třídy. Průměrný výnos pšenice je 5,7 t/ha, žita 4,4 t/ha. Průměrná hodnota zpracovatelnosti činí 1,5 a těžitelnosti 1,25.

První písemná zpráva o Přestavlkách pochází z roku 1356 a vztahuje se k ní zápis o jmenování Unky z Přestavlk plebánem v Luhách („*Vncze de Przystawil*“; *LC I/1*, 25). Další jistější zápis o Přestavlcích je z roku 1369, ve kterém se uvádí, že svůj majetek spojili Čeněk z Přestavlk („*de Przestawlk*“; *RT I*, 437), Racek z Přestavlk, plebán Unka z Nechanic a Jan zvaný Šesták (*RT I*, 437; *Sedláček 1887*, 296). Tvrz se uvádí poprvé k roku 1397 a dříve měla být nazývána Cvekovec, později Kvočna (*Sedláček 1887*, 296). Další písemná zmínka vypovídající o podobě vsi pochází z roku 1429, je v ní uveden kromě dalšího majetku i mlýn patřící k Přestavlkům (*AC* 2, 60). Popluží je zmíněno v roce 1397 (*Sedláček 1887*, 296), ale až v roce 1437 je výslovně uveden poplužní dvůr (*AC* 3, 515). V roce 1521 byla vesnice připojena k chlumeckému panství (*Sedláček 1887*, 296). *A. Sedláček (1887, 296)* bez uvedení odkazu píše, že tvrz asi zanikla před rokem 1521 a vesnice nejspíš za třicetileté války. *K. Kuča (1995, 187)* píše, že Přestavlkyně nejsou zmíněny v berní rule z roku 1654; navíc obvykle autor uvádí i zápisy z chlumeckého urbáře z roku 1571, avšak v tomto případě nikoli. Z toho lze vyvodit, že zanikly podle písemných zpráv velmi pravděpodobně před rokem 1571.

Půdorys tvrziště popisuje *I. Kořán (1959, 424)* jako táhlou kapku, oblou stranou obrácenou proti toku Bystřice, o délce přibližně 40 m a šířce 15 m. *V. Horyna (1968, 215)* uvádí, že za 2. světové války byly rozvezeny poslední zbytky zdiva, vzápětí však tvrz popisuje jako pravidelný osmiúhelník s dosud dochovaným sklepením (za současného stavu poznání nelze říci, zda tomu tak mohlo být či nikoli).

Součástí tvrze byla asi i kaple, jejíž existenci vyvozují z údaje o posílání dvou kněží (střídníků) třikrát týdně do přestavlké tvrze (*Sedláček 1887, 296*). Tvrziště mělo být spojeno s Kosicemi cestou na kůlech (zbytky kůlů se asi našly během regulace Bystřice; *Horyna 1968, 215*). *P. Křížek a M. Řezník (1992, 66-67)* píší, že tvrziště bylo silně poškozeno zemědělskou činností a dnes má asi jen čtvrtinové rozměry (původně 40×15 m) a pravá strana tvrze měla být zlikvidována po roce 1959. Přesto, že v pravé části tvrze byl zavezen příkop a samotné jádro také bylo patrně poškozeno při stavbě protipovodňové hráze okolo levého břehu Bystřice, jsou dnešní rozměry jádra 25×20 m, šířka příkopu se pohybuje mezi 23 až 11 m a hloubka činí až 1,4 m. Jádro je viditelně

poničeno starými a bohužel i novými výkopy, občas užíváno jako smetiště, silně porostlé křovím a v jižní části byla kdysi vyhloubena jáma pro suchý záchod patřící k myslivecké chatě, jejíž ruina stojí opodál mimo vlastní tvrziště.

Lokalitu jsem navštívil od roku 2013 několikrát, spíše než průzkumu tvrze jsem se však věnoval pátrání po zaniklých Přestavlcích, které jsou tradičně lokalizovány do polohy Přestavecko u bývalé myslivny č. p. 63 (více níže u lok. č. 16). Sběry jsem prováděl několikrát na polích okolo tvrze, ale s negativním výsledkem. Středověké sídliště na mírné terase téměř jistě nikdy nestálo, jak naznačují nejen povrchové sběry ale i letecké snímky lokality (mapa *Letecká* z roku 2012 s dobře patrnými půdorysy neolitických domů, je viditelný pouze jeden půdorys odpovídající např. polozemnici nebo suterénu vrcholně středověkého domu, nicméně sběr byl negativní).

Až v roce 2016 po několika zkušenostech s osídlením v nivním prostoru jsem se vypravil na povrchový sběr mezi Bystřicí a Mlýnskou Bystřicí. Na poli proti tvrzi jsem zaznamenal koncentraci středověké keramiky včetně fragmentů gotických cihel. Kumulace postupně slábne směrem od Bystřice k Mlýnské Bystřici a po několika desítkách metrů také na západní a východní stranu. Keramiku datuji do 13. až 15. století. Domnívám se, že se jedná o okraj zaniklých Přestavlk, jejichž jádro buď přešlo regulovaný tok Bystřice, nebo se nalézá blíže k tvrzi. Koncentrace keramiky není velká, ale přihlédneme-li k tomu, že ještě na 1. vojenském mapování je zde zakreslen Kosický rybník (vznikl asi okolo roku 1534; *Kuča 1995*, 129), po kterém zde jistě zbyla vrstva nánosů, je možné, že orba může poškozovat původní terén s relikty vsi jen zřídka. Detektorový průzkum byl prozatím negativní. Další možností je, že koncentrace keramiky a fragmentů cihel svědčí o zaniklém mlýnu připomínaném k roku 1429 (*AČ 2*, 60).

Možnost, že sídliště je pohřbeno v nivě, dokládá také nález částečně rozchváceného depotu 32 pražských grošů Václava IV. a jednoho groše Baltazara Durynského (původně snad bylo mincí okolo 50 kusů; *Šůla 1966*, 24-26). Našel se v roce 1965 na tehdejší parc. č. 531/16 (*Šůla 1966*, 24-26). Přes mapy *MEN* jsem zjistil původní polohu parcely, dnes nese parcelní číslo 573 a nalézá se severně od tvrze v její těsné blízkosti. Polohu depotu vyznačenou v územních plánech AO MVČ HK v poloze „Přestavecko“ okolo č. p. 63 považuji za chybnou. *J. Šůla (1966, 24-26)* dále uvádí, že

na parcele 531/16 a sousedních byly po orbě nalézány zbytky starého zdiva společně se střepy středověkých nádob.

Ze sídliště pochází několik desítek kusů keramických střepů 13. až 15. století, zajímavým nálezem je úlomek (asi) komory vrcholně středověkého kachle (*Obr. 10:4*). Nálezy ze sídliště z obvyklých charakteristik podobných nálezových souborů nijak nevybočují, naopak šestiboká dlaždice vyšehradského typu s okřídlenou sfingou (*Obr. 9:1*), pocházející pravděpodobně z výkopů majitele pozemku V. Rychnovského (tzn. před rokem 1931; *Jizba 1931*, 123) je naprosto ojedinělým nálezem v prostředí tvrze, který u nás dle soupisu *K. Křenkové* (2007, 5-6) pravděpodobně nemá obdoby. Dlaždice je téměř shodná s typem 2 z kostela sv. Petra a Pavla na Vyšehradě (*Hejdová – Nechvátal 1970*, Obr. 1, 108), který *D. Hejdová* a *B. Nechvátal* (1970, 453-454, Obr. 54) datovali do poslední třetiny 11. století. Na tomto základě *K. Kuča* (1995, 118) klade existenci přestavlké tvrze do doby okolo roku 1200. V rozporu s obojím je datace zlomků keramických nádob. Z tvrze jich pochází 62, většinou spadají do 14. až 15. století, 11 kusů jsem zařadil do 13. století, avšak nevyklučuji dataci střepů do 14. století. Vzhledem k tomu, že nálezy pocházejí z neorané plochy, nejsou tak fragmentární jako obvykle, jejich datace je více věrohodná.

Je tedy otázkou, jak se dlaždice vyskytla na tak neobvyklém místě, jako je tvrz značně vzdálená od významných světských a především církevních center, kde se obvykle tyto dlaždice objevují. Navíc s časovým rozdílem okolo 200 let vůči možnému vzniku tvrze. Jako nejpravděpodobnější se mi jeví vysvětlení, že v blízkém okolí stála románská církevní stavba, z níž byla dlaždice (případně podlaha) přenesena ve 14. století do výše uvedené kaple ve tvrzi. Jaká románská stavba to mohla být, to je další otázka, na kterou v současné době nelze jasně odpovědět. K myšlence, že dlaždice mohla být přenesena z románské církevní stavby v okolí, mě přivedl údaj, že Unka z Přestavlk byl jmenován roku 1356 plebánem v dnes zaniklých Luhách (*LC I/1*, 25) u nichž předpokládám raně středověký původ (více u lok č. 23 – Nové Město „Luhy“).

Kromě dlaždice pochází z tvrze také trojice olovených projektilů z píšťaly a jednoduchý bronzový prstýnek (*Obr. 10:5-8*).

Vznik sídliště spadá podle mého názoru do 13. století. Zánik Přestavlk spojuji s obdobím okolo roku 1521, kdy došlo k připojení vesnice k Chlumeckému panství.

Zániku v této době odpovídá i nalezená keramika. Zcela jistě však existence Přestavlk nepřesáhla 2. pol. 16. století.

16) Kosice „Přestavecko“ (*Mapa 20:16; Obr. 11:1-6*)

V rovinné poloze 222 m n. m. na kraji pramenné pánve bezejmenného levobřežního přítoku Bystřice v Urbanické brázdě se nalézala malé sídliště. Podloží tvoří štěrkopísky, půdní pokryv fluvická černice. Dle tereziánského katastru patří do 4. třídy. Průměrný výnos pšenice činí 6,07 t/ha, žita 3,87 t/ha. Průměrná hodnota zpracovatelnosti půdy je 2,25, těžitelnosti 1,75.

Okolí bývalé myslivny č. p. 63, dnes užívané jako chata, bývá spojováno se zaniklou vsí Přestavlk (*Excerpta; Horyna 1968, 216; viz výše lok. č. 15 – Kosice „Kvočna“*). Od roku 2013 jsem zde několikrát prováděl povrchový sběr i detektorovou prospekci. Z povrchového sběru zejména z pole (parc. č. 289/42) v těsné blízkosti č. p. 63 pochází malý soubor středověké keramiky, který datuji do 13. až 15. století. Detektorová prospekce byla negativní. Domnívám se, že jádro sídliště, ze kterého pochází keramika, se nalézala přímo na pozemku č. p. 63. Nicméně na plochu o rozměrech přibližně 40×100 m se jen stěží může vejít celá vesnice, a kdyby zde stála, nepochybně by se v okolí nacházelo mnohem více zlomků keramiky.

Z výše uvedených důvodů soudím, že zde stála jen jedna zemědělská usedlost (samota) snad od 13. století do doby okolo roku 1500. Majetkovou příslušnost k Přestavlkům lze usuzovat z místního jména „Přestavecko“, domnívám se, že usedlost byla součástí zaniklých Přestavlk (*viz lokalita výše č. 15 – Kosice „Kvočna“*). Později bylo sídliště obnoveno jako myslivna.

8.11 Kosičky

17) Kosičky „Intravilán“ (*Mapa 21; Obr. 11:7*)

Sídliště se nachází na pravé terase řeky Bystřice 228 m n. m. v Urbanické brázdě. Podloží se skládá ze štěrkopísků, které v severní polovině přechází v hlinito-kamenitý horizont a ten následně na severním konci zástavby ve spraš. Nejbližší okolí intravilánu tvoří půdní pokryv luvická hnědozem. Lokalita spadá do 4. bonitní třídy dle

tereziánského katastru. Průměrný výnos pšenice činí 7,38 t/ha, žita 3,6 t/ha. Průměrná hodnota zpracovatelnosti půdy je 3,87 a těžitelnosti 2.

Kosičky jsou poprvé písemně doloženy k roku 1371 jako majetek Čenka z Kosiček (*RT I*, 440). Poplužní dvůr je zmíněn v roce 1429 (*AČ 2*, 60). V roce 1521 se ves stala součástí chlumeckého panství (*Profous 1949*, 316). Tvrz zde doložena není.

V intravilánu Kosiček na pozemku č. p. 6 byl v roce 1936 nalezen depot pražských grošů (206 ks; *Brádle 2011*, 7, 69); dochovaný soubor se skládá z grošů Václava IV., Jiřího z Poděbrad a především Vladislava II. Jagellonského, nicméně původně měl obsahovat i ražby polské a jiné (*Brádle 2011*, 11, 14, 69). Depot byl dle výskytu nejmladších ražeb (1509-1516) Vladislava II. Jagellonského ukryt patrně někdy v této době či krátce po ní (*Brádle 2011*, 70).

Shodou náhod jsem měl možnost provést v roce 2015 povrchový sběr právě na pozemku č. p. 6. Na několika drobných záhonech jsem našel 15 kusů keramiky z 13. až 15. století.

Sídliště dle nálezů keramiky vzniklo nejpozději v 13. století. Středověké jádro vesnice se patrně nacházelo v jižní části dnešní zástavby, okolo oválné návsi.

18) Kosičky „V zelnicí“ (*Mapa 21-22; Obr. 12-22*)

Zaniklá ves Třesice se nalézá v nivě Bystřice 234 m n. m v Urbanické brázdě, dnes jí protéká Třesický potok. Podloží tvoří štěrkopísek a půdní pokryv fluvická černice. Dle tereziánského katastru patří lokalita do 4. bonitní třídy. Průměrný výnos pšenice je 6,45 t/ha, žita 3,36 t/ha. Průměr zpracovatelnost půdy má hodnotu 3 a těžitelnost rovněž 3.

První písemná zpráva o vsi pochází z roku 1315, ve kterém se připomíná Věnek z Třesic („*Trzyessycz*“; *FRB III*, 225; více u lok. č. 14 – Kosice „Intravilán“). K roku 1315 nebo 1316 uvádí A. *Profous* (1957, 372) tvar „*Hradecz de Trzyessicz*“, který převzal z Neplachovy kroniky (*FRB III*, 479). Takový sled slov tam však není a text tam uvedený přepsal chybně¹². Tento chybný údaj dále převzal V. *Horyna* (1968, 220) a doplnil o další zkomolený slovosled a chybný prepis textu z roku 1454 („*Rzeka de Colonia (statek) de Trzessicz*“). Ve skutečnosti platí následující text (*RT II*, 242):

¹² Třesice jsou zmíněny těmito způsoby: „...*alias de Trzyessic*“; „...*eorum tandem sex de Trzyessicz victores*...“ a Hradec takto: „...*civitate regia Hradecz dicta*...“.

„*Rzeha de Colonia nomine Machne de Trzessicz, vxoris sue...*“, což znamená, že „*Říha z Kolína jménem Machny z Třesic, manželky své*“ a text dále pokračuje.

K roku 1396 je zmíněn dvůr patřící Janu z Holic (*Sedláček 1887, 296*), další dvůr měl v roce 1397 patřit Marešovi a Peškovi ze Slemene a Marešovi z Čáslavek (*tamtéž*). K roku 1449 je doložen mlýn pod „*Třešicí*“ nazývaný „*Sládkov*“, který Petr z Třesic převedl včetně dalšího majetku k němu patřícího kvůli dluhu na Karla z Pouchobrad (*AC 37/1, 27*) do té doby, než mu zaplatí dlužnou částku 20 kop pražských grošů. Z roku 1451 je známa poslední vůle Petra z Třesic (*AC 37/1, 25-26*), který svému švagru Jiříkovi z Pouchobrad odkazuje veškerý majetek, a tím je poprvé doložena tvrz v Třesicích, dále je uveden poplužní dvůr a mlýn, následuje výčet dlužných lidí i dluhů, které má on sám. Méně častý podrobný přepis závěti (*tamtéž*) dokládá mnohostrannou provázanost tehdejší šlechty mezi sebou, s neurozenými měšťany, řemeslníky i sedláky, a tím pravděpodobně i lokality s širokým okolím. Jmenování jsou např. Hroch z Týnce, krejčí Mikuláš z Hradce Králové, řezník Jakub z Kratonoh, kovář Svatoš z Hradce Králové, Michálek z Hradištky, Velvar z Kolína; pravděpodobně z řad obyčejných venkovanů byli (porodní?) baba Manda, sirotek Šartoch ad.

Dědictví po Petrovi z Třesic vyvolalo složité majetkové spory (*Sedláček 1887, 296*), které měly skončit roku 1462, načež Třesice přešly někdy mezi roky 1462 až 1467 do majetků Zdislava a Jana z Dobřenic. Vyvozují tak z textu *K. Kuči (1995, 129)*, který zmiňuje smlouvu z roku 1467 právě mezi Zdislavem a Janem z Třesic na jedné straně a na druhé majiteli Kratonoh Jiříkem a Bavorem z Mokrovous a Malešova o povolení k vybudování a užívání náhonu na Třesický rybník. Nejen že tato smlouvu datuje pravděpodobný vznik Třesického rybníka do 60. až 70. let 15. století, nýbrž také nejspíše dokládá tehdejší majetkové hranice. Dnešní Stará Bystřice¹³ je ve skutečnosti právě oním náhonem na Třesický rybník, což znamená, že pozemky mezi Třesicemi a Kratonohy nepatřily k Obědovicím ani jinému potencioálnímu sídlišti, které se mezi Třesicemi a Kratonohy mohlo nacházet.

¹³ Navíc to také dokládá, že Stará Bystřice není „stará“. Její středověký tok je třeba hledat dle I. vojenského mapování spíše v linii dnešní regulované Bystřice.

Roku 1527 Mikuláš starší z Dobřenic prodal Třesice společně s tvrzí, dvorem, rybníky Třesickým, Novým, Nadsilničním, Nesytým, pustým Herynkem¹⁴, pustou krčmou u tvrze a mlýnem Vojtěchovi z Pernštejna, čímž ves natrvalo přešla k chlumeckému panství (*Sedláček 1887, 296*). *K. Kuča (1995, 187)* píše, že v roce 1571 jsou v Třesicích uvedeni tři osedlí a mýto na mostě (chybí zdroj, pravděpodobně chlumecký urbář). Další nejbližší most byl nejspíše až u Nového Města (*Horyna 1968, 219*). V berní rule z roku 1670 je ves dle *K. Kuči (1995, 187)* uvedena jako pustá. *V. Horyna (1968, 220)* bez uvedení odkazu píše, že ves zanikla za třicetileté války.

V. Horyna (1968, 220) dále uvádí, že pod Třesickým rybníkem podle „některých pramenů“ měla stát druhá dřevěná tvrz Třesík (přitom jedinou zmínkou nepopisuje polohu první tvrze!). K tomu doplňuje, že měla zaniknout „prý v husitských válkách“, a že val s příkopem byly rozvezeny po první světové válce. Místu se říkalo Liščí kopec, při rozvážení náspu se měly najít úlomky slovanské keramiky. Během regulace Bystřice v roce 1959 došlo k nálezům roztržitých nádob (*Horyna 1968, 220*). Tvrz pod Třesickým rybníkem skutečně stála, ovšem o kus dále (více níže), jakýkoli doklad existence dvou tvrzí však chybí a písemné prameny ani terénní průzkum nenaznačují, že by tomu tak bylo. Další údaj *V. Horyny (1968, 220)*, který je spíše folklorním podáním než faktem, je ten, že tvrz zanikla za husitských válek, neboť výše popsaná závěť Petra z Třesic z roku 1451 končí mimo jiné slovy: „...druhý pátek u postě **na tvrzi v Třesicích v přítomnosti...**“ (*AČ 37/1, 26*).

Lokalitu jsem poprvé navštívil v roce 2012, vedlo mě k tomu zjištění o povrchových sběrech, které tam provedl *K. Trumha* v roce 2010 (př. č. 12/2012) a následná identifikace podezřelých porostových příznaků viditelná na tehdejších dostupných leteckých mapách (zejm. *Ortofoto Google Earth* z roku 2006). Od té doby jsem zde prováděl povrchové sběry a detektorové prospekce, včetně jedné systematické, ve spolupráci s AO MVČ HK. Východní část pole u polohy Burižanka byla rozměřena do pravidelných linií a následně spolupracujícími detektoráři prohledána. Během práce na lokalitě jsem se také seznámil s kolemjdoucím panem *Vladimírem Štěrbou* z Kosiček, který mi předal soubor keramiky posbíraný v Třesicích, následně jsem další

¹⁴ Výčet rybníků, které vznikly s nejvyšší pravděpodobností za Dobřenských, staví jejich rod vedle rodu Landštejnů a později Pernštejnů k prvním zakladatelům větších rybníků v regionu (více *Kuča 1995, 127-131*).

nálezy získal od pana Zdeňka Hrdiny z Kosiček, z nichž je část dosud uložena v obecní knihovně v Kosičkách.

Díky leteckým snímkům lokality, zejména mapě *Letecká* z roku 2015, je možné zčásti identifikovat původní (?) půdorys vesnice, který se dochoval v podobě porostových příznaků a terénních reliktvů v louce mezi Třesickým rybníkem a Třesickým potokem. Tato pozorování jsem několikrát následně ověřoval přímo v terénu a výsledky interpretoval na *Mapě 22*.

Během řady prospekcí bylo získáno značné množství artefaktů, přes 800 kusů keramických střepů z 10. až 15. století, přibližně 130 kovových předmětů, struska a kamenné brousky. Nejstarší nalezený artefakt je avarské nákončí (*Obr. 16:6*) z přelomu 8. a 9. století (*Profantová 2014*, 870-871). Kdy se však na lokalitu dostalo, nelze říci. O něco mladší, z 9. století, je pak karolinská průvlečka opasku, která nepochybně dokládá pohyb tehdejších elit na lokalitě. K luxusním nálezům z mladších období patří kování pochvy nože z 11. století (*Obr. 16:8*), velmi podobné se našlo na více než 500 km vzdálené lokalitě, v Brzešci Kujawském (*Szcepanik 2010*, 32-33). Analogie z Polska (*Sawicki 2014*, 31-34, Ryc. 18) má také zlacená stříbrná nášivka (*Obr. 16:3*) s nerozeznatelným, pravděpodobně heraldickým motivem. Zlacené stříbrné spínadlo (*Obr. 16:1*) má jen přibližné období v Braniborsku (*Prokisch-Kühtreiber et al. 2004*, 812, Abb. 93.1, 814, Abb. 93:3, 824, Abb. 103). Tyto luxusní předměty pak doplňují obvyklejší nálezy jako záušnice nebo součásti oděvu (*Obr. 16-18*). Vzácnější jsou pak předměty spojitelné s obchodem, bipolární závaží a ramínko skládacích vážek (*Obr. 16:21-22*), k obchodu patří samozřejmě i mince, které pokrývají téměř celé období života Třesic (od denáru Břetislava I. přes brakteáty, pražské groše a vídeňské feniky až po haléře Jiřího z Poděbrad; *Obr. 15*). Z doby okolo roku 1400 pochází několik mincí z cizích zemí, je otázkou, zda odrážejí obchodní spojení lokality s okolním světem, anebo spíše danou dobu, ve které byly cizí mince na našem území běžné (srovnej mince s depotem z Králova Dvora u Berouna; *Radoměřský 1976*).

O zemědělské a hospodářské produkci v Třesicích vypovídá celá řada nálezů, např. olovené přesleny (*Obr. 19*) svědčí o předení a pravděpodobně následné výrobě textilu, dokladem lití olova je kromě slitků i výrobní odpad z lití na ztracený vosk (*Obr. 20:19*), zpracování železa je doloženo nálezy strusky (*Obr. 21:3-4*; z lokality odebrán pouze vzorek). Masivní krojidlo (*Obr. 21:6*; rozměrově srovnatelné s nálezem ze

Semonic, viz *Drnovský 2013*, 46, Obr. 2-3) je příkladem zemědělského nástroje, nalezl jsem ho 30 cm hluboko pod silnou vrstvou drnů v černé vrstvě nejspíše původní ornice. Rybářství je doloženo zcela pevně uzavřenými svitky olova, které sloužily nejspíše jako rybářská závaží (*Obr. 19*; analogie viz *Ossowski 2014*, 342, Fig. 1:1-6; 2748; *Ottaway – Rogers 2002*, Fig. 1352).

Dále byla na sídliště nalezena prolamovaná bronzová spona – agrafa z 14. století (*Obr. 16:19*; podobná viz *Ruttkey 1989*, 369, Obr. 5:372); kruhová bronzová spona – agrafa z 13.-14. století (*Obr. 16:20*; podobná viz *Ruttkey 1989*, 369, Obr. 4:1375); kosodélníková bronzová přezka z 15. století (*Obr. 17:1*; podobná viz *Mazáčová 2012*, 93, č. 86); obdélníkové bronzové přezky se středovou osou z 15. století (*Obr. 17:2, 11*; podobné viz *Mazáčová 2012*, 93, č. 87-88); malá bronzová přezka, původně tvaru „D“ z 14. století (*Obr. 17:3*; podobná viz *Fingerlin 1971*, 396, Kat. Nr. 281); „osmičková“ bronzová přezka, dle prohnutí pravděpodobně z ostruhy z 15. století (*Obr. 17:4*; podobné viz *Mazáčová 2012*, 93, č. 90-92); malá obdélníková přezka z 14.-15. století (*Obr. 17:5*; viz *Mazáčová 2012*, 89, č. 37); bronzová přezka z 13. století (*Obr. 17:6*; podobné viz *Mazáčová 2012*, 90, č. 53-60); kosodélníkové bronzové přezky z 14.-15. století (*Obr. 17:7-8*; podobné viz *Mazáčová 2012*, 89, č. 40-41; *Ruttkey 1989*, 365, Obr. 1:1082); oválný předmět z olova (*Obr. 17:9*), pravděpodobně přezka, nicméně jsem k němu nenalezl analogie; obdélníková přezka se středovou osou z 14.-15. století (*Obr. 17:10*; podobná viz *Měchurová 1989*, 476, Tab. 1:2); kruhová bronzová přezka z 13. století (*Obr. 17:12*; podobné viz *Mazáčová 2012*, 89-90, č. 49-51); bronzové nákončí opasku z 14.-15. století (*Obr. 17:14*; vzdáleně podobné viz *Fingerlin 1971*, 463, Kat. Nr. 514); bronzové nákončí opasku z 14.-15. století (*Obr. 17:15*; podobné viz *Měchurová 1989*, 473, Tab. 1:10); olovené nákončí opasku (*Obr. 17:16*; analogie jsem nenalezl); měděné (*Obr. 17:17, 19*) a bronzové (*Obr. 17:18*) kování opasku nebo čelenky z 14.-15. století (řada podobných viz *Ruttkey 1989*, Obr. 2: 1064, 858, Obr. 4: 730, 769, Obr. 5:563); olovené kování opasku z 14. století (*Obr. 17:20*; podobné ale ze stříbra viz *Fingerlin 1971*, 338-340, Kat. Nr. 67); olovená nášivka z oděvu či opasku z 14.-15. století (*Obr. 17:21*; vzdáleně podobná kování opasku viz *Ruttkey 1989*, 367, Obr. 2:1394); snad noha bronzové nádoby (*Obr. 18:1*; nenalezl jsem analogie); bronzový plech s rytou klikátkou (*Obr. 18:2*; plech se stejným motivem viz *Richter 1982*, 185-186, Obr. 133:23); bronzové plechové kolečko s otvorem uprostřed, středověké? (*Obr. 18:3*; nenalezl jsem analogie); měděný hřeb, středověk? (*Obr. 18:4*; nenalezl jsem analogie); bronzové lité kolečko, středověk? (nenalezl jsem analogie); olovené knoflíky z 15. století (*Obr. 18:6-7*; podobné viz *Read 2005*, 17-18); olovený s motivem lilie a kříži po stranách knoflík, středověk (*Obr. 18:8*; podobný viz *Read 2005*, 17-18); olovený knoflík, středověk (*Obr. 18:9*; podobný viz *Read 2005*, 21, č. 61); blíže neurčený olovený předmět (*Obr. 18:10*); olovené zakončení rukojeti nože z vrcholného středověku až novověku (*Obr. 18:11*; podobné kování viz např. *Chmielowiec – Kašpar – Zdaniewicz 2013*, 296-297); fragment plakety s pozůstatky textu, původní průměr byl přibližně 75 mm, snad poutní odznak, středověk (*Obr. 18:12*; analogie jsem nenalezl); olovené kolečko na obou stranách s rytým kruhem prutnutým čtyřmi čarami ve tvaru hvězdy, celkově vytváří symbol mlýnského kola, snad herní žeton ke hře mlýn či obchodní závaží

(*Obr. 18:13*; analogie jsem nenalezl); olovo, původně přeslen, který byl osekán, a na plošky byly vyryty stejné symboly, jako je popsáno o artefakt výše (*Obr. 18:14*; analogie jsem nenalezl); projektil z píšťaly nebo hákovnice o průměru 23 mm z 15. století (*Obr. 19:1*; podobný viz *Novobilský 2008*, 84); olovené závaží z 11.-13. století (*Obr. 19:2*; podobné viz *Pedersen 2008*, 168-169, Fig. 6.34.a); železný klíč z 15.-16. století (*Obr. 21:1*; podobné viz *Bernhardt 2009*, 19).

Na základě výše uvedených poznatků se v poloze „*V zelnici*“ s nejvyšší pravděpodobností nacházela zaniklá vesnice Třesice jejíž počátky je možné hledat snad už v 9., zcela jistě však v 10. století. Ves byla pravděpodobně na základě nálezů velmi rušným místem, které však asi nepřestalo podmáčení polí lokality následkem budování rybníků v poslední třetině 15. století. I když jsou ještě v roce 1571 uváděni tři osedlí (tedy tři usedlosti), je to nejspíše jen malý zbytek původních Třesic, které definitivně zanikly před rokem 1670. Dnešní dvůr Třesice pouze převzal jméno vsi a vznikl později; povrchové sběry, které jsem prováděl v jeho nejbližším okolí, byly negativní (registrováno pouze slabé osídlení z pravěku).

8.12 Kratonohy

V severozápadní části mírné vyvýšeniny u železniční stanice Kratonohy (*Mapa 22: U železniční stanice*) jsem našel malý soubor keramiky těstem blízký ranému středověku. Bohužel velikost většiny nalezených střepů sotva přesahuje jeden až dva centimetry a soubor neobsahuje ani jeden typický kus. Je možné, že střepy jsou ve skutečnosti pravěkého stáří, z toho důvodu lokalitu do katalogu nezařazují.

U jihozápadní hranice k. ú. Kratonohy s k. ú. Obědovice (*Mapa 22: Vývoz tvrže*) jsem při prospekci, kterou jsem prováděl podél bezejmenné vodoteče tekoucí od Hlubokého k Třesickému rybníku, našel fragmenty vrcholně středověké keramiky, převážně větší kusy s čerstvými lomy. Kromě nich byly v ornici také rozptýleny kameny, jimž podobné byly použity ke zpevnění břehů rybníka Lednice ve středu Obědovic, v němž se na poloostrově nacházejí pozůstatky tvrziště s novověkou kapličkou na jeho vrcholu. Že do těchto míst byl pravděpodobně vyvezen materiál z rybníka, potvrzují nálezy recentních rybářských olůvek. Nalezená keramika je navíc velmi podobná souboru z tvrže (na povrchu se objevují „puchýřky“ podobné loštickému

zboží), uloženému v depozitáři AO MVČ HK. Z těchto důvodů nepovažuji lokalitu za sídelní a do katalogu ji nezařazuji.

Pozůstatky raně středověkého sídliště objeveného v roce 2010 při ZAV katedry archeologie FF UHK (*Drnovský 2010*, 4-5) v západní části k. ú. Kratonohy v poloze „Požárský“ vedu pod k. ú. Obědovice, neboť první nálezy z raného středověku byly učiněny v těsné blízkosti polohy „Požárský“ při ZAV v roce 1996 (*Kalferst – Benešová 1996*, 9) právě na k. ú. Obědovice.

Do okolí Kratonoh je lokalizována zaniklá ves Miličov či Mileč (*Sedláček 1909*, 609; *Profous 1951*, 80; *Roubík 1959*, 102), k níž více u k. ú. Michnovka.

19) Kratonohy „Intravilán“ (*Mapa 23; Obr. 23*)

Lokalita se nalézá 230 m n. m. na levobřežní terase Bystřice v bezprostřední blízkosti její nivy v Urbanické brázdě. Podloží intravilánu se skládá z štěrkopísků, které krátce za zástavbou přecházejí ve spraš. Půdní pokryv tvoří luvická hnědozem. Lokalita patří do 4. třídy bonitní třídy tereziánského katastru. Průměrný výnos pšenice činí 6,89 t/ha, žita 3,76. Průměr zpracovatelnosti půdy je 3, těžitelnosti 2,12.

První písemná zpráva o Kratonohách pochází z roku 1318 („*Cratonoh*“; *RTV*, 17). Tehdy ves patřila Lickovi, Sezemovi, Mikuláši a Bohuňkovi z Kratonoh (*Sedláček 1887*, 302). Z výše uvedeného seznamu majitelů Kratonoh pravděpodobně vyšel *V. Horyna* (1968, 223) při psaní historie vesnice, napsal totiž, že ve vsi bylo „*pět dílčích vladyckých usedlostí*“ (k tomuto tvrzení však prostý výčet jmen nestačí). Od té doby zdá se patřily Kratonohy obvykle několika vlastníkům, jak dokládá *A. Sedláček* (1887, 302-303), než přešly asi krátce před rokem 1467 do majetku rodu Dobřenských, ve kterém zůstaly až do roku 1623, v témže roce je poprvé písemně doložena tvrz (*tamtéž*). Kostel je v Kratonohách doložen k roku 1352 (*Kurka 1914*, 431). O obyvatelích vsi k roku 1451 svědčí vzácný dokument – závěť Petra z Třesic (*AC 37/1*, 25-26), ve které se uvádějí jeho dlužníci a věřitelé, mj. řezník Jakub z Kratonoh, dva kováři (každý z jedné strany Kratonoh), mezi svědky závěti byl farář Zikmund z Kratonoh. Tvrz měla dle *A. Sedláčka* (1887, 302; *Kuča 1995*, 286) stát v místě barokního zámku.

V roce 1997 během sledování výkopů při pokládání plynového potrubí (*Kalferst – Sigl – Vokolek 1999*, 15) bylo nalezeno několik kusů středověké keramiky a struska s obsahem železa (*Obr. 23:2, 5, 7, 11*). Struska pochází od č. p. 117 mimo přepokládané jádro středověkého osídlení a kromě ní nebyly získány další nálezy, proto nelze v současné době říci jak je stará. Nicméně se lze alespoň domnívat, že v blízkém okolí byla zpracovávána železná ruda nebo spíše stála kovárna.

V roce 2015 jsem společně s M. Žohovou provedl povrchové v intravilánu Kratonoh, díky kontaktům příbuzného bylo možno zkoumat i soukromé pozemky; které byly pozitivní v zahradách č. p. 9, 47, 54, 113 a 160. Nalezenou keramiku datuji do 12. až 15. století s jedinou výjimkou – od č. p. 47 vedle kostela pochází střep, sice atypický ale téměř jistě středohradištního rázu.

Kratonohy dle nálezů vznikly nejpozději ve 12. století, prozatím jediný (asi) středohradištní střep nestačí na dataci do staršího období. Středověký původ tvrze nelze zatím prokázat.

8.13 Lhota pod Libčany

Na k. ú. Lhoty pod Libčany jsem na sklonku roku 2008 našel malé bronzové či měděné zlacené kování (*Mapa 24:Kování; Obr. 24:5*). Více nálezů z tohoto místa nepochází a nezdá se, že by zde stálo sídliště. Z toho důvodu lokalitu do katalogu nezařazuji, pouze podávám informace o nálezu.

Nález má zpracováním nejblíže k souboru z nedalekých Libčan (*Profantová - Lutovský 1996*, 141-143). Menší rozměry kování z Libčan dle *N. Profantové a M. Lutovského (tamtéž)* svědčí o možném použití nejen na opasku, ale i jako ozdoba lýtky. Kování nicméně postrádá bližší analogie a s drobnou nejistotou je autoři datují do 1. pol. 9. století (více v úvodu ke k. ú. Libčany) Zda do tohoto období patří i kování ze Lhoty pod Libčany, nelze s jistotou říci.

20) Lhota pod Libčany „Intravilán“ (*Mapa 24:20; Obr. 24*)

Vesnice se nachází v rovinné poloze 245 m n. m. v Urbanické brázdě mimo jakýkoli vodní tok (na návsi byla řada malých rybníčků, viz *I. vojenské mapování*). Podloží Lhoty se skládá převážně ze spraše, půdní pokryv tvoří luvická hnědozem. Dle

tereziánského katastru patří lokalita do 5. bonitní třídy. Průměrný výnos pšenice činí 7,12 t/ha, žita 3,77 t/ha, průměr zpracovatelnost půdy je 3,75 a těžitelnosti 2,25.

Lhota pod Libčany (dále jako Lhota p. L.) je tradičně uváděna jako jedna z vesnic, které byly majetkem Opatovického kláštera (*Sedláček 1909*, 520; *Profous 1949*, 554), a to na základě výpisu majetku kláštera z roku 1436, kde je mimo dalších vsí, měst či hradů zmíněna i jakási (blíže neurčená!) Lhotka (*AČ 4*, 175).

Překvapivý problém však vyvstal, když jsem se rozhodl ověřit příslušnost Lhoty pod L. k majetku Opatovického kláštera. Ve studii *E. Nohejlové (1925)* vesnice nejenže není vedena jako majetek kláštera, ale dokonce ani zmíněna. Pouze na přiložené mapě „*Zboží kláštera v okolí Opatovic*“ je zobrazena poloha Lhoty p. L., avšak beze značky, že by ke klášteru náležela. Z toho důvodu jsem se zaměřil na dějiny této vsi více, než u ostatních sídlišť v katalogu.

Historii Lhoty p. L., byť částečně bez odkazů sepsal naposledy a nejpodrobněji bývalý starosta *F. Cvrček (2012)*, z jeho práce v následujícím odstavci vycházím; jeho výklad dějin jsem doplnil o poznámky pod čarou. Dle *F. Cvrčka (2012, 8-9)* začíná historie vsi koupí lesa Trávníku Opatovickým klášterem r. 1372.¹⁵ Dobu po koupí lesa pak *F. Cvrček (2012, 8-9)* považuje za čas, kdy mohla být založena Lhota p. L. jako dřevorubecká osada na jeho severním konci.¹⁶ Autor (*Cvrček 2012, 8-9*) uvádí soupis nejstarších domů, mají to být č. p. 62, 55, 40, 51, 23, 26 a 6.¹⁷ Dále píše, že některé „ústní prameny“ situují tehdejší ves do západní části dnešní Lhoty p. L. směrem k Trávníku (*Cvrček 2012, 8-9*). Za první písemný doklad existence vesnice považuje převod majetku (zničeného) Opatovického kláštera v r. 1436 Divišovi Bořkovi z Miletínka (*tamtéž*).¹⁸ *F. Cvrček (tamtéž)* píše, že r. 1464¹⁹ se Lhota p. L. stala

¹⁵ Dle *E. Nohejlové (1925, 30)* koupil les Trávník mezi Osicemi a Libčany spolu s dalším majetkem opat Jan těsně po svém jmenování, tzn. po roce 1371. V roce 1372 na tuto koupí vydal Karel IV. potvrzení (*tamtéž*), v r. 1374 ji stvrdil i arcibiskup (*LEr I, 97, č. 201*). Ze zápisu „...*silvam de. Trawnik, sitam inter villas Ossicz et Libczan...*“ (*tamtéž*) lze vydedukovat umístění lesa mezi dominantní polohy v krajině (Osice i Libčany leží na návrších a byly to farní vsi s kostelem), nemusí to znamenat, že mezi těmito vesnicemi již nějaké osídlení nestálo, nebo že by se les rozprostíral od Osic až k Libčanům.

¹⁶ Pouze domněnka, nelze zatím potvrdit ani vyvrátit.

¹⁷ Soupis pochází z obecní kroniky (*Sedláček – Pacák 1876, 13*). Na věrohodnost soupisu je nutné nahlížet s určitou rezervou, uvedená č. p. jsou rozptýlená po celé vsi i mimo jádro. Kromě toho *F. Cvrček* nezohlednil změnu číslování č. p. Vzhledem k době, kdy byla kronika psána, je nutné vycházet ze *Stabilního katastru*.

¹⁸ Přebod je uveden v *AČ 4 (175-176)* ale zmiňuje pouze „Lhotku“, nelze říci jakou. Občas lze vyvodit neznámou polohu vsi uvedené v dlouhém seznamu z toho, mezi kterými vesnicemi se píše. To jsem provedl i zde. Ač někdy kostrbatě, opisuje výčet majetku „kruh“, který začíná u Nivčic a zpět se k nim

majetkem Jiřího z Poděbrad a pak jeho synů.²⁰ Ti měli Lhotu p. L. prodat v r. 1491 Vilémovi z Pernštejna.²¹ Tím končí období nejistých zmínek o Lhotě p. L., neboť ji krátce po r. 1506 (datace viz *Sič 2012*, 69-70) urbář pardubického panství uvádí jako „*Lhotu podlibežany*“ (*Sič 2012*, 105; poprvé zmíněna jako Lhota, nikoli Lhotka!).

Pro pochopení možného středověkého vývoje Lhoty p. L. je nutné se podívat více do novověku. Z přepisu pardubického urbáře v *AČ 17* (432) z doby krátce po r. 1506 je znám seznam osedlých ve vsi, případně i jejich pokračovatelů na stejné usedlosti.

Zajímavý údaj je, že celkem čtyři osedlí se uvádějí jako Kdulincův (-ové, -ce)²² „*člověk*“, z nichž jeden vlastnil krčmu. Z toho vyplývá, že část vsi patřila někomu z rodu Kdulinců (z Ostroměře?). Někteří osedlí jsou znovu jmenováni pod nadpisem „*od Rohovlada koupěni*“, z toho téměř jistě vyplývá, že část Lhoty p. L. patřila dříve Rohovládům z Bělé.²³ Celkem je v urbáři uvedeno 13 osedlých.

Další problém do interpretace majetkové držby Lhoty p. L. vnáší zápis z r. 1513 (*AČ 17*, 193), ve kterém se uvádí, že Martin Radíkovský z Hrádku vložil do desk zemských Vilémovi (II.) z Pernštejna a na Helfštýně vsi Roudnici a blíže nespécifikovanou Lhotu. Může to být i jiná Lhota v širokém okolí, nutné je však k tomu uvést, že na *Stabilním katastru* se východní část k. ú. Lhoty p. L. nazývá „*Raudnickeg*“

vrací, pak míří mimo ke Stolanům. Pokud by uvedená Lhotka byla skutečně tou Lhotou p. L. očekával bych jí v seznamu vypsanou takto: Rohoznice, Osice, Osíčky, Polizy, **Lhotka**, Dobřenice, Ždánice. Místo toho je umístěna takto: Ždánice, Opatovice, **Lhotka**, Pohřebačka, Černá ad. V tomto by šla poloha Lhotky zřetelně mimo trasu výčtu, pokud by to byla Lhota p. L.

¹⁹ *A. Sedláček* (1882, 55, pozn. 3) píše, že převod pardubického panství a dalšího majetku od Soběslava z Miletínka Jiřímu z Poděbrad se nejspíše udál r. 1464. Z tohoto textu pravděpodobně čerpal i F. Cvrček.

²⁰ K tomu se vztahuje zápis v *AČ 6* (505, č. 80), ve kterém se uvádí, že Jiří z Poděbrad převádí vsi Opatovického kláštera (je vypočítán i jiný majetek) na své syny a to následující vesnice: Březhrad, **Lhotku**, Chrastnice (Krásnici), Sedlce (Sedlice), Praskačku, Urbanice, Hvozdnice, Vlčkovu Lhotu (Vlčkovice), Plačice, Štěžerky (Stěžírky), Wysokú Rúdnicu (Vysokou) a les Křivec. U tohoto výčtu jsem uplatnil stejnou metodu jako u pozn. č. 16. V tomto výčtu je „vychýlení“ z vypsaných vsí patrné ještě více než předtím. Porovnáme-li polohu Lhotky v pozn. č. 16 a 18 vyjde v prvním případě, že ves se nalézala mezi Opatovicemi a Pohřebačkou, ve druhém mezi Březhradem a Krásnicí. Podle toho by se Lhotka ležela někde v okolí Pohřebačky. Tato poloha by mohla souhlasit s údajem v *CDB II*, 328 ve kterém se píše kromě dalšího, že král Václav r. 1229 poskytl opatu Konrádovi Lhotu zvanou Březhrad („...*providendo Lhotam nomine Brzehrad...*“). Z toho vyplývá, že buď Březhrad byl dříve jednou z Lhot anebo u Březhradu ležela Lhota nazývaná Březhradská.

²¹ F. Cvrček asi vyšel z údajů *A. Sedláčka* (1882, 57), kde je psáno, že Vilém z Pernštejna koupil postupně vsi Dolany, Rohoznici, Křičeň, Žárovice a Lhotku od Mikuláše z Chrastu (asi v roce 1491 nebo poté, A. Sedláček bohužel nevedl zdroj). Soupis opět míří pryč od Lhoty p. L.. Nedaleko poslední vyjmenované vsi Žárovic, mezi Strašovem a Břehy se nachází vrch Lhotka. Místní jméno zde zůstalo pravděpodobně po zaniklé vsi jmenované výše.

²² Rod Kdulinců pocházel z Ostroměře (*Sedláček 1887*, 121), nepodařilo se mi však najít jedinou zmínku, že by jim Lhota p. L. patřila. Jen jednou je s nimi spojována Lhota (*AČ 3*, 555) ale pravděpodobně jde o Rabštejnskou Lhotu.

²³ Nicméně neexistuje jiný doklad, že by Lhota p. L. patřila rodu Rohovládů z Bělé.

(tj. Roudnickej) a její plužiny i přes pozdější zásah za Jiříka Škornice Balbína (viz níže) navazují na lánové uspořádání plužiny Roudnice a tím pádem Lhota p. L. mohla být vyměřena ve stejné době jako Roudnice.

Jiřík Škornice Balbín získal Lhotu p. L. v r. 1565 výměnou za blíže nepopsaný šosovní dvůr (*Bláha 2005*, 16). Po smrti jeho synů asi r. 1621 byla ves prodána a připojena zpět k pardubickému panství (*Bláha 2005*, 17).

Jiřík nechal ves znovu vyměřit s návsi ve tvaru obdélníku o rozměrech 750 × 75 m (*Cvrček 2012*, 12). Tím se dle F. Cvrčka (*tamtéž*) zvýšil i počet usedlostí z přibližně původních 16 na cca 40. Přitom mělo dojít i k přesunutí vesnice (*tamtéž*), to je však v rozporu s nálezem keramiky z 2. pol. 15. století (*Obr. 24*), která se našla při výkopech pro plynové potrubí v roce 2001 ve středu návsi před č. p. 1 (*Excerpta*).

Z výše uvedeného textu vyplývá, že prozatím není možné vznik Lhoty p. L. datovat přesněji než do období zakládání Lhot, tedy přibližně do 13. až 14. století (dle *J. Klápště 2012*, 248).

8.14 Libčany

Pravděpodobně nesídelní lokalita se nalézá na návrší „Obec“ (*Mapa 25:Obec*) severozápadně od Libčan (více pod tímto odstavcem). Kromě pravěkých hrobů se zde nalézá i řadové raně středověké pohřebiště (více *Sklenář 2011*, 153-155) z něhož pochází několik záušnic průměrem odpovídajících 1. pol. 11. až přelomu 12. a 13. století (*Benešová 1994*, Tab. X). Nálezem bez zcela jasných analogií je zlacené měděná opaskové nákončí a dvě zlacená kování se stejnou mašlovitou výzdobou, do souvislosti s nimi je dávana i keramická nádoba (*Profantová – Lutovský 1996*, 142). N. Profantová a M. Lutovský datují kování do (1. pol.) 9. století, avšak na základě provedení značně vzdálených analogií a složením kovu zjištěné RFA analýzou, dále souhlasí s Turkovou datací nádoby do 1. pol. 9. století (*Turek 1984*, pozn. 2). N. Profantová a M. Lutovský (*1996*, 143) uvádí, že nálezy jsou dokladem pohřbu příslušníka tehdejší elity, nicméně jak přiznávají sami autoři (*Profantová – Lutovský 1996*, 141), není jisté, zda jde o inventář jednoho hrobu či zda k němu patřila i nádoba. Osobně bych nádobu datoval spíše do 2. pol. 10. až 1. pol. 11. století (dle literatury uvedené v kap. č. 7.2).

Při snaze najít bližší analogie k mašlovitému kování jsem prošel nejrůznější vědecké práce s avarskou, staromaďarskou a karolinskou hmotnou kulturou ale ani přibližně funkčně uzpůsobené předměty jsem nenalezl, natož podobné motivem. Domnívám se, že soubor nesloužil jako vodorovné kování opasku, neboť nákončí bylo připevněno k opasku pouze tenkým páskem a ne nýty či přišitím jak tomu zpravidla bývá. Nebylo tedy součástí funkční části opasku (jeho konce) ale nacházelo se spíše na vertikálních páscích vystupujícího z hlavního pásu jak je to obvyklé např. u avarského opasku. Díky P. Hejhalovi a J. Koštovi se mi podařilo získat jednu dokumentační fotografii celého souboru, měl jsem tedy možnost pracovat nejen s kresbou *N. Profatové* a *M. Lutovského* (1996, Obr. 1). Je otázkou zda motiv na kováních je možné považovat za mašli anebo za stylizovaný motiv lilie, který se objevuje běžně v různých podobách na vrcholně středověkých opascích (např. *Egan – Pritchard et al. 2002*, 201, Obr. 126:1083, 204, Obr. 128:1100; *Fingerlin 1971*, 85, č. 105; *Wachowski 2005*, 146, Ryc. 1:e, 148, 2:d, 157, Ryc. 8:e), značný počet vzdáleně podobných kováních datovaných do středověku až novověku je uložen v britské databázi (PAS) pod ID: SUSS-150852, SF4406, YORYM-193B69, BH-C08632, SUSS-17CD06, KENT-271E43.

Na základě výše uvedených analogií předpokládám spíše vrcholně středověké stáří předmětu, avšak zatím nevylučuji ani dataci dle *N. Profantové* a *M. Lutovského*. Domnívám se, že ať už je soubor raně či vrcholně středověký, byl vyroben velmi pravděpodobně místní dílnou a je patrně jedinečný, neboť zpracováním vybočuje z (mě) známých artefaktů. Bez přesnějších analogií nelze tímto souborem datovat libčanské pohřebiště.

Kromě nálezů (zejm. záušnic; více *Sigl 1972*, II. 180-182, Tab. 137), které lze ztotožnit s hrobovými kontexty, pochází z několika akcí i soubor keramiky z 11. až 14. století (*Obr. 27*) a také kovové artefakty (viz níže odstavec k strážnému stanovišti). Nejvíce středověkých střepů však nalezl J. Tomský v r. 1954 při výzkumu blíže neidentifikované mohyly „Na obci“ (*Hejhal 2000*, 85-86; dokumentace výzkumu není známa). Z mohyly pochází 14 střepů z nejméně 5-7 různých nádob, kromě středověké keramiky byly nalezeny i pravěké střepy a mazanice. Mohyla se dodnes dochovala na temeni návrší pouze jedna; *A. Knor (1935)* zaznamenal ještě další dvě mohyly, přiřadil je (spekulativně) lužické nebo platěnické kultuře. Ostatní středověké střepy byly nalezeny při jiných akcích v nejsvrchnější vrstvě půdy nebo povrchovým sběrem.

Keramikou nepovažuji za pozůstatek středověkého sídliště vzhledem k tomu, že pochází z plochy pohřebiště a terénní poloha je nevhodná pro osídlení. Některé fragmenty nádob by mohly spadat do doby, kdy do hrobů byly přidávány jako milodar nádoby, ale většina střepů je zcela jistě mladších.²⁴ Sběry, které jsem prováděl jižně od

²⁴ O žárových hrobech v mohylách v dané poloze nejsou zatím žádné důkazy. *P. Hejhal (2000, 85-86)* řadí keramikou z mohyly obecně do raného středověku, podle mého názoru patří do 11. až 13. století., což

návrší v těsném sousedství lesa a východně na poli pod silnicí do Radíkovic, nepřinesly žádné středověké nálezy (pouze v druhé poloze leží neolitické sídliště). Zároveň z výzkumů, které v pískovně „Na obci“ proběhly, nejsou známy žádné středověké ani jiné sídlištní objekty²⁵. Středověká keramika se nejspíše koncentruje pouze v okolí hrobů a přímo na temeni návrší. Její původ vysvětlují buď jako výsledek posmrtných obřadů (více *Lutovský 1998*, 790-800) nebo jako doklady vnitrozemského strážného stanoviště (dle popisu strážišť u *P. Šídy 2005*, 589-591), popřípadě jako kombinace obou možností. Existenci takového stanoviště by odpovídala výrazná poloha v krajině, blízkost svazku úvozových cesty patrných na mapě *DMR 5G* ve vzdálenosti cca 200 m severně od návrší, dále dodnes v poli patrná (vyvýšená) zaniklá cesta mezi Libčany a Želím (od libčanské tvrze do středu Želí), nález depotu několika tisíc českých a míšeňských brakteátů uložených asi ve 2. pol. 13. století (*Šebek 1972*, 105-108) a zejména nedochovaný nález několika hrotů šipek z kuše s tulejí, duté hlavice meče z 11. až 12. století (podobná hlavice meče viz *Košta et al. 2014*, 301-302, Obr. 2-3, 313) a zakončení jílce terčové či ledvinovité dýky z 14. až 16. století (porovnej s *Thompson 1999*, 25, 28; *Vita 1983*, 18, Tav. 33:A, B, Tav. 34:A, B).

Z k. ú. Libčany pocházejí dva ojedinělé nálezy raně středověkých kování. První bronzové avarské kování (*Obr. 27:8*) jsem našel v poloze „Na kopci“ v západní části katastru, datuji jej do závěru 8. století na základě téměř stejného kování, které bylo nalezeno na hradišti Tismice (*Profantová – Stolz 2006*, 802, č. 17). Avšak z dané polohy přes četné povrchové sběry, které jsem zde prováděl, nepochází žádná raně středověká keramika, která by prokazovala přítomnost sídliště.

vylučuje její původ ze žárových hrobů a tím i slovanský původ mohyly. Mohyly považuji za spíše pravěkého původu, okolo kterých či přímo v nich vzniklo raně středověké kostrové pohřebiště. Některé kostrové hroby totiž nejspíše do mohyly vloženy byly, jak o tom svědčí článek *J. Kašpara (1847, 220-222)*, který odkryl dvě řady kostrových hrobů po deseti, uložených snad pod mohylou, dle jeho slov „...vypuklost 4 sáhů na způsob nějakého milíře nebo žertvištěte vyniká...“ (*tamtéž*). K tomu však autor píše i o nález bronzové jehlice apod. Kostrové hroby byly pravděpodobně vloženy do pravěké mohyly.

²⁵ Ve zprávě *J. Sigla (1973, 62, č. 107)* se uvádí nález jednoho objektu ve stěně pískovny při revizi lokality v r. 1970. Terénní dokumentace z této akce je dosud uložena v archivu AO MVČ HK s dalšími zprávami ve složce „Libčany“. Obsahuje pouze náčrt vrstev stěny pískovny se třemi vrstvami: svrchní vrstva, pásmo nálezů – kulturní vrstva (?) a sedimenty. Další list kresbami tří nalezených střepů je nadepsán „profil objektu“, nicméně více není uvedeno. Soubor nálezů, jsem v depozitáři AO MVČ HK našel a dva střepy bych datoval do mladší doby hradištní, jeden je pravěký. Je otázkou, zda střepy ve skutečnosti nepocházejí spíše z oné „kulturní vrstvy“ než z objektu, vzhledem k tomu, že souvrství je nakresleno ale objekt nikoli (nebo *J. Sigl* objekt nenakreslil).

Druhé, pravděpodobně také bronzové avarské kování (*Obr. 27:9*), plátované cínem (*Profantová 2016*, v tisku), jsem našel v západním cípu Zádušního lesa poblíž staré úvozové cesty. *N. Profantová (2016, v tisku)* postupně rozebrala zobrazený motiv a na základě paralel datuje kování přibližně do 1. pol. 9. století.

Z jihozápadního cípu Zádušního lesa západně od Libčan pochází depot uložený v malém džbánu, který obsahoval 12 pražských grošů Karla IV., 16 malých svídnických brakteátů s kančí hlavou a jeden krakovský groš Kazimíra III. Velikého, do země měl být uložen asi v 70. letech 14. století (*Smělý 2011*, 163-168). Nález je důležitý pro poznání dálkových kontaktů a bližší identifikaci průběhu stezky do Polska.

Kromě depotu pochází ze Zádušního lesa i řada vrcholně středověkých nálezů, konkrétně ostruh, nožů, hrotů šípů z luku či kuše, natahovák tětivy kuše, fragmenty tesáků apod. (uloženo v AO MVČ HK), tyto nálezy pak dokreslují cestu přes Libčany jako často užívanou komunikaci ve vrcholném středověku.

Sice z novověku ale také ze Zádušního lesa pochází méně obvyklý depot početních grošů z konce 16. století (*Skala – Smělý 2011*, 176-181). Groše byly spíše ztraceny než ukryty, nicméně nález považují za další důkaz důležité a často využívané cesty přes Libčany.

21) Libčany „Intravilán“ (*Mapa 25; Obr. 26-27*)

Vesnice, už na první pohled dominanta východní části Urbanické brázdy, leží 252 až 281 m n. m na návrší vystupujícím z Libčanské plošiny, jehož západní část obtéká Roudnický potok, pramenící v lese severně od Libčan. Ve vrcholové části se podloží skládá převážně ze štěrkopísků, které ve spodní části návrší přecházejí v jílovce a ty v hlinito-kamenitý sediment. Půdní pokryv je tvořen zejména modální hnědozemí, v menší míře arenickou kambizemí. Podle Tereziánského katastru patří do 4. bonitní třídy. Průměrný výnos pšenice činí 6,42 t/ha a žita 3,76 t/ha. Průměr zpracovatelnosti zeminy je 2,87 a těžitelnosti 1,75.

První písemná zmínka o vsi je značně nejistého rázu, pochází z falza zakládací listiny Opatovického kláštera, kterou kriticky shrnula *E. Nohejlová (1925, 78-96)*, o něco později pak podrobněji *V. Hrubý (1936, 131-138)*. Vznik kláštera *E. Nohejlová*

(1925, 78-79) datuje k r. 1086, falzum mělo vzniknout po r. 1159 (Nohejlová 1925, 80). V. Hrubý (1936, 138) vznik původní zakládací listiny datuje k r. 1073 s tím, že pozdější dodatky včetně daru od opata Bolerada měly být přidány až ve falzu po r. 1163; argumentace V. Hrubého se jeví více přesvědčivá než E. Nohejlové, z toho důvodu se přikláním k jeho výkladu. Ze závěrů učiněných V. Hrubým (1936, 137-138) vyplývá, že rok Boleradova daru je nutné klást mezi r. 1073 a 2. pol. 12. století, stejně tak i první písemnou zmínku o Libčanech či Libišanech (viz níže).

Přepis zakládací listiny byl publikován několika autory, u kterých se však liší jedna věta. V *CDB I* (370) jsou Libčany nebo Libišany uvedeny následovně: „...*Boleradus abbas dedit eidem ecclesie terram Liubichas...*“. Stejný přepis uvedla i E. Nohejlová (1925, 77), souhlasí s ním a „*Liubichas*“ překládá jako Libišany (Nohejlová 1925, 10, pozn. č. 2). Odlišný přepis se nalézají v *CDM I* (172), *RBM I* (73) takto: „...*Bulebudus (Boledadus) abbas dedit eidem monasterio terram Lubczas...*“. Ještě trochu odlišně podává a vůbec poprvé publikoval přepis B. Piter (1762, 194) následovně: „...*Boledadus Abbas dedit eidem Monasterio terram Lubczas...*“. Význam obou vět je téměř totožný: opat *Boleradus/Bolebubus/Boledadus* dal témuž kostelu/klášteři (*ecclesie/monasterio*) půdu v *Liubicha[nech]/Lubcza[nech]*.²⁶ E. Nohejlová (1925, 10 pozn. č. 2) pracuje pouze se jménem „*Liubichas*“, přičemž „ch“ čte jako „č“, dále píše, že Libišany na rozdíl od Libčan byly vždy majetkem kláštera, že naopak Libčany byly r. 1252 majetkem rodu Častů, a k tomu dodává: „...*Libčany se nikdy nejmenovaly Libičany, kdežto ještě r. 1436 Libišany jsou psány Libšany.*“ (AČ I, 513). „*Z těchto důvodů se rozhoduji pro Libišany.*“ (Nohejlová 1925, 10, pozn. č. 2). Ztotožnění Libišan či Libčan s názvy „*Liubichas*“ nebo „*Lubczas*“ považují v současné době za ne zcela jednoznačné, nicméně se přikláním k názoru E. Nohejlové (1925, 10 pozn. 2), že Libišany byly „*od nepaměti*“ majetkem Opatovického kláštera a výše uvedený dar se tedy nejspíše váže k Libišanům. Libčany byly navíc před zničením Opatovického kláštera jednoznačně majetkem šlechty (viz níže), je velmi nepravděpodobně, že by klášter nějakým způsobem Libčany ztratil nebo prodal. Klášterním majetkem podle všeho Libčany nikdy nebyly.

²⁶ Z darování půdy klášteru, která byla přímo majetkem opata Bolerada, lze uvažovat nad tím, že Bolerad pocházel původně z Libišan, které patřily jeho rodu nebo jemu samému, nebo že tam pouze vlastnil nějaký majetek.

Druhá nejstarší písemná zmínka pochází z r. 1252 a týká se jistého Časty z Libčan („*Ceasta de Lubzan*“), do souvislosti s Libčany ji dává A. Sedláček (1909, 529) i A. Profous (1949, 577), přičemž A. Sedláček uvádí Libčany jako „*statek vладыčí Častův*“. Půjdeme-li ke zdroji, odkud výše jmenovaní čerpali, nalezneme ho v *RBM I.* (599) či nověji v *CDB IV/1* (413), kde „*Ceasta de Lubzan*“ je jedním ze svědků při darování značně vzdáleného Chomutova (!). Ostatní svědkové pocházejí z různých částí zejména severozápadních Čech, nikoliv však východních. A. Profous (1949, 595) spojuje zápis v *CDB II* (285) z r. 1226 s Libočany, u kterých se uvádí, že doksanský probošt Wolframus koupil od manželky jakéhosi Časty („*Chaztonis*“) v „*Lubochan*“ nějaký dobytek.

„*Ceasta de Lubzan*“ zmíněný k r. 1252 (*RBM I.*, 599) by mohl být oním Častou z r. 1226 („*Chazt*“) či např. jeho synem. Libočany jsou totiž r. 1357 (*CIM II/1*, 531) psány jako „*Lubyczan*“ (srovnej výše s „*Lubzan*“). Toto vysvětlení považuji za věrohodnější než domněnku, že by šlechtic ze vsi u Hradce Králové svědčil při darování Chomutova.

Třetí písemná zmínka o Libčanech („*Lybczan*“), kterou považuji za první zcela věrohodnou, pochází až z r. 1352 (*RDP*, 90), k tomuto roku je písemně doložena existence kostela. O majitelích vsi je zmínka až v r. 1398, byli jimi „*Jan [z] Roudnice a Václav*“ (*Sedláček 1887*, 338). Po nich se ves rozdělila na dva díly mezi Jana Sovu, faráře ze Dvora Králové a Racka s Janem, bratry výše jmenovaného Václava²⁷ (*Sedláček 1887*, 338). Roku 1412 je zmíněn dvůr a k roku 1516 je doložena tvrz s příkopem (*tamtéž*). Dle A. Sedláčka (1887, 332) měla Libčany krátce po r. 1516 získat „*obec Hradecká*“. A. Profous (1949, 577, 591) spojil záznam v *SLČ* (95, č. 247) o neúspěšném dobývání r. 1437 „*velkým dělem*“ („*velkú puškú*“) s Libišany i Libčany. V této době se již Libčany vždy nazývají Libčany („*Lybczan*“, viz výše), z toho důvodu se domnívám, že ve skutečnosti se jednalo o útok na Libišany.

Na nejvyšším bodě návrší stojí kostel Nanebevzetí Panny Marie, ojedinělá památka románského slohu nejen v Urbanické brázdě, ale i v rámci kraje. Dostupné informace shromáždil a stavebně historický průzkum zde naposledy provedl M. Falta (2006). Založení kostela datuje k roku 1225 (*Falta 2006*, 8). Datace kostela souhlasí

²⁷ Václav z Libčan se ale připomíná ještě r. 1415 (*RT II*, 124).

s datací nejmladších záušnic z pohřebiště „*Na obci*“ (více výše v úvodu ke k. ú.), je možné že po krátkou dobu se mohlo pohřbívat současně nejen u kostela, ale i „*Na obci*“.

Půdorys lodi je pravoúhlý, původně s polokruhovou apsidou (*Falta 2006*, 14). Důležité je, že M. Falta souhlasí se staršími badateli ohledně datace vstupu na tribunu v západní zdi kostela do doby okolo r. 1500 (*Falta 2006*, 9), tzn., že vstup nelze spojovat s vlastníkem – zakladatelem kostela. Poněkud překvapivá je absence věže u kostela, snad v době jeho založení k lodi kostela přiléhala dřevěná věž nebo stála vedle dřevěná zvonice. Okolí kostela nebylo dosud zkoumáno a z toho důvodu nelze (nejen) na tyto otázky odpovědět. Nové poznatky ke kostelu, šlechtickému sídlu anebo historii Libčan obecně mohl přinést záchranný archeologický výzkum při snižování terénu vedle západní hřbitovní zdi před farou v roce 2016, žádný však neproběhl, protože zásah nebyl řádně ohlášen a skrytá plocha byla v době zjištění již zavezena šterkem.

Není známo, kdo kostel založil, ale velmi pravděpodobně můžeme vyloučit církevní založení blízkým Opatovickým klášterem. Domnívám se, že libčanský kostel byl založen jako vlastnický, nedlouho po vzniku zřejmě přešel pod církevní správu.

Na půdorys Libčan nejen dnes, ale i na *Stabilním katastru* je nutné nahlížet spíše jako na výsledek novověkého vývoje než středověkého. Chybí zde jasně patrná náves, domy se nalézají často v ostrém svahu, od přirozeného zdroje vody jsou značně vzdálené. Jestliže údaj *V. Horyny (1968, 235)*, že v r. 1642 zůstali ve vsi jen čtyři osedlí lidé, je pravdivý, zcela jistě došlo k zánikům usedlostí nebo i změně parcelace. Co mohla zničit stavba zámku, později školy a masivní odtěžení zeminy mezi školou a kostelem, nelze ani odhadovat.

Nejstarší archeologické nálezy z intravilánu pocházejí překvapivě z tvrze (zejm. střep na *Obr. 26:5*, který datují nejpozději do 10. století). Nejspíše byl přemístěn při budování tvrze, stejně jako i několik střepů z přibližně 12. až 13. století. Vrcholně středověká keramika je zastoupena zejm. červenou keramikou, méně šedou redukčně pálenou. Doplnuje ji rozsáhlý soubor zlomků kachlů, ze kterého však je pro poznání lokality důležitý jen jeden kus (*Obr. 27:1*) s vyobrazením (asi) slezské orlice, která nicméně může být jen prvkem dekoru, nemusí signalizovat provázanost majitele tvrze se Slezskem.

Severozápadně od tvrze na druhém břehu potoka na parc. č. 263/1 a 410/23 jsem v minulých letech provedl řadu detektorových prospekcí a povrchových sběrů, na

zkoumaném poli se nalézají patrně jen okraj středověkého sídliště, které očekávám právě v okolí tvrze a poté výše v areálu bývalé továrny Vertex a jejím okolí. To je částečně v rozporu se souborem několika střepů ze 13. století nalezených J. Bočkem v r. 1988 na poli za dřevěnou zvonici vedle kostela (př. č. 156/1988), střepy zřejmě naznačují existenci nějaké stavby blízko této polohy. Zástavba byla pravděpodobně již v 13. století rozptýlena po jižních až západních úbočích návrší, ale za skutečné jádro považují výše uvedený prostor okolo tvrze, nad kterým byl později postaven kostel. Jeho stavba mohla vést k rozšíření sídliště blíže k němu i mimo terasy Roudnického potoka.

Jediným kovovým středověkým nálezem z intravilánu Libčan je bronzová přezka z 13. století (*Obr. 25:8*), původně cínovaná či stříbřená (vzdálené analogie viz *Fingerlin 1971*, 456, Kat. Nr. 481, 483). Zajímavým nálezem je „hrnčířská čepel“ (*Obr. 27:2*) objevená na tvrzišti, dle materiálu střepu je z 14. až 15. století (k hrnčířským čepelím více *Varadzin 2010*, 19-21).

Vznik Libčan datuji do 10. století díky nalezené keramice i přes to, že jí není mnoho. Kostrové pohřebiště „*Na obci*“ je zatím spolehlivě doloženo v 1. pol. 11. století (více úvod ke k. ú.) a svědčí o možném stáří vesnice. Ojedinelé nálezy avarských kování (také v úvodu ke k. ú.) nalezených ve značné vzdálenosti od předpokládaného jádra by mohly být důkazem soudobého osídlení, pro tuto dataci libčanského sídliště však zatím schází více důkazů.

8.15 Michnovka

(*Mapa 26; Obr. 28*)

Pro pochopení možné existence středověkého sídliště na místě vsi Michnovky nebo poblíž ní uvádím nejprve její novověké dějiny.

Ves Michnovka vznikla až v 18. století, zřejmě někdy mezi roky 1701 až 1721. V té době ji měl založit Jan Václav Michna z Vacínova (*Sedláček 1887*, 303), poprvé je doložena r. 1720 (zakreslena na *Müllerově mapě; Křivka 1978*, 205). Později byla během raabizace přestavěna (porovnej *I. vojenské mapování a Stabilní katastr*).

Před Michnovkou zde údajně existoval dvůr „*Vejrov*“ na místě pozdějšího ovčína (*Kuča 1995*, 352) zakresleného na *I. vojenském mapování* a v mapě *Stabilního katastru*.

Do blízkosti Kratonoh, konkrétně severně od nich na pozemky na druhém břehu Bystřice, je kladen zaniklý Trmalovský dvůr, a to na základě místního jména „*Trmálka*“ (*Málek 1996*, 145; jiný důkaz není). S touto lokalizací souhlasí i *J. Kalferst* (poř. č. SAS

13-23-10/3). Potenciální lokalitu jsem v minulých letech dvakrát ověřoval za dobrých podmínek pro povrchový sběr, přesto byl výsledek negativní. Existenci dvora i proto předpokládám na k. ú. Michnovka na parcele zájezdni hospody (*I. vojenské mapování*), která stála nejspíše na místě dnešního č. p. 17. Pro existenci dvora v blízkosti Michnovky hovoří místní jméno „*Trmalowsky*“, které se objevuje na mapě *Stabilního katastru* jednak v jihozápadní části k. ú. Kratonohy právě vedle dnešního č. p. 17²⁸, pak jako jméno polních tratí a také lesa západně od Michnovky. *J. Kalferst* (poř. č. SAS 13-23-10/3) dával tento dvůr do souvislosti s rodem Trmalů z Toušic (okr. Kolín), nicméně nepodařilo se mi najít jedinou zmínku, že by vůbec vlastnili jakékoli majetky v Kratonohách či jejich blízkosti.

Z výše uvedeného vyplývá, že před založením Michnovky zde stál pravděpodobně dvůr. Na mapě *Stabilního katastru*, na které je Michnovka součástí k. ú. Kratonohy, si nelze nepovšimnout výrazně excentrické polohy Kratonoh v rámci k. ú. Tuto excentricitu dávám do souvislosti se zaniklou Haškovou Lhotou (více lok. č. 10 – Chýšť „*Haškova Lhota*“), nicméně její pozemky do k. ú. Kratonohy zasahovaly jen málo (viz *Mapa 18*). V tu chvíli se otevírá otázka, zda v jinak hustě osídlené krajině nestála nějaká zaniklá vesnice právě v okolí Michnovky. Řešení odpovědi na tuto otázku předkládám níže.

Do okolí Kratonoh je totiž lokalizována zaniklá ves Miličov či Mileč (*Sedláček 1909*, 609; *Profous 1951*, 80; *Roubík 1959*, 102), a to na základě zápisu v Knihách erekcčních, jehož nejbližší překlad uvádí *J. Kurka (1914, 432)* následovně: „*1409 Václav z Milčova věnuje kostelu malý kousek lesa*“ (tj. kostelu v Kratonohách). Mileč již jako zaniklá je roku 1455 zmíněna v souvislosti s vesnicemi Omlen a Hubenice (více lok. č. 7 – Hubenice „*Intravilán*“). Onen „*malý kousek lesa*“, který patřil kostelu v Kratonohách, je nejspíše parc. č. 857/1 v jihozápadní části k. ú. mezi polohou „*V bucích*“ a „*Medenec*“ v majetku Římskokatolické farnosti Kratonohy. V okolí je jinak majetek ať církve nebo poddaného takto včleněn do dominikální držby naprosto ojediněle. Lesy zpravidla patřily šlechtě, ale u Michnovky na *Stabilním katastru* je tomu tak i s nejbližší plužinou. Rozsáhlé dominikální vlastnictví půdy, která vytváří větší shluk, popisuje *E. Černý (1979, 20)* jako jeden z možných indikátorů zaniklé vesnice.

²⁸ Na mapě *Stabilního katastru* je dnešní č. p. 17 oproti ostatním raabizačním usedlostem větší.

Povrchovou prospekci, ale za značně špatných podmínek (vzrostlá pšenice o výšce cca 30 cm), jsem provedl společně s M. Žohovou v roce 2016 severně od bývalého ovčína, ovšem pouze v kolejích vyjetých traktorem, a stejným způsobem pak i severozápadně od Michnovky v poloze „Na drážkách“, oba pokusy o sběr byly neúspěšné. „Na drážkách“ jsme i přes to, že srážky za poslední týdny nebyly silné, pozorovali stojící vodu téměř po celém poli a jílovitou, velmi lepivou ornici. Půda je tu rozhodně nevhodná pro polní hospodaření. Lepší půda je v okolí bývalého ovčína, který stojí na mírné vyvýšenině a jak dokládají snímky *DMR G5*, východně od něho se v mírné prohlubni nalézal rybník²⁹ na vodoteči, která kdysi tekla z lesa od polohy „Padoliny“. Právě v okolí ovčína nebo na jeho místě předpokládám zaniklý Miličov (Mileč), jako druhou variantu zvažuji louku jižně od č. p. 17 vedle rybníka v západní části zástavby Michnovky, nicméně sběr z louky zde byl negativní. To ovšem nemusí nic znamenat, louka v jinak nálezově bohatých Třesicích (lok. č. 18 – Kosičky „V zelnicí“) také vydá obyčejně sotva několik zlomků keramiky.

Hmotné nálezy, či alespoň přesvědčivý tvar plůžiny jako v případě lok. č. 10 – Chýšť „Haškova Lhota“ ale u Michnovky chybí. Domněnky a pozorování uvedené výše nejsou podle mého názoru dostatečně průkazné, místo zaniklé vsi nelze prozatím přesněji lokalizovat, a z toho důvodu uvádím informace pod k. ú. Michnovka a lokalitu jako samostatné heslo do katalogu nezařazuji.

Na k. ú. Michnovka okolo Hlubokého rybníka (*Mapa 26*), který vznikl na místě silného prameniště, jsem v roce 2011 objevil velmi bohatou polykulturní lokalitu s doklady sídelních či pohřebních aktivit z období eneolitu, doby bronzové, doby laténské, římské, stěhování národů a několik ojedinělých nálezů patří i do středověku, konkrétně do střední doby hradištní až 14. století (*Obr. 28*). Prospekce lokality jsem opakoval po několik sezón, proběhla zde i jedna větší systematická prospekce pod záštitou AO MVČ HK se spolupracujícími detektoráři na vytyčených polygonech. Ale nálezy ze středověku vypovídají spíše o využití lokality jiným způsobem než jako sídliště. Dva střepy (*Obr. 28:1-2*) ze střední doby hradištní jsem našel nedaleko sebe

²⁹ Jméno rybníka se bohužel do dnešní doby nezachovalo. Byl by to důležitý údaj neboť r. 1591 či 1592 je doložena existence rybníka Milečka u „rolí Kratonožských“ (*Sedláček 1887*, 291). Který rybník se tak jmenoval, se mi nepodařilo zjistit. Je však velmi pravděpodobné, že se nacházel právě v blízkosti zaniklé Milče, za doklad zaniklé vesnice rybník považuje i *V. Málek (2011, 54)*.

pod hrází uvnitř vypuštěného Hlubokého rybníka spolu s bronzovým knoflíkem (*Obr. 28:11*; ke knoflíku více níže), kolem však byla převážně rozptýlena pravěká keramika a zejm. střepy z doby římské. Další nálezy byly již získány z polí okolo rybníka. Přesto, jak dlouhý časový úsek nálezy pokrývají (střední doba hradištní až 14. století) je keramiky velmi málo, stejně tak i kovových nálezů.

Z lokality pochází olovená lunice (*Obr. 28:10*), která má tvarem blízké analogie v době římské, stěhování národů i raném středověku (srovnej *Dostál 1966*, 54-56; *Chorvátová 1998*, 135-140; *Droberjar 2002*, 211, 377-378); bronzová lunice z Lovosic (*Zápotocký 1965*, 238, 353-354, *Obr. 84:33*), byť odlišná tvarem, je jediná shodná výzdobou s nálezem z Michnovky. Lovosická lunice byla nalezena společně s nádobou, oba předměty pravděpodobně pocházejí z kostrového hrobu (*Zápotocký 1965*, 353-354, *Obr. 84:34*). Dle nádoby a původu z kostrového hrobu datuji lovosickou lunici do přibližně 10. století, do stejného období tedy řadím i lunici z Michnovky. H. Chorvátová by lunici z Michnovky datovala spíše na základě analogií do doby římské.³⁰ Bronzový litý knoflík (*Obr. 28:11*) se vzdáleně podobná staromadžarským gombíkům (viz *Točík 1968*, 43, 100, Taf. XXXIV:9), analogie lze hledat i v 16. století (viz *Read 2005*, 33, č. 115) ale za nejpravděpodobnější možnost považuji dataci do cca 11. až 13. stol. na základě nálezů stejných knoflíků z kostrového pohřebiště v Czekanowě na východě Polska³¹ (*Zawadzka-Antosik 1982*, 39, Ryc. 23:a, 47). Bronzová přezka (*Obr. 28:13*) je z 15. století (podobná viz *Mazáčová 2013*, 89, č. 40).

Pramenná pánev zcela nevysychá ani během léta, předpokládám, že místo bylo přirozeným zdrojem pitné vody a středověké nálezy jsou pouze dokladem přítomnosti člověka, ne jeho sídliště. Blízko rybníka předpokládám existenci velmi staré komunikace neboť ostré svahy Dobřenické plošiny se rozestupují v úzkém údolí jižně od Michnovky mezi vrchem „Medencem“ a polohou „Zadní čtvrt“. Tato „průrva“ je přirozeným a nejsnazším vstupem do Urbanické brázdy od jihu. Dobřenickou plošinu lze překonat bez ostrého stoupání, klesání či obejítí pouze u Michnovky. Existenci často užívané komunikace si vysvětlují např. nálezem bipolárního závaží (*Obr. 28:7*), ke kterému chybí obvyklé doprovodné artefakty (mince, řada olovených předmětů apod.). Všechna ostatní závaží v regionu byla nalezena vždy na hojně osídlených lokalitách.

³⁰ Ústní sdělení, tímto H. Chorvátové děkuji za konzultaci.

³¹ Zřejmě by se dalo oponovat vůči nalezené analogii její značnou vzdáleností od studovaného území (540 km) avšak z téhož pohřebiště pochází další nález (*Zawadzka-Antosik 1982*, Tab. II:5), který má analogie z nedalekého Bydžovska, z mladohradištního sídliště na k. ú. Hlušičky – je to měděný či bronzový nýt s hlavou ve tvaru čtyřcípé hvězdy (nepublikováno, uloženo v AO MVČ HK). Kromě toho *B. Zawadzka-Antosik (1982, 47)* považuje bronzové knoflíky za běžný hrobový inventář.

V současné době nepředpokládám existenci středověkého sídliště u Hlubokého rybníka, proto lokalitu jako samostatné heslo do katalogu nezařazuji.

8.16 Nové Město nad Cidlinou

Na k. ú. Nové Město jsem prováděl povrchové sběry v JV části k. ú. mezi polohou Hruškovka a Nadávky v povodí bezejmenné vodoteče. K. ú. Nové Město je vysunuto do tohoto směru a předpokládám zde možnou existenci blíže neznámé zaniklé vesnice. Středověké sídliště jsem zde ale nenalezl. Název polní tratě Kočičí hrádek jižně od výše popsaných sběrů by mohl svědčit o existenci tvrze. Tvrz tu měla stát pouze dle pověsti, kterou zaznamenal V. Horyna (1941, 172-173). Zatím jsem zde ale prospekci neprovedl a možnou existenci tvrze zcela nevylučuji.

Jižně od Nového Města, těsně za hranicí jeho k. ú. se nalézá dvůr Rtánov. Přímo na jeho místě nebo v nejbližším okolí se měla nacházet zaniklé vesnice stejného jména doložená k r. 1397 (Roubík 1959, 100). Lokalitu do katalogu nezařazuji, protože se nalézá mimo zkoumané území. Pokládám však za přínosné upozornit na pravděpodobnou existenci zaniklé vsi či dvora stejného názvu na k. ú. Nový Bydžov nedaleko Humburk v poloze Soudná, kde jsem identifikoval v r. 2015 na břehu Králického potoka sídliště z 12. až 14. století (nálezy uloženy na AO MVČ HK). Vedle polohy Soudná leží trať Vertánov (ZM10), jejíž jméno vzniklo pravděpodobně ze slovního spojení „ve Rtánově“.

22) Nové Město „Intravilán“ (Mapa 27:22)

Sídliště se nalézá 225 m n. m. na terase pleistocenního Labe v Urbanické brázdě. Než byl vybudován Velkochlumecký rybník (tj. před r. 1492, dle K. Kuči 1995, 128) leželo „město“ poblíž soutoku Bystřice a Cidliny. Podloží nejbližšího okolí Nového Města se skládá převážně z jílovců, půdní pokryv tvoří ve vyrovnané míře modální pelozem a luvická černozem. Lokalita patří do 5. bonitní třídy dle tereziánského katastru. Průměrný výnos pšenice činí 7,25 t/ha, žita 3,71 t/ha. Hodnota zpracovatelnosti zeminy je 5,25, těžitelnosti 2,75.

První písemná zmínka o Novém Měste je z r. 1397, ve kterém se uvádí jako vesnice pod názvem Chlumeček Menší („...in Chlumczki Minori...“; RT I., 572) při prodeji

Štěpánem z Opočna Otovi z Bergova. V r. 1400 je zde doložen poplužní dvůr (*RT I.*, 585). Tvrz je doložena k r. 1439 (*RT I.*, 109). Dle zjištění *M. Žohové (2016, 38)* bylo Nové Město přibližně ve 20. až 70. letech 15. století městem a ne vesnicí. Nicméně se domnívám, že i když Nové Město získalo městská práva a vznikla v něm tvrz, jeho význam byl sotva lokální a možný vliv na okolní osídlení byl zanedbatelný.

V r. 2016 jsem se společně s *M. Žohovou* pokusil o povrchový sběr ve středu zástavby okolo stromů apod., avšak nebyli jsme úspěšní.

Vznik Nového Města předpokládám dle písemných pramenů ve 14. století.

23) Nové Město „Luhy“ (*Mapa 27:23; Obr. 29-30:1*)

Zaniklá ves leží 219 m n. m. v nivě, v místech soutoku Cidliny a Bystřice na nevýrazné vyvýšenině mezi řadou slepých ramen obou toků. Podloží sídliště se skládá z štěrkopísků, povrch pokrývá fluvická černice. Nejbližší okolí Luhů nemá zpracované BPEJ, je vedeno jako lesní pozemek, z toho důvodu jsem hodnoty HPJ přebral z širšího okolí Luhů, které mají podobné přírodní podmínky, tj. povrch pokrývají převážně nivní naplaveniny či štěrkopisky. Dle tereziánského katastru patří lokalita do 5. bonitní třídy. Průměrný výnos pšenice činí 6,42 t/ha, žita 3,78 t/ha, hodnota zpracovatelnosti půdy je 4, těžitelnosti 2,5.

Ves je písemně poprvé doložena okolo r. 1325 v predikátu Jaroslava z Luhů (*RTV*, 63, č. 317). Někdy krátce po r. 1429 přešly Luhy do majetku Dobraňa z Kochovic a Vaňka z Lipoltic, od té doby ves měnila majitele (*Havrda 2009, 43*) než r. 1528 prodal Václav Bořek z Dohalic Mlékosrby a další majetek Vojtěchovi z Pernštejna (*Sedláček 1887, 301*), ale u Luhů je uvedeno jen podací právo na kostel, chybí zmínka o vsi (nelze říci, zda to může znamenat, že ves již neexistovala anebo se převod automaticky předpokládal společně s celým mlékosrbským majetkem). Poslední zpráva o vsi je z roku 1571 v chlumeckém urbáři (*Kuča 1995, 113*).

Kostel je v Luhách poprvé doložen v roce 1356 (*LC I/1, 25*). Jak jsem již výše uvedl, podací právo ke kostelu měl rod z Přestavlk, později majitelé Mlékosrb. Ve středověku byl lužský kostel farním, spravován pak byl odsud kostel v Nepolisech (*Kuča 1995, 113*). Dle *K. Kuči (tamtéž)* v r. 1571 již lužský kostel není veden jako farní. Jeho funkci asi převzal kostel sv. Voršily v Chlumci n. C. nebo spíše nový kostel

v Mlékosrbech poprvé doložený k r. 1548 (*Kuča 1995*, 144). Lužský kostel fungoval nepochybně ještě v 30. letech 15. století, jak dokládá zvon z r. 1533³², jenž byl později přenesen do kostela v Mlékosrbech. *J. G. Sommer (1835, 50)* píše, že v bažantnici v Luhách stojí ještě zbytky kostela se hřbitovem, a že hřbitov byl přeměněn na ovocný sad. Zmínka o ovocném sadu je zásadní pro přesnou lokalizaci polohy hřbitova, potažmo kostela. Na mapě *Stabilního katastru* na parc. č. 430 uprostřed lesa Luh jsou totiž zakresleny symboly značící ovocný sad, což se shoduje i s pozdějšími údaji, že v místech kostela rostly „mohutné hrušně zelinky“³³ a v jejich okolí bylo vykopáno mnoho kostí (*Anonym 1911, 3*). Přibližnou polohu kostela udává i *I. vojenské mapování*, kde je ve výše jmenované poloze zakreslen prostý černý kříž. Pokud to porovnáme se značkou kostela (červený kříž) v zaniklé vesnici Blížkově nedaleko Slavhostic (*poř. č. SAS 13-21-11/5*) na I. vojenském mapování zrušeného krátce po r. 1787, je velmi pravděpodobné, že již na konci 18. stol. byly zbytky lužského kostela jen nepatrné.

Možnou polohu kostela jsem však našel ještě předtím, než jsem zjistil, že stál na výše uvedeném parc. č. 430 či v jeho blízkosti. Vyvodil jsem tak z mapy *DMR 5G*, na které je patrný pahorek oválného tvaru o rozměrech 76×35 m a výšce necelý 1 m v jihovýchodní části zemědělského areálu bažantnice. Následně jsem zde provedl povrchový sběr, tímto děkuji řediteli lesního hospodářství Ing. Žabkovi, že mi to umožnil.

Na pahorku i v jeho okolí se nalézalo značné množství keramiky (okolo stromů, v cestě apod.; *Obr. 29*) ze střední doby hradištní (pouze jeden atypický kus) až po novověkou. Přímo na pahorku v trávě jsem našel fragmenty žernovu ze slepence o původním průměru přibližně 90 cm a výšce okolo 15 cm, ten považuji za přemístěný v novověku z původní polohy do prostoru, kde byly nalézány středověké památky – blízko kostela/hřbitova. Nález souhlasí s údaji v anonymním textu (*Anonym 1911, 3*), kde kromě žernovu je uveden i nález meče, ostruh a jiných blíže nespecifikovaných věcí. Jedna ostruha s ploténkami je skutečně dodnes dochována v Městském muzeu

³² Zvon popisuje *J. Daněk (2008, 88)*, dle něho pochází z roku 1535. S tím nesouhlasím, kostel v Mlékosrbech jsem navštívil v roce 2016 a na zvonu je uveden rok 1533. Opis (kromě vročení) jsem nedokázal přečíst, nicméně jeho přepis uvádí *J. Daněk (tamtéž)* následovně: „*Ke cti Panu Bohu vsemohoucímu a S. Filipa a Jakuba do Luhu skrze Jakoba Ptaczka zvonarze v Horze 1535*“ (resp. 1533). V Mlékosrbech visí i starší lužský zvon z roku 1474. U nejmladšího zvonu z r. 1610 není zcela jasné, zda byl původně v kostele v Luhách anebo byl vyroben pro kostel v Mlékosrbech. *J. Daněk (2008, 88)* se klání k variantě, že byl určen pro mlékosrbský kostel. Přesvědčivý důkaz však chybí.

³³ Dnes na stejném místě rostou jako na jediném v celém areálu Luhů mohutné borovice douglasky.

v Novém Bydžově³⁴ (*Obr. 30:1*). Analogická ostruha, datovaná do 10. století pochází z hrobu v Brandýsku (*Profantová 2013, 66, Tab. 2:2, 70, Abb. 13*). Kromě ostruhy by se v muzeu měly nacházet i esovité záušnice (*Koudelka 1908, 37*), bohužel ve sbírce muzea se dnes žádné záušnice z Luhů nenalézají. Nicméně i tak je to velmi důležitá informace, neboť je velmi pravděpodobné, že záušnice pocházely z pohřebiště okolo kostela a datují tak hroby jen přibližně mezi 10. a 13. století. Jestliže bychom vzali v úvahu krajní datování, tj. 13. století, je velmi pravděpodobné, že již v té době zde stál kostel, ne-li dříve. U lok. č. 15 – Kosice „Kvočna“ jsem uvedl nález románské dlaždice vyšehradského typu, pokud se nejedná o „kuriozitu“ přinesou z velké vzdálenosti do tvrze v Přestavkách, předpokládám její možný původ právě z kostela v Luhách.

Uvážíme-li existenci pohřebiště se záušnicemi, církevní stavbu minimálně gotického stáří, nález ostruhy s ploténkami, dva kilometry vzdálený nález románské dlaždice z poslední třetiny 11. století, zvláštní špatně přístupnou polohu na soutoku dvou řek, avšak zároveň na možném přechodu Cidliny a Bystřice a dva kilometry vzdálený depot železných předmětů z 9. století u Mlékosrb (*Profantová – Kašpárek 2012, 77-94*), dostáváme obraz koncentrace neobvyklých nálezů, které s opatrností interpretuji jako možný důkaz, že Luhy mohly být lokálním raně středověkým centrem, které plnilo funkce pozdějšího města Chlumce nad Cidlinou.³⁵

Vznik Luhů předpokládám nejméně v 10. století, ves zcela zanikla pravděpodobně v 16. století. Je možné, že k tomu došlo již dříve, neboť r. 1465 byl vytopen kostel v Luhách (*Sedláček 1887, 301*), ale o poškození zástavby se žádná zpráva nezachovala.

24) Nové Město „SZ od nádraží“ (*Mapa 27:24; Obr. 30:2-34*)

Sídliště se nalézá 220 m n. m. na šterkopiskové terase Starovodského potoka, dříve, před vznikem Velkochlumeckého rybníka leželo vedle Cidliny. Je možné, že dodnes se lokalita nezachovala celá a její část byla v minulosti odtěžena (prostor na jih od vyznačené polohy okolo železniční tratě). Podloží je tvořeno šterkopiskem, půdní pokryv fluvickou černicí. Území patří do 5. bonitní třídy dle tereziánského katastru.

³⁴ Dle inventární knihy Městského muzea v Novém Bydžově ji r. 1893 daroval do sbírky lesní Eckert v Luhách.

³⁵ Existenci románského kostela v Chlumci nad Cidlinou považuji za současného poznání za značně spornou (více *Žohová 2016, 30*).

Průměrný výnos pšenice činí 7,73 t/ha, žita 3,81 t/ha. Průměrná zpracovatelnost zeminy je 3,5, těžitelnosti 2,25.

Sídliště bylo objeveno zřejmě v r. 1993, neboť tehdy zde proběhl povrchový sběr pod vedením J. Kalfersta (*Bláha – Kalferst – Sigl 2004*, 80, č. 530). V r. 1996 měly být nalezeny při výkopu dálkových optických kabelů blíže neurčené archeologické objekty (*Bláha – Kalferst – Sigl 2004*, 80, č. 531), dokumentaci této akce se mi nepodařilo dohledat. Osobně včetně zapojení několika spolupracujících detektorářů jsem zde prováděl prospekce v r. 2015 a 2016.

Z lokality pochází keramika 10. až 15. století, ojedinělý typický starohradištní až středohradištní střep (*Obr. 30:6*) by mohl svědčit i o starším osídlení avšak na dataci sídliště do 9. století to zatím nestačí. Z lokality pochází několik mincí z 14. století (*Obr. 32:1-4*), mladším artefaktem je část ženského pásu z 16. – 17. století (*Obr. 32:5*, k dataci více *Musil 2011*, 25-26), u něho předpokládám spíše „hnojný“ původ než, že je dokladem užívání sídliště v novověku. Dále jsem na lokalitě pozoroval koncentraci železné strusky přesně v ploše středověkého sídliště, která by mohla dokládat výrobu nebo alespoň zpracování železa.

Dále byl na lokalitě nalezen např. měděný zlacený prsten s motivem lilie (*Obr. 32: 6*) z 13. až 14. století, podobný pochází z Dolních Rakous (viz *Theune et al. 2012*, Abb. 20, Kat. Nr. 192) a východního Pomořanska (*Sikora – Trciňski 2013*, 111, Ryc. 7); opaskové nákončí z 14. století (analogie viz *Musil 2016*, 6-9); měděné nákončí pochvy nože nebo tesáku (*Obr. 32:8*) může pocházet jak ze středověku, tak i z novověku a o sídlišti vypovídat nemusí; olovená destička (*Obr. 34:9*) se stopami po použití dutého průbojníku, stopy na něm interpretuji buď jako doklad výroby kožených předmětů anebo olovených koleček s otvorem. Je možné, že destička byla odseknuta z olovené hřivny, její šířka i průměr odpovídají hřivně z Bojné (*Haruštiak 2010*, 26, Tab. I:9) či olovenému pásu z Rudimova (*Pavelčík 1982*, 191-193).

Při pohledu na nálezy z této lokality si nelze nepovšimnout, že ze 40 artefaktů je pouze osm z jiného kovu než z olova a množství keramiky tam celkově nalezené (520 ks) svědčí o silně osídleném, ačkoli malém sídlišti (artefakty se soustředí pouze na ploše cca 50×50 m). Domnívám se, že lokalita byla pravděpodobně vyrabována a z plochy odneseny „sběratelsky cenné“ artefakty, naopak olovené tam byly bez zájmu ponechány a mezi nimi zůstalo i několik výše zmíněných artefaktů z jiného kovu. Lokalita je vedena ve Státním archeologickém seznamu a nalézá se blízko města i státní silnice, je

tedy bohužel dobře přístupná pro nelegální uživatele detektoru kovů. Celkový obraz lokality považují proto za silně zkreslený.

Sídliště vzniklo nejpozději v 10. století, bylo tvořeno pravděpodobně jednou větší sídelní jednotkou, snad dvorcem. Zaniklo z neznámého důvodu pravděpodobně v 2. pol. 15. století.

9 Výsledky práce

Z původně stanovených 26 katastrálních území jsem vyhodnotil 16 k. ú. (tj. 79,7 km², 68 % původně stanovené rozlohy území), ostatní nebyly zpracovány vzhledem k rozsahu a hloubce problematiky, jakož i nezbytnosti pramenné kritiky, což při uvedeném objemu dat zkomplikovalo situaci a vynutilo si zúžení rozsahu práce. Na závěry (zejm. statistické), které takto vycházejí pouze z určitého vzorku území, je nutné nahlížet jako na předběžné. Doplněním a kompletním vyhodnocením včetně podrobné revize pohřebišť či ojedinělých nálezů a porovnáním s podobnými studii v rámci České republiky i střední Evropy se plánuji podrobněji zabývat v budoucnu – např. v rámci diplomové práce.

Níže vyhodnocuji statistické a jiné údaje, které popisují jednotlivé lokality i celou zkoumanou oblast co do přírodních podmínek a na základě výpovědi historických pramenů písemných i archeologických. Jsou popsány nejen prvotní výsledky, ale předkládám i pohled na možné budoucí zpracování po shromáždění dat z celé vymezené oblasti. Podle toho je také třeba zacházet s grafy v této práci. Není-li v popisu grafu stanoveno jinak, byly analyzovány všechny lokality bez rozlišení datace; v budoucnu hodlám podrobněji vyhodnotit závislost na přírodních podmínkách u raně středověkých a u vrcholně středověkých lokalit zvlášť.

Průměr nadmořské výšky všech lokalit je 241 m n. m. (medián 240 m n. m.); nejnižše je položena lok. č. 23 – Nové Město „Luhy“ (219 m n. m.), nejvýše lok. č. 8 – Hvozdnice „Intravilán“ (275 m n. m.). Nejnižší bod ve zkoumané oblasti je přitom 215 m n. m. a nejvyšší 292 m n. m. (více v kap. č. 4.1). Souhrnný přehled o nadmořské výšce sídlišť podává *Graf 1*. K tomu lze doplnit, že nejnižší místa zkoumané oblasti leží v korytě Bystřice a jsou prakticky neobyvatelná stejně jako nejvyšší partie ve zkoumané oblasti, které se skládají ze štěrkopískových uloženin a zpravidla to jsou vrcholy se strmými svahy také nevhodnými k osídlení.

Dalším sledovaným prvkem byly geomorfologické jednotky. Jejich vymezení do určité míry odráží krajinný ráz (niva, plošina ad.) i vlastnosti půdy. Počet sídlišť v určité geomorfologické jednotce zobrazuje *Graf 2*. Ten doplňuje *Graf 3*, který ukazuje přibližnou rozlohu geomorfologických okrsků ve sledované oblasti; jejich rozlohu jsem

zjistil hrubým měřením na mapě *Geomorfologické jednotky*. Grafy jsou téměř shodné (!) – prokazuje to, že žádné území nedostávalo z tohoto hlediska přednost před jiným.

Z hlediska podloží hodnotí území *Graf 4*. Nejčastěji se sídliště nalézají na spraši (37% sídlišť) a na jílovcích (29%), nejméně na hlinito-kamenitém sedimentu. Porovnáním rozlohy jednotlivých druhů podloží ve sledovaném území z dostupných map by se dosáhlo věrohodnějšího výsledku a zjistila by se potenciální preference určitého podloží; zatím však nemám k dispozici data, která by to umožňovala. Na základě *Geologické mapy 1: 50 000* se dá nicméně odhadnout, že v celé (i v dosud nezkoumané) sledované oblasti je spraš na cca 35 km² a jílovce na 33 km², jsou tedy v téměř stejném rozsahu. V (nejen) této oblasti mohly být ve středověku mírně upřednostňovány sprašové půdy, ale musíme brát v úvahu, jak jsou spraše a jílovce ve sledovaném území rozmístěny. Zatímco spraš se nachází na obou březích Bystřice, jílovce téměř převážně jen na jih od ní mimo říční terasy (podrobněji v kap. č. 4.1). To znamená, že preference sprašového podloží by byla jen odrazem koncentrace sídlišť blízko řeky, aniž by musela souviset s podložím; to téměř souhlasí s *Grafem 6* – 33% sídlišť leží na terase řeky a podle *Grafu 4* leží 37% sídlišť na spraši. Spraš a jílovce se nalézají na přibližně 58% rozlohy oblasti, zároveň jsou sídliště z 66% rozmístěna na těchto podložích – zdá se tedy, že spraš a jílovce byly mírně upřednostňovány vůči ostatním. Zcela jednoznačně však, jak jsem zjistil terénním pozorováním, nebyly pro středověká sídliště vybírány hrubé štěrkopísky se značným podílem kamenů o velikosti 5 cm a více. Rozkládají se např. na jihozápadě Mlékosrbského lesa, na výběžku terasy Bystřice mezi Kratonohami a Roudnicí směrem k Puchlovickému písničku či na potočních terasách Třesického potoka mezi Kratonohami a Dobřenicemi. Všechny tyto polohy jsou dostatečně vzdálené od jiných středověkých sídlišť, terénně vhodné, ale přesto neosídlené (ani v pravěku).

V *Grafu 5* je znázorněno zastoupení sídlišť na jednotlivých půdních pokryvech, které byly sloučeny do hlavních typů – luvizemí (50% sídlišť), kambizemí (25% sídlišť) a černozemí (25% sídlišť). Přibližným měřením jejich rozlohy v *Půdní mapě ČR 1:250 000* jsem došel k závěru, že půdní pokryv zřejmě nehrál při výběru polohy k založení sídliště velkou roli. Celé zkoumané území pokrývají luvizemě z 56%, kambizemě z 21% a černozemě z 23%. Jednotlivé půdní typy jsou zastoupeny v téměř stejném poměru, jako je poměr zastoupení sídlišť, nicméně je možné, že po vyhodnocení celého

území se zvýší mírná převaha luvizemí, což by souhlasilo s výsledkem *Grafu 4* (vysvětlení viz komentář ke *Grafu 5*).

Vztah lokalit a vody ukazuje *Graf 6*. Porovnával jsem čtyři hlavní zdroje vody pramenná pánev, potok, řeku a umělý vodní zdroj, přičemž poslední jsem hypoteticky přiřadil k lokalitám, které jsou značně vzdáleny od ostatních zdrojů a lze předpokládat, že voda tam byla získávána převážně ze studní a bezodtokých rybníků. Výsledek grafu je prozatím překvapivě téměř vyrovnaný, s drobnou převahou řeky jako vodního zdroje (opakuji, že výsledek může být klamný).

Poměr typů poloh lokalit v krajině zobrazuje *Graf 7*. Vymezuji následující typy (aby bylo jasně srozumitelné, co která poloha znamená, dávám ke každé jeden příklad lokality): říční terasa (lok. č. 14 – Kosice „Intravilán“), říční niva (lok. č. 18 – Kosičky „V zelnici“), potoční terasa (lok. č. 12 – Chýšť „Nedabylice“), ve svahu (lok. č. 7 – Hubenice „Intravilán“), temeno plošiny (lok. č. 6 – Dobřenice „Intravilán“), rovina (lok. č. 20 – Lhota pod Libčany „Intravilán“). Opět jsou jednotlivé typy poloh zastoupeny téměř vyrovnaně.

Poloha lokalit v krajině je také obsahem *Grafu 8*, ve kterém je znázorněna orientace svahů ke světovým stranám na základě zobrazení terénu v mapě *DMR 5G*. Většina lokalit (58%) je svahově nevyhraněná (do sklonu 1° včetně). S tímto grafem souvisí *Graf 9*, jenž udává sklonitost svahu v promilích. Krajina je rovnoměrně pokryta sítí vesnic, byla využita téměř každá vhodná poloha, i když se nalézala ve svahu. Ostatně takových míst je spíše v celém zkoumaném území málo. Méně příznivou orientaci svahů pravděpodobně vyrovnávalo dobré klima (viz kap. č. 4.2).

Další grafy závisí převážně na tom, zda jsou sídliště zachycena v písemných pramenech. Právě *Graf 10* vyjadřuje, ke kolika lokalitám jsem písemné prameny dohledal. Podařilo se to u 21 lokalit z 24, jednu lokalitu považuji za nejisté doloženou (lok. č. 16 – Kosice „Přestavecko“), přesto že je velmi pravděpodobné, že patřila k zaniklým Přestavlkům, nicméně nelze to tvrdit zcela jistě. Dvě lokality nejsou v písemných pramenech zachyceny vůbec: lok. č. 3 – Barchov „SZ od Táborského rybníka“, protože je to sídliště ze střední doby hradištní, a lok. č. 24 – Nové Město „SZ od nádraží“, jejíž příslušnost k Písku je zatím neprokazatelná, stejně jako možnost, že

malé sídliště dalo základ Novému Městu, neboť vzniklo na protější straně bezejmenné vodoteče.

Graf 11 znázorňuje první písemné zmínky pro jednotlivé lokality. Jak lze z grafu vyčíst, nejstarší první písemné zmínky se váží až k počátku 14. století, nejmladší k polovině 15. a k počátku 16. stol. S *Grafem 11* souvisí *Graf 12*, který zobrazuje vznik sídlišť na základě výpovědi historických písemných i archeologických pramenů. Nejstarší sídliště vzniklo v 9. století, nejmladší v 15. stol., nejvíce však sídliště vznikala ve 14. století (33%). Pokud však vyhodnotíme pouze lokality, ze kterých jsou známy archeologické nálezy (ať již jeden keramický střep či stovky střepů), dostaneme odlišný obraz (*Graf 13*): sídliště vznikala nejvíce ve 13. století (29%). Nakonec jsem výběr zúžil pouze na lokality, které jsem detailně zkoumal, tzn., že jsou z nich desítky až stovky artefaktů a jde o sídliště zaniklá, umožňující získat bez klasického exkavačního výzkumu co nejvíce informací. Přesto, že takových lokalit bylo vyhodnoceno jen sedm (*Graf 14*), podávají naprosto jiný pohled na počátky osídlení než předešlé *Grafy 12* a *13*. Čtyři sídliště (57%) vznikla podle dosavadních nálezů v 10. století, dvě (29%) ve 13. století a jedno (14%) v 9. století.

Dalo by se očekávat, že tato sídliště byla z pohledu přírodních podmínek založena v nejúrodnějších polohách, v nivě Bystřice či na jejích terasách. Částečně tomu tak je, ale lok. č. 12 – Chýšť „Nedabylice“ (poč. v 10. stol.) – se nalézá na vůbec nejhorší půdě ve studované oblasti, jak dokládají *Mapy 5-9* i samotný popis sídliště. Druhou lokalitou mimo těsnou blízkost řeky je lok. č. 3 – Barchov „SZ od Táborského rybníka“ (vznik v 9. stol.), která leží na periférii studované oblasti, stranou od hlavních toků i větších sídlišť. Tyto dvě „kontrolní“ lokality potvrzují rozptýl sídlišť mimo předpokládanou hlavní krajinnou osu (Bystřici) již ve střední době hradištní.

Výše byly řešeny počátky osídlení, následně se věnuji jeho zániku. Evidují celkem devět lokalit z 24 (tj. 38%), které zanikly ve středověku či novověku. *Graf 15* ukazuje, že šest lokalit (67%) zaniklo až v 16. století, dvě lokality (22%) v 15. století (resp. spíše v jeho 2. pol.) a pouze jedna v 9. stol. (11%).

O doplňování sídelní sítě (resp. dosidlování území, vnitřní kolonizaci) mohou svědčit snad jen tři sídliště (13%), které mají v názvu „Lhota“ (lok.č. 5 – Bydžovská Lhotka „Intravilán“, lok. č. 10 – Chýšť „Haškova Lhota“ a lok. č. 20 – Lhota pod Libčany „Intravilán“ a později v novověku raabizační vsi (ty neeviduji).

Zajímavé informace přináší analýza počtu a skladby souborů movitých nálezů. Osobně jsem prováděl prospekci na 19 lokalitách (79%), ať s negativním či pozitivním výsledkem, ze 17 z nich (71%) pocházejí středověké nálezy. Přitom jsem registroval, ať v literatuře či převážně vlastními sběry na 12 lokalitách (50%) i pravěké osídlení do vzdálenosti 500 m od středověkého sídliště. Je možné, že procento je ve skutečnosti mnohem vyšší vzhledem k tomu, jaké problémy jsou spojeny se sběry a výzkumy v intravilánech (viz kap. č. 6.2.1.1). Eviduji pravěké osídlení z neolitu, doby bronzové a halštatské (resp. z období popelnicových polí), doby laténské a doby římské. Osídlení z neolitu je doloženo na 11 lokalitách (92%), z mladší doby bronzové až doby halštatské na sedmi lokalitách (58%), v době laténské na pěti lokalitách (42%) a z doby římské na dvou lokalitách (17%).

Z raného a vrcholného středověku (do konce 13. století) eviduji následující artefakty cizího původu či s analogiemi převážně ze zahraničí: čtyři avarská kování (*Obr. 1:11, 16:6, 27:8-9*), karolinskou průvlečku opasku (*Obr. 16:7*), uherský follis Bély III. (*Obr. 7:2*), míšeňský olovený brakteát Jindřicha Osvíceného (*Obr. 15:4*), zoomorfní kování pochvy nože z Polska (*Obr. 16:8*) a nášivku s erbem také z Polska (*Obr. 16:3*).

Ze 14. až 16. století pocházejí pouze dva předměty (snad) cizího původu, a to spínadlo (*Obr. 16:1*) s analogií z Braniborska a článek novověkého pásu (*Obr. 32:5*) patřící do skupiny tzv. norimberského šmejdu. Z cizích mincí v tomto období přihlížím pouze ke grošům, drobné nominály opomím od závěru 14. století, protože odrážejí spíše měnu zde běžně užívanou než propojení zkoumaného území se střední Evropou; o tom svědčí např. složení depotu z Králova Dvora u Berouna (*Radoměřský 1976*). Patří sem durynský groš Baltazara Durynského (*Obr. 9:4*) a mimo sídliště nalezený depot, který mimo jiného obsahoval svídnické brakteáty s kančí hlavou a krakovský groš Kazimíra III. Velikého (viz úvod ke k. ú. Libčany).

Přes importy se dostáváme k otázce, zda sledovaným územím procházela obchodní stezka. Nejbližší polská (kladská) stezka měla vést z Prahy přes Bydžovsko na Jaroměř a dál do Kladské kotliny (k průběhu stezky např. *Musil 2009, 165-167* s další literaturou). Starý Bydžov byl dle *K. Kuči (1995, 35-36)* nejpozději ve 13. století trhovou vsí a jeho prvně doložený majitel k r. 1186 byl kladský (!) kastelán (*tamtéž*).

Zdá se, že Urbanickou brázdu stezka spíše mýjela. Je však důležité připomenout, že její hlavní trasa mýjela také Hradec Králové, který je obecně považován za centrum severovýchodním Čech nejméně od 10. stol. (*Bláha – Sigl 2014*, 7-8). Pro nejvýhodnější trasu Praha – Kladsko bylo jednodušší se Hradci Králové vyhnout, ale s nejvyšší pravděpodobností můžeme přepokládat, že obchodníci a další cestující mířili zcela jistě i tam. Pak ovšem museli při cestě z Prahy překonat Cidlinu u Chlumce nad Cidlinou a nejsnazší cestou po terase Bystřice projít skrze studované území k Hradci Králové.

Dokladem obchodní činnosti a peněžních vztahů obecně ve sledovaném území jsou vesměs mince, mezi další artefakty, které prokazatelně sloužily k obchodu, patří rameno vážek (*Obr. 16:22*) a závaží ze železa plátovaná bronzovým plechem nebo olovená (*Obr. 12:16, 16:21, 28:7*), další závaží pocházejí ze sídlišť dosud zde nezpracovaných. Obchodem do oblasti přicházelo kromě výše uvedených importů bezesporu olovo, ať ve formě suroviny nebo výrobků (např. *Obr. 19-20*), velmi pravděpodobně ze Slezsko-krakovské vysočiny, kde se těžilo nejpozději od 2. pol. 11. stol. (více *Macháček – Měchura 2013*, 275-276). Olovo bylo vedlejším produktem při těžbě stříbra (zároveň ale potřebné pro jeho výrobu), jeho těžba je v Čechách doložena přibližně od 40. let 13. století (*Hejhal 2009*, 136), z toho vyplývá, že k nám bylo dováženo nejméně v 11. až 13. století.

Je otázkou, zda mohla sledovaná oblast poskytovat jako protihodnotu i jiné zboží než zemědělské výrobky; domnívám se, že to mohlo být železo, které se snad těžilo v nivě Bystřice jako bahenní ruda³⁶. Kusy železné strusky³⁷ jsem pozoroval na lok. č. 18 –Kosičky „V zelnici“, 24 – Nové Město „SZ od nádraží“ a na řadě dalších dosud nezpracovaných lokalit blízko Bystřice. Zpracování bahenní rudy je doloženo ve 13. století z 20 km vzdálených Plotiště nad Labem (*Vokolek 1975*, 24-25; *Bláha- Sigl 2014*, 59)³⁸, ve studované oblasti samé však zatím obecně chybí.

³⁶ Na většině nalezených předmětů z jakéhokoliv kovu (před konzervací i na stříbrných mincích) lze pozorovat i značné krusty oxidů železa (např. *Obr. 15:2, 16:16, 17:4*), to dokládá jeho silnou přítomnost v nivní půdě.

³⁷ Struska je rozptýlena po sídlišťích nejspíše z důvodu užívání nadzemních šachtových pecí. Vyvozuji tak z nákresu pece u *V. Souchopové (1986, Obr. 13)*; pec je sotva zahlobena do podloží, tzn. při orbě dojde kompletně k její destrukci. Mohly být použity i vtesané zemní pece (*Souchopová 1986, Obr. 28:1, 4-5*), ty by se nacházely na hraně říčních a potočných teras.

³⁸ V blízkosti sledovaného území byl v nedávné době při ZAV vyvolaném stavbou nového mostu v Chlumci nad Cidlinou (MVČ HK, vedoucí R. Bláha) odkryt objekt předběžně datovaný do 13. století,

Na závěr této kapitoly jsem porovnal zjištěné výsledky s výsledky některých dalších studií, které vyhodnocují osídlení v určité oblasti v průběhu středověku. *J. Frolík a J. Sigl (1995, 41)* prokázali osídlení již ve střední době hradištní na celém území okresu Chrudim; tento údaj mohu srovnat pouze se zjištěním, že ve střední době hradištní bylo osídlení rozptýleno mimo nejbližší okolí Bystřice. Dále autoři zjistili postupné zahušťování sídelní sítě až do 1. pol. 13. století, v té době mělo dle jejich slov dojít ke zlomu a úplné změně ve struktuře osídlení – ke koncentraci blízkých sídlišť v jednu vrcholně středověkou vesnici (v jejich pojetí primární bod) a tím k zániku značného množství menších starších sídlišť (srovnej *Sigl – Frolík 1995, 49-51*). Tento jev se v mé zkoumané oblasti zatím neprojevuje. Vztahy zaniklých a nynějších sídlišť plánuji řešit podrobněji v rámci diplomové práce.

M. Ježek (2007, 531-532) i *P. Drnovský (2013, 37-38)* zjistili kontinuitu zaniklých sídlišť na jednom místě od střední doby hradištní po 13. století, občas až do 1. pol. 14. a vzácně do 15. století. Na území sledovaném v této práci neviduji zánik ve 13. století ani u jediné lokality (až na k. ú. Roudnice, které jsem dosud nepopsal, se jedno takové sídliště nalézá). Zjistil jsem spíše naopak vznik sídlišť ve 13. století a následnou kontinuitu do přelomu 15. a 16. století nebo dodnes.

Území ve studii *P. Dreslera a J. Macháčka (2013)* je značně vzdáleno geograficky a lze očekávat, že i kulturně a historicky, tj. že děje, které probíhaly okolo velkomoravských center, se nedají srovnávat s menším regionem bez významného centra ve východních Čechách. Přesto jsem provedl srovnání, jejichž výsledky považuji za zajímavé. Porovnal jsem počet sídlišť na km² v jejich sledované oblasti (*Dresler – Macháček 2013, 692, Tab. 3*) s počtem sídlišť ve své práci. Není asi překvapivé, že ve střední době hradištní vykazuje dolní Podýjí 3,8krát více sídlišť než Urbanická brázda. Ale v mladší době hradištní eviduji v Urbanické brázdě 1,13krát více sídlišť a ve vrcholném středověku dokonce 1,6krát více sídlišť než v dolním Podýjí. Důvodem, proč tomu tak, je nejspíše postupný přesun sídlišť z nivy (*Dresler – Macháček 2013, 692, Tab. 3*) a zánik 30% sídlišť v mladší době hradištní spjatý s opuštěním centrálních lokalit (patrně jen jedna z příčin; více *Dresler – Macháček 2013, 694*). Dále autoři došli k pozoruhodnému výsledku při srovnání středohradištní a mladohradištní hustoty střepů z povrchových sběrů (*Dresler – Macháček 2013, 684, Obr. 8*). I přes počet lokalit v

který obsahoval značné množství železné strusky a mazanice. Nález pravděpodobně svědčí o výrobě železa na břehu řeky Cidliny.

Podyjí, který ve střední době hradištní byl vůči mladší době hradištní téměř dvojnásobný, je hustota keramických střepů ve střední době hradištní z hlediska povrchových sběrů velmi slabá. Podle mých terénních pozorování to odpovídá situaci na lokalitách v Urbanické brázdě. Vysvětluji si to několika možnými způsoby: keramika střední doby hradištní se v ornici špatně dochovává (středohradištní nádoby nejsou zpravidla tak kvalitně vypáleny jako mladohradištní); lokality, i když početné, byly osídleny jen malým počtem obyvatel; byly mnohem více využívány nádoby z organického materiálu (dřevěné aj.); anebo v mladších obdobích středohradištní keramiku na sídlišti jeho obyvatelé jednoduše natolik poškodili svými aktivitami, že ji není dnes možné jednoznačně datovat; nejspíše jde ale o kombinaci všech čtyř možností.

10 Závěr

Analýzou shromážděných údajů se podařilo dojít k některým dále využitelným zjištěním. Z hlediska přírodních podmínek se zatím zdá, že nehrály při výběru místa pro sídliště významnou roli. Neprokázala se koncentrace sídlišť v určité geomorfologické jednotce, ale zdá se, že se osídlení mírně soustředí na březích a v nivě Bystřice. Dále jsem zjistil, že spraš a jílovce byly mírně upřednostňovány vůči jiným druhům podloží a ani jedna lokalita neleží na štěrkopískovém podloží, ze kterého se uvolňují do ornice velké kameny. Neprokázal jsem preferenci určitého půdního typu, překvapivě ani poloha v krajině (v nivě, na temeni plošiny...) nepůsobila podstatné rozdíly.

Podrobným rozbořem nejen archeologických, ale i písemných pramenů jsem zjistil, že v několika případech v literatuře figuruje jejich chybný výklad, který mimo jiné vedl k tomu, že všechny lokality ve sledovaném území jsou písemně doloženy až od 14. století (běžný jev, který zaznamenal např. *J. Žemlička 1980, 14*)³⁹. S tím je přitom v rozporu archeologické datování lokalit; nejstarší lokality patří podle movitých nálezů do střední doby hradištní. I v malém vzorku, který jsem posuzoval, má přes 50% sídlišť počátky právě ve střední době hradištní. Je překvapivé, že už v tomto období evidují jedno sídliště založené na té nejhorší půdě ve sledované oblasti. Středohradištní lokality byly obecně rozptýleny v celé sledované oblasti, nejen na nejlepších půdách a okolo řeky. Tímto problémem, již nastíněným výše, se plánuji zabývat v širším kontextu v diplomové práci.

Téměř 40% lokalit v minulosti zaniklo a nebylo již nikdy obnoveno. Nejvíce sídliště zanikala na přelomu 15. a 16. století. Největší vliv na zánik sídlišť mělo slučování vesnic do velkých panství, ale nevyklučuji ani souvislosti s husitskými či poděbradskými válkami, popřípadě vyměřením přímých dědiců, které často vedlo letitým soudním sporům o vlastnictví dané vsi, ani další příčiny.

Během prospekci provedených na 80% lokalit v dosud zpracované oblasti jsem prokázal bohatství hmotné kultury venkova, pokud jde o předměty z kovu: vyrovná se i nálezovým souborům z leckterých měst v 9. až 15. století. Hmotná kultura venkova byla tedy patrně bohatší, než se dosud předpokládalo, přičemž zároveň nelze pochybovat, že

³⁹ Pokud by vesnice v sledované oblasti byly např. součástí domény Opatovického kláštera, zcela jistě by obraz osídlení podle písemných pramenů vypadal jinak (srovnej s vesnicemi u *Nohejlové 1925, 13-22, 76-96*).

podobné či spíše luxusnější předměty se vyskytovaly jistě ve městech, kde ale nejsou doloženy tak často, jak bychom čekali. Domnívám se, že jednou z příčin může být nevhodné či kontaminované podloží, které se objevuje v celé řadě našich měst. Předměty z kůže a dřeva bývají velmi dobře zachovalé, naopak po kovech zůstane často jen zelená stopa oxidu mědi; při výzkumu je snadné přehlédnout drobný nález, který má v případě dochování stejnou barvu jako okolní půda.

Při prospekcích jsem objevil i nové pravěké lokality či rozšířil jejich dosavadní nálezový fond. Práce, která by se zabývala pravěkým osídlením v sledované oblasti, by nepochybně přinesla také řadu zajímavých výsledků.

11 Seznam pramenů, použité literatury a internetových zdrojů

11.1 Prameny

Falta, P. 2006: Libčany. Kostel nanebevzetí Panny Marie: koncept stavebně historického průzkumu. [Semestrální práce.] Praha, České vysoké učení technické, Fakulta architektury.

Drnovský, P. 2010: Archeologický výzkum v pískovně Obědovice v roce 2010. [Nálezová zpráva.] Hradec Králové, Univerzita Hradec Králové, Filozofická fakulta, Katedra archeologie.

Kalferst, J. 1992: Zpráva pro investora. Hradec Králové, AO MVČ HK.

Kalferst, J. – Benešová, J. 1996: Záchranný výzkum v Obědovicích: pískovna I – „Na požárce“, sezona 1996. [Nálezová zpráva.] Hradec Králové, AO MVČ HK.

Knor, A. 1935: Libčany: únětické kostr. hroby, plátěn. žár. hrob, hrad. kostr. hroby. [Nálezová zpráva.] Archiv nálezových zpráv Archeologického ústavu AV v Praze, čj. 1092/35.

Sedláček, V. A. – Pacák, F. 1876: Lhota p. Libčany. Památník 1876/1905. [Kronika obce.] Uloženo ve Státním okresním archivu v Hradci Králové, NAD 810.

Sommer, J. G. 1835: Das Königreich Böhmen: statistisch-topographisch dargestellt III. Bidschower Kreis. Prag.

Vávra, M. 1973: Hlášení o záchranném výzkumu v Roudnici (okr. Hradec Králové). [Nálezová zpráva.] Hradec Králové, AO MVČ HK.

Edice pramenů:

AČ 1: Archiv český čili staré písemné památky české i moravské 1. (Red. F. Palacký). Praha 1840.

AČ 2: Archiv český čili staré písemné památky české i moravské 2. (Red. F. Palacký). Praha 1842.

AČ 3: Archiv český čili staré písemné památky české i moravské 3. (Red. F. Palacký). Praha 1844.

AČ 16: Archiv český čili staré písemné památky české i moravské 16. (Red. J. Kalousek). Praha 1897.

- AČ 17*: Archiv český čili staré písemné památky české i moravské 17. (Red. J. Kalousek). Praha 1899.
- AČ 31*: Archiv český čili staré písemné památky české i moravské 31. (Red. G. Friedrich). Praha 1921.
- CDB I*: Codex diplomaticus et epistolarius regni Bohemiae I. (Ed. G. Fridrich). Praha 1904-1907.
- CDB II*: Codex diplomaticus et epistolarius regni Bohemiae II. (Ed. G. Fridrich). Praha 1912.
- CDB IV/1*: Codex diplomaticus et epistolarius regni Bohemiae IV. (Ed. J. Šebánek – S. Dušková). Praha 1957.
- CDM I*: Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae I. (Ed. A. Boček). Olomouc 1836.
- CIM II/1*: Codex juris bohemicus II. (Ed. H. Jireček). Praha 1896.
- FRB III*: Fontes rerum bohemicarum 3. (Ed. J. Emler). Praha 1882.
- Chalupa, A. et al. 1964*: Tereziánský katastr český. Svazek I. Rustikál (kraje A-CH). Praha.
- LC I/1*: Libri primus confirmationum ad beneficia ecclesiastica pragensem per archidioecesim nunc prima vice typis editus 1. (Ed. F. A. Tingl). Praha 1867.
- LEr I*: Libri erectionum. Archidioecesis pragensis. Saeculo XIV. et XV. Liber I. (Ed. C. Borový). Praha 1875.
- RBM I*: Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae I. (Ed. K. J. Erben). Praha 1855.
- RT I*: Reliquiae tabularum terrae regni Bohemiae anno MDXLI igne consumptarum I. (Ed. J. Emler). Praha 1870.
- RT II*: Reliquiae tabularum terrae regni Bohemiae anno MDXLI igne consumptarum II. (Ed. J. Emler). Praha 1872.
- RTV*: Reliquiae tabularum terrae citationum vetustissimae. Nejstarší zbytky desk zemských půhonných. (F. Dvorský – J. Emler). Praha 1868.
- SLČ*: Dílo Františka Palackého. Staří letopisové čeští: od roku 1378 do 1527 čili pokračování v kronikách Přibíka Pulkavy a Beneše z Hořovic z rukopisů starých vydané. Svazek 2. (F. Palacký). Praha 1941.
- Pitter, J. B. 1762*: Thesaurus absconditus in agro seu monasterio Brzewnoviensi prope Pragam Ord. Sancti Benedicti S. Guntherus confessor & Heremita... – Brunae.

11.2 Literatura

Citačním vzorem pro práci byly pokyny pro autory periodika *Archeologie východních Čech* (*Redakce 2011*, 162-165). Užil jsem je především v případě webových odkazů, jinak se obecně shodují s citačním formátem *Archeologických rozhledů*. Citování webových odkazů je v *Archeologických rozhledech* (porovnány ročníky 2011 – 2014) nejednotné a norma ISO 690 je (nejen) z mého pohledu pro citování v archeologii nevhodná.

U citací internetových odkazů v textu práce uvádím namísto roků vydání data stažení, jak je obvyklé. Případy, ve kterých lze zjistit, v jakém období vznikl daný obsah, jsou naprosto ojedinělé. Uvádět např. citaci ve stylu *Půdní mapa ČR 1:250 000 2015* z mého pohledu působí poněkud rušivě v textu a ani neplní účel, tj. neodpovídá roku vytvoření obsahu.

Anonym 1902: Osada. In: J. Otto (ed.), *Ottův slovník naučný, Ilustrovaná encyklopaedie všeobecných vědomostí*, Díl 18, Navary-Oživnutí, Praha, 904.

Anonym 1907: Ves. In: J. Otto (ed.), *Ottův slovník naučný, Ilustrovaná encyklopaedie všeobecných vědomostí*, Díl 26, U-Vusín, Praha, 596.

Anonym 1911: Luhy: zaniklá osada, chov bažantů, pověst Jan za chrta dán!. Praha.

Bailey, G. 2004: Buttons & Fasteners. 500BC – AD1840. Witham.

Beneš, J. – Pokorný, P. 2001: Odlesňování východočeské nížiny v posledních dvou tisíciletích: Interpretace pyloanalytického záznamu z olšiny Na bahně, okr. Hradec Králové. *Archeologické rozhledy* 53, 481-498.

Benešová, J. 1994: Slovanský šperk ve východních Čechách. Rkp. diplomové práce FF MU v Brně.

Benešová, J. 1995: Příspěvek ke slovanskému osídlení východních a severovýchodních Čech. *Pojizerský sborník* 2, 110-141.

Benešová, J. – Fejtová, P. 2000: K metodice prostorové identifikace archeologických nálezů pro potřeby památkové péče. (*Zprávy České archeologické společnosti - Supplément* 41.) Praha.

Beranová, M. – Kubačák, A. 2010: Dějiny zemědělství v Čechách a na Moravě. Praha.

- Bernhardt, L. 2009: Schloss und Schlüssel: über 2000 Jahre Geschichte in Bildern. München.*
- Biederman, J. 2013: Kule, sanytr, dílo ohnivé a šípy. Příspěvek k historickému vývoji munice a palných zbraní v 15. a 16. století. Historie a vojenství 62/1, 4-14.*
- Bláha, Z. 2005: Osobnosti královéhradeckých kancionálů: erby a podobizny mecenášů a tvůrců iluminovaných církevních zpěvníků ze šestnáctého a počátku sedmnáctého století. Hradec Králové.*
- Bláha, R. – Horník, P. 2015: Výzkum pozůstatků slovanského mohylníku na Slezském Předměstí v Hradci Králové. In: K. Sklenář (red.), Archeologické výzkumy v Čechách 2014. Sborník referátů z informačního kolokvia, Zprávy České archeologické společnosti – Supplément 97, Praha, 40.*
- Bláha, R. – Sigl, J. 2014: Svědectví archeologických nálezů: o počátních města Hradce Králové. Hradec Králové.*
- Bláha, R. – Hejhal, P. – Skala, J. 2013: Raně středověké olověné artefakty z katastru Roudnice (okr. Hradec Králové). In: P. Boroń (ed.), Argenti fossores et alii. Znaczenie gospodarcze wschodnich części Górnegó Śląska i zachodnich krańców Małopolski w późnej fazie wczesnego średniowiecza (X–XII wiek), Wrocław, 289-305.*
- Bláha, R. – Kalferst, J. – Sigl, J. 2004: Přírůstky archeologické sbírky hradeckého muzea v letech 2000 – 2003. Zpravodaj muzea v Hradci Králové 30, 3-142.*
- Blažková, G. – Vepřeková, J. 2015: Nálezy hmotné kultury z renesančních odpadních jám z Pražského hradu. Díl I. Katalog. Castrum Pragense 13. Praha.*
- Bošek, V. 1940: Místopis a veřejná správa politického okresu novobydžovského. Nový Bydžov.*
- Brádle, V. 2011: Nález mincí z obce Kosičky. Příspěvek k typologii pražských grošů Vladislava II. Jagellonského. Fontes musei reginaehradecensis 19. Hradec Králové.*
- Brádle, V. – Bláha, R. – Skala, J. 2015: Středověký depot z Radíkovic. Platidla 13. století. Fontes musei reginaehradecensis 21. Hradec Králové.*
- Cach, F. 1970: Nejstarší české mince I. České denáry do mincovní reformy Břetislava I. Praha.*
- Cach, F. 1972: Nejstarší české mince II. České a moravské denáry od mincovní reformy Břetislava I. do doby brakteátové. Praha.*

- Cach, F. 1974: Nejstarší české mince III. České a moravské mince doby brakteátové. Praha.*
- Cvrček, F. 2012: Lhota pod Libčany. Lhota pod Libčany.*
- Dresler, P. – Macháček, J. 2013: Vývoj osídlení a kulturní krajiny dolního Podují v raném středověku. Archeologické rozhledy 65, 663-705.*
- Černý, E. 1979: Zaniklé středověké osady a jejich plužiny. Metodika historickogeografického výzkumu v oblasti Dražanské vrchoviny. Praha.*
- Černý, E. 1992: Výsledky výzkumu zaniklých středověkých osad a jejich plužin. Brno.*
- Demek, J. – Mackovčín, P. et al. 2006: Hory a nížiny. Zeměpisný lexikon ČR. Brno.*
- Dostál, B. 1966: Slovanská pohřebiště ze střední doby hradištní na Moravě. Praha.*
- Dresler, P. 2002: Esovité záušnice a některé problémy s nimi spojené. Rkp. diplomové práce FF MU v Brně.*
- Drnovský, P. 2007: Středověké osídlení na horním toku řeky Bystřice. Ústí nad Orlicí.*
- Drnovský, P. 2013: Nástin vývoje hmotné kultury na sídlech nižší šlechty na příkladu vybraných lokalit východních Čech. Živá archeologie 15/1, 45-52.*
- Droberjar, E. 2002: Encyklopedie římské a germánské archeologie v Čechách a na Moravě. Praha.*
- Dvořák, M. 2014: Ovlivnění krajinné struktury Urbanické brázdy těžbou šterkopísků. Rkp. diplomové práce FP UP v Olomouci.*
- Egan, G. – Pritchard, F. et al. 2002: Medieval finds from excavations from London: 3. Dress accessories c. 1150 – c. 1450. London.*
- Faltysová, H. – Mackovčín, P. – Sedláček, M. 2002: Chráněná území ČR V. Královéhradecko. Praha.*
- Musil, F. 2009: Geografické podmínky, osídlení, hospodářské a sociální vztahy východních Čech v 11. -12. století. In: O. Felcman (ed.), Dějiny východních Čech v pravěku a středověku (do roku 1526). Praha.*
- Fingerlin, I. 1971: Gürtel des hohen und späten Mittelalters. München.*
- Frolík, J. – Sigl, J. 1995: Chrudimsko v raném středověku. Vývoj osídlení a jeho proměny. Hradec Králové.*
- Gojda, M. 2004: Letecká archeologie a dálkový průzkum. In: M. Kuna (ed.), Nedestruktivní archeologie, Praha, 49-116.*

- Gojda, M. – John, J. et al. 2013: Archeologie a letecké laserové skenování krajiny. Plzeň.*
- Habovštiak, A. 1985: Stredoveká dedina na Slovensku. Bratislava.*
- Hajšman, J. et al. 2009: Příručka amatérského archeologa aneb do mrtvých se nekope. Praha.*
- Haruštiak, J. 2010: Olovené predmety zo slovanského hradiska Bojná-Valy. Študijné zvesti 47, 25-39.*
- Havrda, L. 2009: Střípky z historie a současnosti Luhů. Chlumecké listy 39/11, 43-45.*
- Hejlová, D. – Nechvátal, B. 1970: Raně středověké dlaždice v Čechách, Památky archeologické 61, 100-183, 395-471.*
- Hejhal, P. 2000: Mohylová pohřebiště raného středověku na území Čech se zvláštním zřetelem k východočeské oblasti. Rkp. diplomové práce FF MU v Brně.*
- Hejhal, P. 2009: Pravěké a raně středověké osídlení české části Českomoravské vrchoviny. Rkp. doktorské dizertační práce FF MU v Brně.*
- Honza, J. 1892: Kosterní hroby praehistorické doby nejmladší. Památky archeologické 15, 623-628.*
- Horák, J. 2004: Středověké osídlení v povodí Dědiny. Rkp. diplomové práce FF UK v Praze.*
- Horyna, V. 1941: Pověsta z kraje Malátova a Klicperova. Nový Bydžov.*
- Horyna, V. 1968: Vlastivěda Královéhradecka. Kulturní a hospodářský snímek okresu. Hradec Králové.*
- Hrubý, V. 1936: Tři studie k české diplomatice. (Ed. J. Šebánek). Spisy filosofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně 42. Brno.*
- Hrubý, P. et al. 2012: Středověký úpravnický a hornický areál Cvilínek u Černova na Pelhřimovsku. Památky archeologické 103, 339-418.*
- Chmielowiec, S. – Kašpar, V. – Zdaniewicz, R. 2013: Sedláci a vojáci: nálezy militarií a železných nožů ze záchranného archeologického výzkumu dvou středověkých a novověkých hospodářských dvorů v Praze-Vokovicích. Archeologie ve středních Čechách 17, 275-314.*
- Chorvátová, H. 1998: K významu lunicových přívěsků z včasnostředověkých pohřebisk střednej Európy. Praehistorica 23, 135-140.*
- Ježek, M. 2007: Jaroměřsko v raném středověku. Archeologické rozhledy 59, 523-570.*

- Jizba, J. 1931: Místopis a veřejná správa politického okresu Novobydžovského. Nový Bydžov.*
- Kadlec, K. 1901: Město. In: J. Otto (ed.), Ottův slovník naučný, Ilustrovaná encyklopaedie všeobecných vědomostí, Díl 17, Median-Navarrete, Praha, 166.*
- Kalferst, J. 1997: Záchranný výzkum v Obědovicích – Pískovna I – „Na požárce“, sezona 1996. Zpravodaj muzea v Hradci Králové 23.*
- Kalferst, J. – Sigl, J. – Vokolek, V. 1999: Přírůstky sbírky AO MVČ v Hradci Králové za roky 1998 a 1999. Zpravodaj muzea v Hradci Králové 25, 3-37.*
- Kašpar, J. 1847: Zpráva o pohanském pohřebišti blízce Libčan w kraji Králové Hradeckém. Časopis Českého Museum sv. 2, 220-222.*
- Kašpárek, F. J. (2016): [v tisku]. In: ? (red.), Denárový poklad Pardubického kraje: Katalog nálezů českých mincí z konce 10. století z Chýště.*
- Klápště, J. 2012: Proměna českých zemí ve středověku. Praha.*
- Kohoutek, J. – Militký, J. 2003: Hromadný nález římských mincí a bronzové spony z doby římské ze Starého města u Bruntálu. Pravě NŘ 13, 405-424.*
- Korený, I. (rec.) 1996: Frolík, J. – Sigl, J., Chrudimsko v raném středověku. Vývoj osídlení a jeho proměny. Hradec Králové 1995. Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity 45, 108-109.*
- Kořán, I. 1959: Románská dlaždice z Přestavlké tvrže. Hradecký kraj 3, 424-426.*
- Koscelník, P. – Kypta, J. – Savková, J. 2013: Dobývání hradu Siónu roku 1437. Povrchový průzkum palebných postavení obláhatelů. Archeologické rozhledy 65, 574-598.*
- Koudelka, J. 1908: Dvacet let práce musea a musejního spolku v Nov. Bydžově. Nový Bydžov.*
- Křenová, K. 2007: Dlaždice vyšehradského typu. Rkp. diplomové práce FF UK v Praze.*
- Křivánek, R. – Kuna, M. 2004: Průzkum detektory kovů. In: M. Kuna (ed.), Nedestruktivní archeologie, Praha, 185-194.*
- Křížek, P. – Řezník, M. 1992: Hrady, zámky a tvrže na Královéhradecku. Historický průvodce. Hradec Králové.*
- Kuča, K. 1995: Chlumecko a Novobydžovsko. Historie a architektonické památky Pocidliní I, II. Hradec Králové.*

- Kuna, M. 1994:* Archeologický průzkum povrchovými sběry. Zprávy České archeologické společnosti – Supplément 23. Praha.
- Kuna, M. 2004a:* Nedestruktivní terénní postupy v archeologii. In: M. Kuna (ed.), Nedestruktivní archeologie, Praha, 15-30.
- Kuna, M. 2004b:* Povrchový sběr. In: M. Kuna (ed.), Nedestruktivní archeologie, Praha, 305-352.
- Kuna, M. 2004c:* Prostorová archeologie. In: M. Kuna (ed.), Nedestruktivní archeologie, Praha, 445-490.
- Lutovský, M. 1998:* Dvacet džbánů medoviny a bezbožné kratochvíle: o pohřbívání trochu jinak. Archeologické rozhledy 1998, 790-800.
- Mařík, J. 2009:* Libická sídelní aglomerace a její zázemí v raném středověku. *Dissertationes Archaeologicae Brunenses/Pragensesque* 7. Praha.
- Macháček, J. – Měchura, R. 2013:* Raně středověké olovo z jižní Moravy a hutnické centrum na Slezsko-krakovské vysočině. In: P. Boroń (ed.), *Argenti fossores et alii. Znaczenie gospodarcze wschodnich części Górnegó Śląska i zachodnich krańców Małopolski w późnej fazie wczesnego średniowiecza (X–XII wiek)*, Wrocław, 275-287.
- Mazáčová, P. 2012:* Opasek jako symbol a součást středověkého oděvu. Příspěvek k hmotné kultuře českého středověku. Praha.
- Málek, V. 1996:* Dějiny obce Dobřenice na Královéhradecku (Od doby nejstarších do roku 1945). Dobřenice.
- Málek, V. 2011:* Statek a ves Kratonohy ve světle nejstarších zpráv (Od počátku 14. do konce 15. století). *Královéhradecko* 8, 45-63.
- Meduna, P. – Černá, E. 1992:* Ke struktuře osídlení raného středověku v SZ Čechách. *Archeologické rozhledy* 44, 77-93.
- Měchurová, 1989:* Nálezy bronzových předmětů ze zaniklé středověké osady Konůvky (okr. Vyškov). *Archaeologia historica* 14, 473-488.
- Militký, J. 2013:* Archeologie, depoty a detektory. In: L. Smejtek – M. Lutovský – J. Militký, *Encyklopedie pravěkých pokladů v Čechách*, Praha, 47-49.
- Musil, J. 2011:* Raně novověké kovové článkové ženské opasky (tzv. Brautgürtel). *Východočeský sborník historický* 20, 21-52.
- Musil, J. 2016:* Zajímavé středověké nákončí opasku ze Zaječic. *Chrudimské listy vlastivědné* 25, 6-9.

- Nekuda, V. 1985: Mstěnice 1. Zaniklá středověká ves u Hrotovic. Hrádek – tvrz – dvůr – předsunutá opevnění. Brno.*
- Neuhäuslová, Z. et al. 1997: Mapa potenciální přirozené vegetace České republiky. Praha.*
- Neustupný, E. 1986: Sídlní areály pravěkých zemědělců. Památky archeologické 77, 226-234.*
- Novák, M. 2014: Pohřebiště ze střední až mladší doby bronzové a z doby hradištní ve Hvozdnici. In: K. Sklenář (red.), Archeologické výzkumy v Čechách 2013. Sborník referátů z informačního kolokvia, Zprávy České archeologické společnosti – Supplément 93, Praha, 8.*
- Novák, P. 2000: Kategorizace zpracovatelnosti půd podle půdních podmínek. Farmář 2, 29-31.*
- Novák, D. – Vařeka, P. 2012: Tvrze na Rokycansku. Archaeologia historica 37/2, 445-459.*
- Novobilský, M. 2008: Obléhání hradu Lopaty. Rekonstrukce obléhání hradu z roku 1432-1433. Plzeň.*
- Ossowski, W. 2014: Equipment and personal belongings from the Copper Ship. In: W. Ossowski (red.), The copper ship. A medieval shipwreck and its cargo, Gdańsk, 339-386.*
- Ottaway, P. – Rogers, N. 2002: Craft, industry and everyday life: finds from medieval York. The Archaeology of York, The small finds 17/15. York.*
- Pavelčík, J. 1982: Depot olověných předmětů z Rudimova (okr. Gottwaldov). Vlastivědný věstník moravský 34/2, 191-194.*
- Pavlík, Č. – Vitanovský, M. 2004: Encyklopedie kachlů v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Ikonografický atlas reliéfů na kachlích gotiky a renesance. Praha.*
- Pedersen, U. 2008: Weights and balances. In: D. Skre (ed.), Means of exchange. Dealing with the silver in the Viking age, Oslo, 119-195.*
- Profantová, N. 1999: Bronzové raně středověké nákončí z Čěšova, okr. Jičín. Archeologické rozhledy 51, 614-630.*
- Profantová, N. 2013: Frühmittelalterliche Gräber mit Sporen aus Böhmen. In: F. Biermann – T. Kersting – A. Klammt (Hrsg.), Soziale Gruppen und*

Gesellschaftsstrukturen im westslawischen Raum. Beiträge zur Ur- und Frühgeschichte Mitteleuropas 70, 57-76.

Profantová, N. 2014: Luxusní karolínská průvlečka a nákončí z Kosiček, okr. Hradec Králové. Archeologie ve středních Čechách 18, 869-873.

Profantová, N. 2016: Zajímavé prolamované kování z Libčan a pokus o jeho bližší kulturně chronologické zařazení. V tisku.

Profantová, N. – Kašpárek, F. J. 2012: Depot železných předmětů z Mlékosrb, okr. Hradec Králové a další blízké nálezy z východních Čech. Východočeský sborník historický 21, 77-94.

Profantová, N. – Lutovský, M. 1996: K nálezům z raně středověkého pohřebiště u Libčan, okr. Hradec Králové. Archeologické rozhledy 48, 141-143.

Profantová, N. – Stolz, D. 2006: Kovové nálezy z hradiště v Tismicích a pokus o interpretaci významu hradiště v raném středověku. Archeologie ve středních Čechách 10, 739-838.

Profous, A. 1947: Místní jména v Čechách, jejich vznik, původní význam a změny. Díl I. A – H. Praha.

Profous, A. 1949: Místní jména v Čechách, jejich vznik, původní význam a změny. Díl II. Ch – L. Praha.

Profous, A. 1951: Místní jména v Čechách, jejich vznik, původní význam a změny. Díl III. M – Ř. Praha.

Prokisch, B. – Kühnreiter, T. et al. 2004: Der Schatzfund von Fuchsenhof. Linz.

Prokop, J. 2005: Nový Bydžov v proměnách staletí. Nový Bydžov.

Radoměřský, P. 1976: Nález mincí z 15. století v Králově Dvoře u Berouna. Sborník národního muzea v Praze 21, řada A, 109-194.

Radovanović, B. 2013: The typology of slavic settlements in Central Europe in the Middle Ages according to latin sources (8th – 12th centuries). In: S. Rudić (ed.), The World of the Slavs, Belgrade, 345-368.

Read, B. 2005: Metal buttons. c. 900 BC – c. AD 1700. Exeter.

[Redakce] 2011: Pokyny pro autory. Archeologie východních Čech 1, 162-165.

Richter, M. 1982: Hradištko u Davle: městečko ostrovského kláštera. Praha.

Richter, M. – Vokolek, V. 1995: Hradec Králové. Slovanské hradiště a počátky středověkého města. Hradec Králové.

- Roubík, F. 1959:* Soupis a mapa zaniklých osad v Čechách. Praha.
- Ruttkay, A. 1989:* Prvky gotickej módy v odeve a ozdobách dedinského obyvateľstva na území Slovenska (Horizont hrobov zo 14.-15. stor. v Ducovom, obec Moravany nad Váhom). *Archaeologia historica* 14, 355-378.
- Rybička, A. 1873:* Dobřenští z Dobřenic. Studie genealogická. Památky archeologické 9, 431-444, 531-540.
- Sawicki, J. 2014:* Średniowieczne świeckie odznaki w Polsce na tle europejskim. *Wratislavia antiqua* 20, 7-161.
- Sawicki, J. 2015:* Kultura materialna w świetle znalezisk z grobów na cmentarzu Salwatora we Wrocławiu. *Wratislavia antiqua* 21, 59-137.
- Sedláček, A. 1882:* Hrady, zámky a tvrže království Českého I. Chrudimsko. Praha.
- Sedláček, A. 1887:* Hrady, zámky a tvrže království Českého V. Podkrkonoší. Praha.
- Sigl, J. 1972:* Slovanské osídlení východních Čech I., II. Rkp. diplomové práce FF UK v Praze.
- Sigl, J. 1977:* Záchraný výzkum v pískovně na katastru Dobřenic (o. Hradec Králové) v letech 1969 a 1974. Zpravodaj Krajského muzea východních Čech 4, 34-51.
- Síť, J. 2012:* Hospodaření tří generací rodu pánů z Pernštejna v průběhu 16. století. Rkp. diplomové práce FF UK.
- Sikora, J. – Trziński, Ł. 2013:* Castrum Raczens – przyczynek do obcych wpływów na XIII-wiecznym Pomorzu Wschodnim. *Archaeologia historica Polona* 21, 101-126.
- Sklenář, K. 2011:* Pravěké a raně středověké nálezy v Čechách do roku 1870. Pramenná základna romantického období české archeologie. *Fontes Archaeologici Pragenses* 36. Praha.
- Sklenář, K. – Sklenářová, Z. – Slabina, M. 2002:* Encyklopedie pravěku v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Praha.
- Skala, J. – Smělý, T. 2011:* Nález početných grošů z konce 16. století z Libčan (okr. Hradec Králové). *Numismatický sborník* 25, 176-181.
- Skrůžný, L. 1965:* Slovanské zásobnice: silnostěnné zásobnice z mladší a pozdní doby hradištní ve sbírkách okresního muzea A. V. Šembery ve Vysokém Mýtě. Pardubice.
- Sláma, J. 1990:* Slovanské pohřebiště. In: M. Buchvaldek – J. Zeman (red.), Lochenice. Z archeologických výzkumů na katastru obce. *Praehistorica* 16. Praha, 103-134.

- Smělý, T. 2011: Hromadný nález grošů a brakteátů z druhé poloviny 14. století z Libčan (okr. Hradec Králové). Numismatický sborník 25, 163-168.*
- Smetánka, Z. – Škabrada, J. 1975: Třebonín na Čáslavsku v raném středověku. Archeologické rozhledy 27, 72-85.*
- Smolík, J. – Castelin, K. – Pánek, I. 1971: Pražské groše a jejich díly (1300-1547). Praha.*
- Souchopová, V. 1986: Hutnictví železa v 8. – 11. století na západní Moravě. Studie ČSAV v Brně 13/1. Brno.*
- Szalontai, C. 1995: Avar kori lelöhelyek és leletek Mindszentról. A Móra Ferenc múzeum évkönyve. Studia archaeologica 1. Szeged, 183-201.*
- Szczepanik, P. 2010: Przedmiot jako zapis porządku kosmologicznego Słowian zachodnich. Analiza wybranych okuć pochewek noży. In: P. Kucypera – W. Sławomir (red.), Życie codzienne przez pryzmat rzeczy, Toruń, 27-41.*
- Šebek, F. 1972: K libčanskému nálezu brakteátů. Numismatické listy 27, 105-108.*
- Šída, P. 2005: Strážné systémy. Archeologie ve středních Čechách 9, 589-603.*
- Štefan, I. 2009: Příspěvek k chronologii a výpovědním možnostem esovitých záušnic. Studia mediaevalia Pragensia 9, 171-205.*
- Štefan, I. – Varadzin, L. 2007: Počátky farní organizace v Čechách a na Moravě ve výpovědi archeologie. In: J. Hrdina – B. Zilyská (eds.), Církevní topografie a farní síť pražské církevní provincie v pozdním středověku, Praha, 33-53.*
- Šůla, J. 1966: Příspěvky k soupisu nálezů mincí v severovýchodních Čechách. Hradec Králové.*
- Theune, C. et al. 2012: Das Land an der March im Mittelalter. Archaeologia austriaca 92, 79-150.*
- Thompson, L. 1999: Daggers and bayonets: a history. Staplehurst.*
- Točík, A. 1968: Altmagyarsche Gräberfelder in der Südwestslowakei. Archaeologica Slovaca – Catalogi III. Bratislava.*
- Turek, R. 1984: Čechy v raném středověku. Praha.*
- Tymonová, M. 2005: Kachle se znaky saských kurfiřtů z rodu Wettinů z hradu Cvilína. Archaeologia historica 30, 457-469.*
- Ulrychová, E. 2004: Soupis zaniklých středověkých vsí na Jičínsku. Z Českého ráje a Podkrkonoší 17, 135-165.*

- Ulrychová, E. 2006:* Osídlení Jičínska v časně slovanském a starohradištním období. *Archeologie ve středních Čechách* 10, 763-775.
- Ulrychová, E. 2007:* Mladohradištní lokality Jičínska v archeologických nálezech a písemných pramenech 12. století. *Zpravodaj muzea v Hradci Králové* 33, 159-172.
- Ulrychová, E. 2008:* Osídlení Jičínska ve střední době hradištní. *Archeologie ve středních Čechách* 12, 671-692.
- Ulrychová, E. 2010:* Osídlení Jičínska v mladší době hradištní a ve 13. století. *Archeologie ve středních Čechách* 14, 833-870.
- Válka, M. 2014:* Homo faber. Tradiční zemědělství a lidová výroba v českých zemích z pohledu etnologie. Brno.
- Varadzin, L. 2010:* Hrnčířská výroba ve východní části střední Evropy 6.–13. století v archeologických pramenech. *Archeologické rozhledy* 62, 17-71.
- Vencl, S. 1995:* K otázce věrohodnosti svědectví povrchových průzkumů. *Archeologické rozhledy* 47, 11-57.
- Vita, C. 1983:* 3. Dizionari terminnologici. *Armi bianche dal Medioevo all'Età Moderna*. Firenze.
- Vich, D. 2015:* Příspěvek k metodice detektorové prospekce v archeologii. *Archeologie východních Čech* 7, 152-172.
- Vlček, V. et al. 1984:* Zeměpisný lexikon ČSR. Vodní toky a nádrže. Praha.
- Vokolek, V. 1975:* Archeologický výzkum Ploštiště 1975. *Zpravodaj Krajského Muzea východních Čech* 3, 22-25.
- Voltr, V. et al. 2012:* Metodika ocenění půdy pro bonitované půdně-ekologické jednotky (BPEJ). *Certifikovaná metodika*. Praha.
- Vopravil, J. et al. 2011:* Půda a její hodnocení v ČR. Díl II. Praha.
- Wachowski, K. 1974:* Wagi i odważniki na Śląsku wczesnośredniowiecznym na tle porównawczym. *Przeгляд archeologiczny* 22, 173–207.
- Wachowski, K. 2005:* Ażurowe okucia pasa rycerskiego z Europy środkowowschodniej. *Śląskie sprawozdania archeologiczne* 47, 145-160.
- Whitehead, R. 1996:* Buckles 1250-1800. Chelmsford.
- Zápotocký, M. 1965:* Slovanské osídlení na Litoměřicku. *Památky archeologické* 56, 205-391.

Zápotocký, M. 1978: Středověká keramika severočeského Polabí: morfologie a relativní chronologie. Památky archeologické 69, 171-255.

Zawadzka-Antosik, B. 1982: Z problematyki pochówków dziecięcych odkrytych na cmentarzysku w Czekanowie, woj. Siedleckie. Wiadomości archeologiczne 47, 25-57.

Zeman, J. – Sochor, J. 1961: Kostrové hroby z mladší doby hradištní v Dobřenicích. Archeologické rozhledy 13, 649 – 652, 662, 669- 671.

Zůbek, A. 2002: Středověké přezky v brněnských nálezech. Sborník prací filozofické fakulty Brněnské univerzity 7, Řada M, 123-153.

Žemlička, J. 1980: Vývoj osídlení dolního Poohří a Českého středohoří do 14. století. Praha.

Žohová, M. 2016: Počátky města Chlumce nad Cidlinou ve světle archeologických nálezů. Rkp. bakalářské práce FF UHK.

11.3 Internetové zdroje

Archeologická datace [cit. 28. 2. 2016]: Archeologická datace. Dostupný z <http://www.arup.cas.cz/czad/dating.php?l=cz>.

Archivní ortofoto 1998-2012 [cit. 28. 9. 2015]: Archivní ortofoto. Dostupný z <http://geoportal.cuzk.cz/geoprohlizec/>.

ARUP [cit. 10. 7. 2016]: Mapa České republiky. Dostupný z <http://www.arup.cas.cz/?cat=227>.

DMR 5G [cit. 28. 9. 2015]: Analýza výškopisu, Digitální model reliéfu České republiky 5. generace. Dostupný z <http://ags.cuzk.cz/dmr/#>.

Geologická mapa 1:50 000 [cit. 15. 9. 2015]: Geologická mapa 1:50 000. Dostupný z http://mapy.geology.cz/geocr_50/.

Geomorfologické jednotky [cit. 3. 9. 2015]: Změnit mapu, Geomorfologické jednotky. Dostupný z <http://geoportal.cuzk.cz/geoprohlizec/>.

Harness pendant [cit. 10. 3. 2016]: Harness pendant. Dostupný z <https://finds.org.uk/database/artefacts/record/id/396875>.

Hrady.cz – Rohoznice [cit. 7. 5. 2016]: Tvrz Rohoznice. Dostupný z <http://www.hrady.cz/index.php?OID=9859>.

I. vojenské mapování – Čechy [cit. 28. 9. 2015]: Oldmaps – Staré mapy. Dostupný z http://oldmaps.geolab.cz/map_region.pl?z_height=900&lang=cs&z_width=1000&z_newwin=0&map_root=1vm&map_region=ce.

II. vojenské mapování [cit. 28. 9. 2015]: Z 19. století Mapy.cz. Dostupný z <http://mapy.cz/19stoleti?x=15.6252330&y=49.8022514&z=8>.

III. vojenské mapování [cit. 28. 9. 2015]: Prohlížení – Národní geoportál INSPIRE, III. vojenské mapování. Dostupný z <http://geoportal.gov.cz/web/guest/map>.

Klaudyánova mapa Čech [cit. 28. 9. 2015]: Klaudyánova mapa Čech. Dostupný z <http://www.staremapy.cz/antos/zoomify/klaudyan.html>.

Letecká [cit. 29. 9. 2015]: Mapy.cz, Letecká Mapy.cz. Dostupný z <http://mapy.cz/letecka?x=15.6252330&y=49.8022514&z=8>.

Letecký měřický snímek 1936-1942 [cit. 28. 9. 2015]: LMS – přehledka. Dostupný z <http://lms.cuzk.cz/lms/>.

MEN [cit. 5. 4. 2016]: Mapy evidence nemovitostí. Dostupný z http://archivnimapy.cuzk.cz/mapy/map.phtml?dg=men_gust_2880_klad,men_gust_2880_map,men_step_2880_klad,men_step_2880_map,co_rastr_1000k,MCR500_op&me=-942928.585162,-1281975.96299,-384322.83692500007,-871450.318428&language=cz&config=men&resetsession=ALL.

Müllerova mapa – Čechy [cit. 28. 9. 2015]: Oldmaps – Staré mapy. Dostupný z http://oldmaps.geolab.cz/map_region.pl?z_height=900&lang=cs&z_width=1000&z_newwin=0&map_root=mul&map_region=ce.

Ortofoto 2014 [cit. 28. 9. 2015]: Ortofoto ČR. Dostupný z <http://geoportal.cuzk.cz/geoprohlizec/>.

Ortofoto Google Earth [cit. 28. 9. 2015]: Google Earth. Dostupný prostřednictvím aplikace Google Earth z <https://www.google.cz/intl/cs/earth/download/ge/agree.html>.

Ortofotomapa 50. léta [cit. 28. 9. 2015]: Prohlížení – Národní geoportál INSPIRE, Ortofotomapa (50. léta). Dostupný z <http://geoportal.gov.cz/web/guest/map>.

PAS [cit. 26. 6. 2016]: Portable Antiquities Scheme. Dostupný z <https://finds.org.uk/>.

*Potenciální přirozená vegetace*⁴⁰ [cit. 15. 9. 2015]: Prohlížení – Národní geoportál INSPIRE, Mapové kompozice, Základní, Přírodní prvky a jevy, AV BÚ – Potenciální přirozená vegetace. Dostupný z <http://geoportal.gov.cz/web/guest/map/>.

⁴⁰ Podkladem pro mapu byla práce Z. Neuhäuslové et al. (1997).

Publikace dat ISKN [cit. 7. 11. 2015]: Publikace dat ISKN. Dostupný z <http://sgi.nahlizenidokn.cuzk.cz/marushka/default.aspx?themeid=3&MarExtent=-990320.44597457629%20-1239836%20-346646.55402542371%20-923033&MarWindowName=Marushka>.

Půdní mapa ČR 1:250 000 [cit. 15. 9. 2015]: Prohlížení – Národní geoportál INSPIRE, Mapové kompozice, INSPIRE, III.3 Půda, ČZU – Půdní mapa ČR 1:250 000 – klasifikace dle TKSP a WRB. Dostupný z <http://geoportal.gov.cz/web/guest/map/>.

Stabilní katastr [28. 9. 2015]: Mapy ÚAZK. Dostupný z http://archivnimapy.cuzk.cz/mapy/map.phtml?dg=co_rastr_1000k,MCR500_op,P_COC_M_u&me=-958775.556739,-1282635.97206,-400169.80851,-872110.327503&language=cz&config=cio&resetsession=ALL.

Topo S-1952 1:10 000 [cit. 28. 9. 2015]: Mapy ÚAZK, Topo S-1952, 1:10 000 výběr listů. Dostupný z http://archivnimapy.cuzk.cz/mapy/map.phtml?dg=topo_csrl&me=-953246.202901,-1587510.7158599999,-94531.42082800006,-865194&language=cz&config=topos&resetsession=ALL&resetsession=ALL.

Základní mapy ČR [cit. 28. 9. 2015]: Základní mapy ČR. Dostupný z <http://geoportal.cuzk.cz/geoprohlizec/>.

12 Seznam použitých zkratek

AO MVČ HK – Archeologické oddělení Muzea východních Čech v Hradci Králové

AV – archeologický záchranný nebo badatelský výzkum (exkavační)

BPEJ – bonitovaná půdně ekologická jednotka

č. kr. – číslo krabice (identifikátor pro starší nálezy bez př. č. v depozitáři AO MVČ HK nebo soubory s více př. č. s totožným kontextem)

D – detektorový průzkum

HPJ – hlavní půdní jednotka

k. ú. – katastrální území

parc. č. – parcelní číslo

př. č. – přírůstkové číslo

PS – povrchový sběr

PSD – povrchový sběr a detektorový průzkum

MCh – Městské muzeum Loreta v Chlumci nad Cidlinou

NN – náhodný nálezy (nebo jiný způsob získání artefaktů)

SAS – Státní archeologický seznam

sč. – sáček

13 Seznam příloh

Přílohy jsem rozdělil do několika oddílů. Do *Tabulek* jsem zařadil údaje v textové podobě, např. seznamy, podklady pro výpočty, samotné výpočty apod. V *Obrázcích* jsou nejprve kresby archeologických situací dané lokality, poté kresebná a fotografická dokumentace vybraných typických zástupců movitých nálezů se zvláštním zřetelem ke kovovým artefaktům (zdokumentoval jsem všechny kovové artefakty) z důvodu jejich značné variability oproti klasickým nálezovým souborům, ve kterých se obvykle nachází jen několik málo většinou železných jedinců (nože, přezky apod.). Pokud není v popisu obrázku uvedeno jinak, jsou nálezy uloženy pod uvedeným přírůstkovým číslem (př. č.) nebo číslem krabice (č. kr.) v depozitáři AO MVČ HK. Nejsou-li tabulky, grafy, obrázky, mapy mým dílem, je uveden jejich autor.

13.1 Mapy

Pokud je v popisu mapy uveden, jako zdroj mapového podkladu ČÚZK platí odkaz: Mapový podklad © Český úřad zeměměřický a katastrální, www.cuzk.cz. *Mapy 10-27* se nalézají na příloženém CD.

Mapa 1. Poloha studované oblasti v rámci České republiky (Zdroj mapového podkladu: *ARUP*).

Mapa 2. Studovaná oblast v rámci regionu (Zdroj mapového podkladu: ČÚZK).

Mapa 3. Studovaná oblast včetně hranic katastrálních území a hydrologické sítě s vyznačenými lokalitami. Tmavě zvýrazněno území zpracované v této práci (Zdroj mapového podkladu: ČÚZK).

Mapa 4. Geomorfologické jednotky týkající se studované oblasti (Zdroj mapového podkladu: *Geomorfologické jednotky*; ČÚZK).

Mapa 5. Bonita půdy dle Tereziánského katastru. Vyznačena v pěti odstínech šedi od nejtmaší 4. třídy po nejsvětlejší 8. třídu (Zdroj mapového podkladu: ČÚZK).

Mapa 6. Zpracovatelnost půdy (Zdroj mapového podkladu: ČÚZK).

Mapa 7. Těžitelnost půdy (Zdroj mapového podkladu: ČÚZK).

Mapa 8. Průměrný výnos pšenice dle BPEJ (Zdroj mapového podkladu: ČÚZK).

Mapa 9. Průměrný výnos žita dle BPEJ (Zdroj mapového podkladu: ČÚZK).

Mapa 10. K. ú. Barchov. Lok. č. 1 – **Barchov „Intravilán“**, lok. č. 2 – **Barchov „Nová Ves“**, lok. č. 3 – **Barchov „SZ od Táborského rybníka“** (Zdroj mapového podkladu: ČÚZK).

Mapa 11. K. ú. Barchůvek. Lok. č. 4 – **Barchůvek „Intravilán“** (Zdroj mapového podkladu: ČÚZK).

Mapa 12. K. ú. Bydžovská Lhotka. Lok. č. 5 – **Bydžovská Lhotka „Intravilán“** (Zdroj mapového podkladu: ČÚZK).

Mapa 13. K. ú. Dobřenice. Lok. č. 6 – **Dobřenice „Intravilán“** (Zdroj mapového podkladu: ČÚZK).

Mapa 14. K. ú. Hubenice. Lok. č. 7 – **Hubenice „Intravilán“** (Zdroj mapového podkladu: ČÚZK).

Mapa 15. K. ú. Hvozdnice. Lok. č. **8** – **Dobřenice „Hvozdnice“** (Zdroj mapového podkladu: ČÚZK).

Mapa 16. K. ú. Chudeřice. Lok. č. **9** – **Chudeřice „Intravilán“** (Zdroj mapového podkladu: ČÚZK).

Mapa 17. K. ú. Chýšť. Lok. č. **10** – **Chýšť „Haškova Lhota“**, lok. č. **11** – **Chýšť „Intravilán“**, lok. č. **12** – **Chýšť „Nedabylice“** (Zdroj mapového podkladu: ČÚZK).

Mapa 18. Lok. č. **10** – **Chýšť „Haškova Lhota“**. Interpretace LIDARového snímku *DMR 5G*. Modrá barva – vodoteče včetně sezónních, červené linie – meze polí, červené přerušované linie – zaniklé cesty, šedá linie – přibližné hranice předpokládaného sídlištního komplexu Haškovy Lhoty (Zdroj mapového podkladu: ČÚZK).

Mapa 19. K. ú. Káranice. Lok. č. **13** – **Káranice „Intravilán“** (Zdroj mapového podkladu: ČÚZK).

Mapa 20. K. ú. Kosice. Lok. č. **14** – **Kosice „Intravilán“**, lok. č. **15** – **Kosice „Kvočna**, lok. č. **16** – **Kosice „Přestavecko“** (Zdroj mapového podkladu: ČÚZK).

Mapa 21. K. ú. Kosičky. Lok. č. **17** – **Kosičky „Intravilán“**, lok. č. **18** – **Kosičky „V zelnici“** (Zdroj mapového podkladu: ČÚZK).

Mapa 22. Lok. č. **18** – **Kosičky „V zelnici“**. Interpretace porostových a reliéfních příznaků zaniklé vsi. 1 – tvrz, 2 – usedlost, 3 – rybník (Zdroj mapového podkladu: ČÚZK).

Mapa 23. K. ú. Kratonohy. Lok. č. **19** – **Kratonohy „Intravilán“**, „U železniční stanice“ a „Vývoz tvrze“ – lokality nezařazené do katalogu (Zdroj mapového podkladu: ČÚZK).

Mapa 24. K. ú. Lhota pod Libčany. Lok. č. **20** – **Lhota pod Libčany „Intravilán“**, „Kování“ – lokalita nezařazená do katalogu (Zdroj mapového podkladu: ČÚZK).

Mapa 25. K. ú. Libčany. Lok. č. **21** – **Libčany „Intravilán“**, „Obec“ – lokalita nezařazená do katalogu (Zdroj mapového podkladu: ČÚZK).

Mapa 26. K. ú. Michnovka. „Hlubobký rybník“ – lokalita nezařazená do katalogu (Zdroj mapového podkladu: ČÚZK).

Mapa 27. K. ú. Nové Město nad Cidlinou. Lok. č. **22** – **Nové Město „Intravilán“**, lok. č. **23** – **Nové Město „Luhy“**, **24** – **Nové Město „SZ od nádraží“** (Zdroj mapového podkladu: ČÚZK).

13.2 Tabulky

Tab. 1-3 se nalézají v textu (str. 16-17), Tab. 4-6 jsou přiloženy na CD.

Tabulka 1. Skupiny zpracovatelnosti půd (Zdroj: *Novák 2000*, 31).

Tabulka 2. Rozdíly mezi skupinami zpracovatelnosti půd (v procentech).

Tabulka 3. Těžitelnost zeminy, převzato z *Vopravil et al. (2011)*, 17).

Tabulka 4. Hlavní půdní jednotky ve sledované oblasti. Tabulka se skládá ze tří listů, z Dat (seznam HPJ se sledovanými vlastnostmi), z Lokalit (seznam lokalit s osmi nejbližšími HPJ) a z Výsledků (seznam lokalit s průměrem a mediánem sledovaných vlastností HPJ).

Tabulka 5. Uložení movitých nálezů. Evidence umístění všech souborů nálezů v příslušné instituci včetně počtu keramiky a dalších nálezů za jednotlivá období středověku.

Tabulka 6. Zdrojová tabulka dat pro statistické vyhodnocení práce.

13.3 Grafy

Graf 1. Jednotlivé lokality a jejich nadmořská výška.

Graf 2. Rozložení sídlišť v geomorfologických okrscích.

Graf 3. Rozloha geomorfologických okrsků ve sledované oblasti.

Graf 4. Rozložení sídlišť na druhých podloží.

Graf 5. Rozložení sídlišť na půdních typech.

Graf 6. Zastoupení hlavních zdrojů vody na sídlištích.

Graf 7. Zastoupení krajinných poloh, na kterých se nalézají sídliště.

Graf 8. Orientace sídlišť ke světovým stranám.

Graf 9. Sklonitost terénu lokalit v promilích.

Graf 10. Počet sídlišť zachycených v písemných pramenech.

Graf 11. Jednotlivé lokality a rok jejich první písemné zmínky.

Graf 12. Počet sídlišť a jejich doložené stáří na základě analýzy všech písemných a archeologických pramenů.

Graf 13. Počet sídlišť a jejich doložené stáří na základě analýzy všech archeologických pramenů.

Graf 14. Počet sídlišť a jejich doložené stáří na základě všech archeologických pramenů na lokalitách podrobně zkoumaných (desítky až stovky nálezů).

Graf 15. Zastoupení období, ve kterých sídliště zanikla.

13.4 Obrázky

K identifikaci vyobrazených předmětů ve sbírkách jsou uvedena přírůstková čísla AO MVČ HK ve tvaru „př. č. 1/2000“, dále registrační čísla ve tvaru „reg. č. 1-2000“ a přírůstková čísla historického oddělení MVČ HK jako „H1/2000“.

U některých nálezů bylo nutné upravit měřítko zobrazených předmětů. Tyto artefakty jsou od ostatních odděleny čárkovanou čarou a mají vlastní měřítko.

Obrázek 1. Nálezy. **1:** lok. č. **2 - Barchov „Nová Ves“**, D-A 114/2015. **2-11:** lok. č. **3 - Barchov "SZ od Táborského rybníka"**, př. č. 56/2015.

1: keramika, VS.2; **2-10:** keramika, RS.3; **11:** Bz, avarské kování opasku, 8. století.

Obrázek 2. Nálezy. **1-12:** lok. č. **6 – Dobřenice „Intravilán“**, 1-2, 4, 6, 8-9, 11-12: č. kr. 598; 3, 5, 7, 10: př. č. 26/1974, 37/1974.

1-12: keramika, RS.4-VS.2.

Obrázek 3. Nálezy. **1-2:** lok. č. **7 – Hubenice „Intravilán“**, př. č. 17/2012. **3-8:** lok. č. **8 - Hvozdnice "Intravilán"**, př. č. 154/2015.

1: kachel s erbem rodu Wettinů, závěr VS.2-No.1; **2:** kachel s prořezávanou čelní stěnou, VS.2-No.1; **3-8:** keramika, RS.4-VS.1.

Obrázek 4. Nálezy. **1-4:** lok. č. **9 – Chudeřice „Intravilán“**, př. č. 84/1974.

1-4: keramika, VS.2.

Obrázek 5. Nálezy. **1-2:** lok. č. **9 – Chudeřice „Intravilán“**, př. č. 84/1974. **3-10:** lok. č. **12 – Chýšť "Nedabylice"**, 6, 10: př. č. 66/1976; 8-9: př. č. 14/2013; 3-5, 7: př. č. 61/2015.

1-2: keramika, VS.2; **3-4:** keramika, RS.3; **5-7, 9-10:** keramika, RS.4-VS.2; **8:** okraj kachle, VS.2.

Obrázek 6. Nálezy. **1-12:** lok. č. **12** – Chýšť „Nedabylice“, 1, 7, 10-12: př. č. 66/1976; 5, 9: př. č. 14/2013; 2-4, 6, 8: 61/2015.

1-12: keramika, RS.3-VS.2.

Obrázek 7. Nálezy. **1-24:** lok. č. **12** – Chýšť „Nedabylice“, 1-3: H136/2013; 4-5: H49/2015; 6-9, 14-15, 19, 21, 24: př. č. 61/2015; 10-13, 16-18, 20, 22-23: př. č. 46/2014.

1: Ag, římský denár, císař Traianus?; **2:** Cu, Uhry, follis, Béla III., 1172-1196; **3:** Ag, Čechy, parvus, Karel IV., 1346-1378; **4:** Ag, Čechy, kruhový peníz se lvem, po r. 1450; **5:** Ag, Čechy, parvus, Václav II., 1300-1305; **6:** Cu, Čechy, peníz se lvem, 1420-1450; **7:** Ag, Čechy, čtyřrát, peníz se lvem, Václav IV.?, po r. 1384; **8:** Bz, přezka, středověk?; **9:** Cu, zlaceno, špendlík; **10:** Bz, plech, stříbřeno/cínováno, opaskové nákončí, 14. stol.?; **11:** Cu, zlaceno, závěsek, součást oděvu, VS.2?; **12:** Pb, fragment poutnického odznaku?; **13:** Pb, knoflík, 16.-17. stol.; **14:** Pb, korálek, 11. stol.?; **15:** Pb, projektil z píšťaly, 15. stol.; **16:** Pb, bipolární závaží; **17:** Pb, závaží nebo projektil?; **18, 21-22:** Pb, olověné kolečko s otvorem; **19:** Pb, přeslen; **20:** Pb, značná oxidace, poškozeno, motiv květu, nášivka?; **23:** Pb, závaží?; **24:** Pb, přeslen.

Obrázek 8. Nálezy. **1-8:** lok. č. **14** – Kosice „Intravilán“, 1-2: reg. č. 27-2016; 3-4: reg. 28-2016; 5-8: reg. č. 29-2016. **9:** lok. č. **15** – Kosice „Kvočna“ – tvrz, MCh př. č. 1893.

1-8: keramika, VS.1-VS.2; **9:** kachel, 2. pol. 15. století.

Obrázek 9. Nálezy. **1:** lok. č. **15** - Kosice „Kvočna“ - tvrz, fotografie převzata a upravena z *Kořán 1959*, 425; ve sbírce MCh dlaždice chybí. **2-8:** lok. č. **15** - Kosice "Kvočna", 2: N/N 7641; 3: N/N 7608; 4: N/N 7640; 5-6: reg. č. 30-2016; 7-8: reg. č. 33-2016.

1: šestiboká dlaždice vyšehradského typu s okřídlenou sfingou, poslední třetina 11. století; **2:** keramická nádoba grošového depotu, přibližně okolo roku 1400; **3:** Ag, Čechy, pražský groš, Václav IV., 1378-1419 (patří k depotu); **4:** Ag, Durynsko, groš, Baltazar Durynský, 1349-1416 (patří k depotu); **5-8:** keramika VS.1-VS.2.

Obrázek 10. Nálezy. **1-4:** lok. č. **15** – **Kosice „Kvočna“**, 1-4: reg. č. 30-2016; **5-8:** lok. č. **15** – **Kosice „Kvočna“** – tvrz, 5-6: př. č. 50/2014; 7-8: reg. č. 32-2016.

1-3: keramika, VS.2; **4:** fragment komory kachle, 15. století; **5-7:** Pb, projektily, 15. století; **8:** Bz, prstýnek.

Obrázek 11. Nálezy. **1-6:** lok. č. **16** - **Kosice "Přestavecko"**, 1: př. č. 116/2012; 2-4 př. č. 118/2015; 5-6: př. č. 117/2012. **7-13:** lok. č. **17** - **Kosičky "Intravilán"**, 7-10: reg. č. 3-2016; 11-13: H124/1967.

1,5: keramika, VS.1; **2-4, 6:** keramika, VS.2; **7, 9:** keramika, VS.2; **8, 10:** keramika, VS.1; **11:** Ag, Čechy, pražský groš, Václav IV., 1378-1419 (patří k depotu); **12:** Ag, Čechy, pražský groš, Jiří z Poděbrad, 1457-1471 (patří k depotu); **13:** Ag, Čechy, pražský groš; Vladislav II. Jagellonský, 1471-1516 (patří k depotu).

Obrázek 12. Nálezy. **1-6:** lok. č. **18** - **Kosičky "V zelnici"**, 1: př. č. 105/2012; 2-4, 6: knihovna Kosičky; 5: př. č. 12/2012.

1: keramika, RS.3; **2-5:** keramika, VS.1; **6:** keramika, VS.2.

Obrázek 13. Nálezy. **1-7:** lok. č. **18** - **Kosičky "V zelnici"**, 1: př. č. 12/2012; 2-4: př. č. 105/2012; 5-6: př. č. 68/2015; 7: knihovna Kosičky.

1, 4: keramika, VS.2; **2-3:** keramika, RS.4-VS.1; **5-7:** keramika, RS.3.

Obrázek 14. Nálezy. **1-7:** lok. č. **18** - **Kosičky "V zelnici"**, 1, 5: knihovna Kosičky; 2: př. č. 68/2015; 3: př. č. 12/2012; 4, 6-7: př. č. 115/2012.

1, 3, 5-7: keramika, RS.4-VS.1; **2, 4:** keramika, VS.2.

Obrázek 15. Nálezy. **1-36:** lok. č. **18** - **Kosičky "V zelnici"**, 1, 9, 13, 17, 29, 34, 36: H12/2015; 2-3, 5, 7, 10-12, 15-16, 21-24, 27-28, 30, 32-33, 35: H141/2013; 4, 6, 18-20, 25-26, 31: H15/2015; 8, 14: reg. č. 46-2016.

1: Ag, Čechy, denár, Břetislav I., 1037-1055; **2:** Cu?, Čechy, denár, Vratislav II.?, 1061-1085; **3:** Ag, Čechy?, svitek středního brakteátu, 2. pol. 13. stol.?.; **4:** Pb, Míšeňsko, velký brakteát, Jindřich Osvícený, 1221/1230-1288; **5:** Ag, Čechy?, svitek

středních brakteátů, Přemysl Otakar II.?, 1253-1278; **6**: Ag, odseklý slítek, 2. pol. 13. – poč. 14. stol.; **7-8**: Ag, Čechy, pražský groš, Václav II., 1300-1305; **9-11**: Ag, Čechy, parvus, Václav II., 1300-1305; **12-13**: Ag, Čechy, parvus, Jan Lucemburský, 1310-1346; **14**: Ag, Čechy, parvus, 1300-1384; **15-16**: Ag, Bavorsy, fenik se čtyřrázem, Štěpán II., 1347-1375; **17, 22-23**: Ag, Čechy, peníz se lvem a čtyřrázem, po r. 1384; **18-20**: Cu, Čechy, peníz se lvem, po r. 1384; **21**: Ag, Čechy, peníz se lvem, po r. 1384; **24**: Ag, Bavorsy-Landshut, fenik se čtyřrázem, Jindřich IV., 1393-1450; **25**: Ag, Dolní Rakousy, fenik se čtyřrázem, Albrecht III., 1388-1399; **26**: Ag, Bavorsy-Mnichov, fenik se čtyřrázem, Arnošt I. a Vilém III., 1397-1435; **27**: Ag, Dolní Rakousy, fenik se čtyřrázem, Albrecht IV., Albrecht V., Vilém, 1399-1406; **28**: Ag, Hals-Leuchtenberg, fenik se čtyřrázem, Jan III. a jeho nástupci, 1407-1483; **29**: Cu, Čechy, flůtek, 1420-1450; **30**: Ag, Čechy, peníz se lvem a čtyřrázem, 1420-1450; **31**: Cu, Polsko, denár, Vladislav III. Varnenčik, 1434-1444; **32-33**: Ag, Čechy, peníz se lvem, Jiří z Poděbrad, 1460-1468; **34**: Ag, neurčeno; **35-36**: Cu, neurčeno.

Obrázek 16. Nálezy. **1-22**: lok. č. **18 - Kosičky "V zelnici"**, 1: reg. č. 47-2016; 2-5, 7-8, 10-12, 15, 17-18, 21-22: př. č. 95/2014; 6: nenalezeno v depozitu AO MVČ HK (foto 2012); 9, 13: př. č. 115/2012; 14, 16, 20: př. č. 52/2014.

1: Ag, zlaceno, ryté písmeno „K“, spínadlo?, 14. stol.?
2: Au, drát, středověk? Lužická kultura?
3: Ag, zlaceno, heraldická nášivka, 13.-14. stol.; **4-5**: Bz, zlaceno, karolínská průvlečka z opasku, 9. stol.; **6**: Bz, avarské nákončí opasku, přelom 8. a 9. stol.; **7**: Bz, zlaceno, fragment průvlečky? (patří k *Obr. 16:4-5*); **8**: Bz, kování pochvy nože, 11. stol.; **9-10, 13**: Bz, záušnice, 11. stol.; **11, 17**: Bz, záušnice, 12. stol.; **14-15**: Cu, záušnice, 12. stol.; **16**: Bz, stočený drát, varianta záušnice?; **18**: Bz, prsten, středověk?; **19**: Bz, spona (agrafa), 14. stol.; **20**: Bz, spona (agrafa), 13.-14. stol.; **21**: Fe, plátované bronzovým plechem; bipolární závaží, 10.-13. stol.; **22**: Cu, rameno skládacích vážek, 10.-15. stol.

Obrázek 17. Nálezy. **1-21**: lok. č. **18 - Kosičky "V zelnici"**, 1-4, 9, 12, 19, 20: př. č. 95/2014; 5, 7-8, 10, 14: př. č. 115/2012; 6, 13, 18: př. č. 52/2014; 15, 21: př. č. 68/2015.

1: Bz, přezka, 15. stol.; **2,11**: Bz, přezka, 15. stol.; **3**: Bz, přezka, 14. stol., **4**: Bz, přezka, 15. stol.; **5**: Bz, přezka, 14.-15. stol.; **6**: Bz, přezka, 13. stol.; **7-8**: Bz, přezky,

14.-15.stol.; **9:** Pb, přezka?; **10:** Bz, přezka, 14.-15. stol.; **12:** Bz, přezka, 13. stol.; **13:** Bz, přezka, 14.-15. stol.; **14:** Bz, nákončí opasku, 14.-15.stol.; **15:** Bz, nákončí opasku, 14.-15.stol.; **16:** Pb, nákončí opasku?; **17-19:** Cu/Bz/Cu, kování opasku nebo čelenky, 14.-15.stol.; **20:** Pb, kování opasku, 14. stol.; **21:** Pb, nášivka z oděvu?, 14.-15.stol.

Obrázek 18. Nálezy. **1-14:** lok. č. **18 - Kosičky "V Zelnici"**, 1-2, 6-8, 10: př. č. 95/2014; 3-5, 9: př. č. 52/2014; 11-14: př. č. 115/2012.

1: Bz, část bronzové nádoby?, středověk?; **2:** Bz, plech, rytá klikatka, středověk; **3:** Bz, plechové kolečko s otvorem uprostřed, středověk? (bez analogií); **4:** Cu, hřeb, středověk?; **5:** Bz, lité kolečko s otvorem a výstupkem; středověk?; **6-7:** Pb, knoflíky, 15. stol.; **8:** Pb, knoflík s motivem lilie uprostřed a kříži po stranách, 15. stol.; **9:** Pb, knoflík, středověk; **10:** Pb, neurčeno; **11:** Pb, zakončení rukojeti nože, VS.2-No; **12:** Pb, fragment plakety s pozůstatky textu (původní průměr cca 75 mm), poutní odznak?, středověk?; **13:** Pb, kolečko, na obou stranách rytý kruh protnutý čtyřmi čarami ve tvaru hvězdy, herní žeton ke hře mlýn? středověk?; **14:** Pb, původně přeslen, osekán, rytý motiv mlýnského kola (na více ploškách okolo), herní žeton ke hře mlýn? středověk?.

Obrázek 19. Nálezy. **1-18:** lok. č. **18 - Kosičky "V zelnici"**, 1, 11, 13-15, 17-18: př. č. 52/2014; 2-6, 8-9: př. č. 95/2014; 7, 10, 16: 115/2012; 12: 68/2015.

1: Pb, projektil z píšťaly nebo hákovnice, průměr 23 mm, 15. stol.; **2:** Pb, závaží, RS.4-VS.1?; **3:** Pb, přeslen se zbytky železného dřívku; **4-5, 7-11:** Pb, přeslen; **6:** Pb, přeslen?; **12-13, 15-16:** Pb, svitky, rybářská závaží?; **14, 18:** Pb, svitek; **17:** Pb, sekaná tyčovina.

Obrázek 20. Nálezy. **1-19:** lok. č. **18 - Kosičky "V zelnici"**, 1-10: př. č. 95/2014; 11-13, 16-18: př. č. 52/2014; 14-15: př. č. 68/2015; 19: př. č. 115/2012.

1-16: Pb, kolečko s otvorem; **17-18:** Pb, slitky; **19:** Pb, hlavní licí kanálek s osekánými bočními vývody, odpad po lití na ztracený vosk.

Obrázek 21. Nálezy. **1-6:** lok. č. **18 - Kosičky "V Zelnici"**, 1, 3-4: př. č. 52/2014; 2, 6: př. č. 95/2014; 5: př. č. 105/2012.

1: Fe, klíč, pravděpodobně prolamovaný, 15.-16. stol.; **2, 5:** kámen, brousky; **3-4:** železná struska; **6:** Fe, krojidlo, délka 50 cm, středověk.

Obrázek 22. Nálezy. **1-4:** lok. č. **18 - Kosičky "V zelnici"**, 1-2: př. č. 95/2014; 3: př. č. 52/2014; 4: př. č. 105/2014.

1-4: kámen, brousky.

Obrázek 23. Nálezy. **1-11:** lok. č. **19 - Kratonohy "Intravilán"**, 1, 3, 4, 6, 8-10: př. č. 150/2015; 2: př. č. 40/1998; 5, 7: př. č. 38/1998; 11: př. č. 39/1998.

1, 4, 6-8, 10: keramika, RS.4-VS.1; **2-3, 5, 9:** keramika, VS.2; **11:** struska s obsahem železa, bez datace.

Obrázek 24. Nálezy. **1-4:** lok. č. **20 - Lhota pod Libčany "Intravilán"**, 1-4: př. č. 61/2002. **5:** k. ú. **Lhota pod Libčany "Kování"**, reg. č. 58-2016.

1-4: keramika, VS.2; **5:** Bz/Cu, zlaceno, kování opasku?, RS.3/RS.4?.

Obrázek 25. Nálezy. **1-9:** lok. č. **21 - Libčany "Intravilán"**, 1: př. č. 42/2012; 2, 4-5, 7, 9: př. č. 3/2013; 3, 6: 156/1988; 8: př. č. 41/2011.

1, 3, 4-6: keramika, RS.4-VS.1; **2:** keramika, VS.2; **7:** keramika, kachel, 15.-16. stol.; **8:** Bz, cínováno/stříbřeno, přezka, 13. století; **9:** kámen, brousek.

Obrázek 26. Nálezy. **1-5:** lok. č. **21 - Ličany "Intravilán"** - tvrz, 1-2: př. č. 98/2015; 3-4: př. č. 300/2001; 5: př. č. 299/2001.

1-3: keramika, VS.2; **4:** keramika, RS.4-VS.1; **5:** keramika, RS.3.

Obrázek 27. Nálezy. **1-2:** lok. č. **21 - Libčany "Intravilán"** - tvrz, př. č. 98/2015. **3-7:** k. ú. **Libčany "Obec"**, 3-5: č. kr. 1718; 6: př. č. 44/2016; 7: reg. č. 64-2016. **8:** k. ú. **Libčany "Na kopci"**, př. č. 19/2014. **9:** k. ú. **Libčany "Zádušní les"**, př. č. 25/2014.

1: keramika, kachel, 15.-16. stol.; **2:** keramika, „hrnčířská čepel“, černou linií vyznačeno obroušení, čárkovane menší stopy obroušení, VS.2; **3-5:** keramika, RS.4-VS.1; **6:** keramika, VS.2; **7:** Bz, rytý plech, zakončení rukojeti terčové dýky, 15.-16.

stol.; 8: Bz, lité avarské kování opasku, závěr 8. stol.; 9: Bz, cínováno, lité kování, 8.-9. stol.

Obrázek 28. Nálezy. **1-13:** k. ú. Michnovka "U Hlubokého rybníka", 1-6, 10-11, 13: př. č. 7/2015; 7-8, 12: př. č. 8/2015; 9: př. č. 43/2015.

1-2: keramika, RS.3; **3, 5-6:** keramika, RS.4-VS.1; 4: keramika, VS.2; **7:** Fe, plátováno bronzovým plechem, bipolární závaží, 10.-13. stol.; **8:** Pb, přeslen, středověk?; **9:** Pb, kolečko s otvorem, přeslen?, středověk?; **10:** Pb, lunice, doba římská či RS.3?; **11:** Bz, litý knoflík, 11.-13.stol.; **12:** Pb, slítek, nedatováno; **13:** Bz, přezka, 15. století.

Obrázek 29. Nálezy. **1-12:** lok. č. **23** - Nové Město "Luhy", reg. č. 39-2016 (foto a kresba M. Žohová).

1-2, 4-6: keramika, RS.4-VS.1; **3, 7, 9:** keramika, VS.2; **8:** keramika, RS.3?; **10-12:** keramika, No.1-No.2.

Obrázek 30. Nálezy. **1:** lok. č. **23** - Nové Město "Luhy", MM Nový Bydžov inv. č. 520. **2-6:** lok. č. **24** - Nové Město "SZ od nádraží", př. č. 642/2001 (foto a kresba M. Žohová).

1: Fe, ostruha s ploténkami, 10. stol.; **2-5:** keramika, RS.4-VS.1; **6:** keramika, RS.2-RS.3.

Obrázek 31. Nálezy. **1-11:** lok. č. **24** - Nové Město "SZ od nádraží", př. č. 642/2001 (foto a kresba M. Žohová).

1-10: keramika, RS.4-VS.1; **11:** keramika, VS.2.

Obrázek 32. Nálezy. **1-17:** lok. č. **24** - Nové Město "SZ od nádraží", 1, 3-5, 7, 9, 11, 13, 15: reg. č. 174-2015; 2, 14, 16: reg. č. 172-2015; 6, 8, 10, 12: reg. č. 18-2016; 17: reg. č. 168-2015(foto a kresba M. Žohová).

1-2: Ag, pražský groš, Václav IV. (1378-1419); **3:** Ag, pražský groš, Václav IV.? (1378-1419); **4:** Ag, parvus, Václav II. (1300-1305); **5:** mosaz?, rostlinný dekor, opaskový článek, 16.-17. stol.; **6:** Cu, zlaceno, motiv lilie, prsten, 13.-14. stol.; **7:** Bz,

rytí, nákončí opasku, 14. stol.; **8**: Cu, svinutý plech, nákončí pochvy nože/tesáku, středověk?; **9-10**: Pb, kolečko s otvorem; **11-12**: Pb, kolečko, středověk?; **13, 15**: Pb, přeslen, středověk?; **14**: Pb, rybářské závaží; **16-17**: Pb, hlavní licí kanálek s bočními vývody, odpad po lití na ztracený vosk.

Obrázek 33. Nálezy. **1-14**: lok. č. **24 - Nové Město "SZ od nádraží"**, 1-4, 8-9, 13: reg. č. 174-2015; 5, 10, 14: 172-2015; 6-7, 11: reg. č. 168-2015; 12: reg. č. 18-2016 (foto a kresba M. Žohová).

1-3: Pb, rozseknutý přeslen, středověk?; **4**: Pb, slitek s licím kanálkem, odpad po lití na ztracený vosk; **5-7, 9**: Pb, svitek; **8**: Pb, ingot; **10-12**: Pb, sekaný slitek; **13-14**: Pb, slitek.

Obr. 34. Nálezy. **1-9**: lok. č. **24 - Nové Město "SZ od nádraží"**, 1-2: př. č. 168-2015; 3-5: 172-2015; 6-8: 174-2015; 9: př. č. 147/2015 (foto a kresba M. Žohová).

1: Pb, slitek s licím kanálkem, odpad po lití na ztracený vosk; **2-8**: Pb, slitky; **9**: Pb, destička se stopami po použití dutého průbojníku.